

PAVEL ŠVANDA / Za panem Václavem

GEORGE PELL / Islám a západní demokracie

ALAIN BESANÇON / Flaubertovo náboženství

Rozhovor s europoslancem HYNKEM FAJMONEM

ALEXANDER TOMSKÝ / Elegické ohlédnutí za Jiřím Grušou

Kontexty

časopis o kultuře a společnosti

IDA FINK / Jaro 1941

VÍT SLÍVA / Básníci čtou básníky

JIŘÍ HANUŠ / Havel, duchovní syn Kampademie

FRANTIŠEK MIKŠ / „Krvavě rudá na mé
sebevražedné paletě“. Raná tvorba George Grosze

John a Stasi Eldredgeovi

Láska a boj

Cesta ke spokojenému manželství

Manželé popisují svůj příběh - od naivních představ o manželství přes myšlenky na rozvod, přes nové hledání lásky skrze Boha až po nalezení smyslu trvalého vztahu. Všichni žijeme ve velkém příběhu, který se odehrává uprostřed boje. Je pouze na nás, zdali chceme tento boj vést s Boží pomocí, a otevřít si tak bránu do spokojeného manželství.

brož., 248 s., 315 Kč

Barbara Berckhan

Komunikace bez zábran

Komunikovat bez zábran a napětí umí ti, kdo jsou s to ustoupit, ale přitom si zachovat tvář a názor. Takoví lidé mohou být přesvědčiví, protože druhým své pravdy nesugerují, ale jsou jim partnery „na společné vlnové délce“. Kniha je psána pro lidi, kteří se potřebují zdokonalovat v komunikaci nebo se snaží zbavit komunikačních nesnází a jimž činí problém komunikovat s různými, často i obtížnými partnery.

brož., 112 s., 199 Kč

Cathy Glass

Rozbitá

Příběh zneužívaného a odvrženého dítěte

Příběh začíná ve chvíli, kdy se dívka Jodie ocitne v páté pěstounské rodině. Péče o Jodie není jednoduchá a pěstounka nedokáže spravit Jodiin rozbitý život. Dokáže ale prolomit její nedůvěru. Kniha ukazuje náročný úkol pěstounů a adoptivních rodičů, kteří někdy dostanou do péče dítě, které se i přes jejich nejlepší snahy nedokáže vymanit z toho, co prožilo.

váz., 264 s., 369 Kč

Rudolf Stross

Umění změny

Po malých krocích k velkým změnám v profesním i osobním životě

Autor popisuje zábavnou a názornou formou základy, utváření a meze procesu změny a nabízí řadu konkrétních a osvědčených podnětů, jak dát svému profesnímu či osobnímu životu nový směr. V knize uvedené metody a strategie jsou doplněny praktickými cvičeními či příklady.

brož., 312 s., 379 Kč

Žádejte v knihkupectvích nebo objednávejte: Portál, s. r. o., tel.: 283 028 203, e-mail: obchod@portal.cz
Knihkupectví Portál: Praha 1, Jindřišská 30 / Praha 8, Klapkova 2 / Brno, Dominikánské nám. 8

DINGIR,

religionistický časopis o současné náboženské scéně,
vychází čtvrtletně od roku 1998.

Řídí doc. Zdeněk Vojtíšek spolu s redakční radou
(doc. Pavel Hošek, dr. Prokop Remeš, doc. Ivan O. Štampach a další).
Aktuální články z domova i zahraničí o současném duchovním životě,
témata, rozhovory, události, informační servis, práce studentů.
Zásadní články jsou odborně recenzovány.

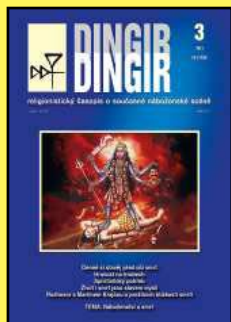
Více na <http://www.dingir.cz>.

Cena: 49,- Kč.

Objednávky: <http://www.send.cz> v sekci kulturních časopisů.
Starší čísla v redakci (e-mail: dingir@dingir.cz).

Témata posledních čísel:

Neviditelné náboženství
Náboženské očekávání pro rok 2012
Čínské duchovní tradice u nás
Náboženství a smrt
Pedagogika a náboženství
(s přílohou o waldorfském školství)
Buddhismus v české společnosti

„Moje žena založila a tvrdou prací a vytrvalostí vybudovala nakladatelství Sixty-Eight Publishers, Corp., které nakonec (1993) vydalo 227 titulů: knih současných českých a slovenských autorů, prozaiků, básníků, dramatiků a esejistů z domova i z exilu, kteří všichni byli ve vlastní zemi zakázáni. Celkem to bylo asi 600 autorů. (...) I já jsem pokračoval v krasojízdě dál a dokázal jsem za dvacet let v Kanadě napsat a vydat víc knih než za pětadvacet let tvůrčího života ve staré vlasti. Jak je to možné? Odpověď je velmi jednoduchá. V téhle zemi je svoboda – takové vysvětlení je klišé, ale klišé nejsou nezbytně nepravdivá.“

Tolik Josef Škvorecký v *Příběhu neúspěšného saxofonisty* (s podtitulem *Dichtung und Wahrheit*). Co dodat ve chvíli, kdy je smutno z jeho odchodu? Snad několik klišé, která aspirují na to nebýt nepravdivá:

- Nepatřil k autorům, kteří měli nutkání vydávat se za svědomí národa a kteří měli za to, že všemu rozumí. Byl zkrátka věrný svému literárnímu charismatu a k neodmyslitelné stránce jeho života a díla patřilo, že se dokázal na své hrdiny i na sebe sama dívat pobaveně, s úsměvem, s laskavou ironií. V tom jsou jeho literární nadsázky blízké sebeironickému tónu z poslední scény Havlova *Odcházení*, ale bez dramatické křečovitosti. Není právě tento akcent znamením, že to s lidskou duší ještě není tak zlé?
- Patřil naopak k autorům, kteří stáli rovnýma nohama na zemi, aniž by musel vysvětlovat, čemu

se říká „zdravý selský rozum“. Pokud promluvil, dávalo to smysl. Jeho konzervatismus i schopnost hledání nových cest byly nevyzývavé a jemné. Věděl, že ne vše se dá vyjádřit slovy, a možná proto měl tak rád hudbu. Jeho texty nebyly a nejsou lidové, ale přesto byly a jsou čteny různými lidmi napříč sociálními vrstvami. Měl ambici pobavit, a dělal to inteligentně. Mezi desítkami bulvárních bavičů působí jeho způsoby navýsost gentleman-sky, což je v Čechách řídce pozorovatelný jev.

- V Kanadě pracoval pro svou zemi s nasazením a přitom jaksi samozřejmě. Pro každého, kdo si zoufá, že neexistuje prostor pro smysluplnou práci, je příkladem a nadějí. Byl spisovatelem, učitelem a podnikatelem v jedné osobě, aniž by se mu tyto společenské role a profese hádaly. Dalo by se prostě říci, že byl pracovitý a že dokázal obdivuhodně překonávat překážky, které mu postavil život a především zvláště komunistické moci. Je paradoxní, že jednu z posledních velkých překážek mu nastavil brněnský jakobín Petr Cibulka. I tuto překážku však Škvorecký se svou ženou ustáli.

Ale i kdyby napsal jen jednu novelu, vydal jen jednu cizí knihu, měl jen jedinou přednášku a hrál třeba na banjo... Josef Škvorecký nám ukázal, co to je žít ve svobodě: kdekoli a za všech okolností. Letiště po něm možná pojmenováno nebude – ale česká existence se bez něj v budoucnu neobejde.

JIŘÍ HANUŠ

Texty /

PAVEL ŠVANDA

Za panem Václavem 3

FRANTIŠEK MIKŠ

„Krvavě rudá na mé sebevražedné paletě“.

Raná tvorba George Grosze 6

GEORGE PELL

Islám a západní demokracie 21

ALAIN BESANÇON

Flaubertovo náboženství 29

Téma: Evropská unie, euro a dluhová krize

JIŘÍ HANUŠ

Šest předsudků, které jsou šířeny

v České republice vzhledem k Evropské unii . 38

DAVID MARSH

Hospodářská a měnová unie

v historické perspektivě. Přežije euro? 41

Důvěra v korunu je základem

českého eurorealismu. Rozhovor

s europoslancem HYNKEM FAJMONEM 45

Vzpomínky /

ALEXANDER TOMSKÝ

Elegické ohlédnutí za Jiřím Grušou 53

Literatura /

JIŘÍ CHOCHOLOUŠEK

Možná všechno je ještě jinak než jinak.

K poezii Petra Mazance 56

PETR MAZANEC

Co když už je mi bytí uslyšet 60

PETR MOTÝL, LADISLAV ZEDNÍK,

JAKUB ŘEHÁK, LADISLAV SELEPKO

Zavři, ať ti neuletí duše 65

IDA FINK

Jaro 1941 77

Básníci čtou básníky /

Vybírá Vít Slíva 86

Nad knihami /

JIŘÍ HANUŠ

Havel, duchovní syn Kampademie 90

PAVEL ŠVANDA

Miloszova deníková meditace 93

Z nových knih 96

Kontexty

časopis o kultuře a společnosti

Vydává **Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK)**

Venhudova 17, 614 00 Brno, tel./fax 545 213 862, e-mail: cdk@cdk.cz, <http://www.cdk.cz>

Ročník IV. (v návaznosti na časopis *Proglas* ročník XXIII.) • Vychází šestkrát ročně • **Editoři** Petr Fiala, Jiří Hanuš, František Mikš (šéfredaktor) • **Redakce** David Jalový (jazykový redaktor), Lenka Váchová (výkonná redaktorka) • **Celoroční předplatné** 500 Kč • **Sponzorské předplatné** 1 000 Kč • **Objednávky předplatného** Venhudova 17, 614 00 Brno, tel./fax: 545 213 862, e-mail: objednavky@cdk.cz • **Bankovní spojení** 120 402 514 / 0600 • Nevyžádané rukopisy se nevracejí • **Tisk** Reprocentrum, Blansko • **Registrace MK ČR E 18685** • **ISSN 1803-6988** • **Na obálce** George Grosz: Sebevražda • Vychází s podporou Statutárního města Brna a Ministerstva kultury ČR.

B | R | N | O |

Za panem Václavem

PAVEL ŠVANDA

Tvá smrt tě v tebe sama promění.

JOSEF ŠAFAŘÍK

Vidím politika i spisovatele Václava Havla především jako nejvýraznějšího představitele konkrétní generační vrstvy české inteligence, dospěvší do specifické společenské situace. Dramatik Havel od šedesátých let minulého století praktikoval absurdními komediemi kritiku konvenčního jazyka a vžitých společenských postojů. A nešlo jen o to, že komunikace mezi lidmi byla zasuta politicky povinnými frázemi. Generační distance, již Havel úspěšně reprezentoval, se vztahovala na celou pseudolyrickou módu sladce pokryteckých gest a patetického sebedojímání, zahlušující český kulturní i politický prostor po řadu desetiletí. Kritické odklizení přežilých pseudoromantických postojů bylo i podstatou aktivit Havlových generačních vrstevníků shromážděných kolem *Tváře*. Také známou polemikou s Milanem Kunderou o smysl „Ledna“ se Havel zařadil především mezi analytiky dobových českých mýtů a zlovyků. Byl tu velký úkol prozkoumat a prověřit těžce zatuhlý marxleninský, ale i československý (de facto český) etnocentrický pohled na svět a kolektivistické vidění člověka. Pro začátek výrazné veřejné kariéry to úplně stačilo.

Příležitost k vybudování vlastního pozitivního postoje se politiku Havlovi vnutila v sedmdesátých a osmdesátých letech. Z jistého zorného úhlu tehdy nastala jeho „nejslavnější hodina“. Co to vlastně byl český (už nikoliv československý) dissent, jehož obraz se dnes pomalu propadá do pokladnice národní (nebo pouze mediální?) mytologie? V „normalizačním“ Československu nestála proti režimu silná církev, podporovaná většinou národa, jak tomu bylo v Polsku. Ani tu nevzniklo masové odborové hnutí rozsahu Solidarity. Věcně vzato se český dissent skládal především z levicových intelektuálů.

Z těch mnozí ještě dost dlouho nevěděli, jsou-li ještě, či nejsou-li již marxisty. Byla tu i nevelká vrstva obětavých prvorepublikánů, kteří byli ochotni si znovu navléknout sokolské kroje. Těm už ale mladí příliš nerozuměli. Nejtrvanlivějším odkazem předválečné ČSR byl samozřejmě Jan Patočka a kruh jeho žáků. Mimo to se v disentu setkávali a utkávali levicoví i pravicoví liberálové a konzervativci i katoličtí a evangeličtí intelektuálové, zárodeční „zelení“, údajní trockisté, surrealisté, příležitostní i profesionální literáti, osobití malíři, nefilmující filmaři, nehrající herci, nekonvenční muzikanti... A k disentu patřilo také nezanedbatelné procento „skalních ševců“, instinktivních hospodských anarchistů podle Haška, odhodlaně oponujících vždy všem a všemu. Do toho pestrého prostředí také neustále přicházeli noví, dospívající mladí lidé, přinášející s sebou své osobité ambice a zmatky. Politicky šlo o mimořádně sypký materiál, k tomu ještě rozrušovaný nevybírávými policejními invazemi, promyšleným gestapáckým fyzlováním a vnitřními spory. Bylo do značné míry zásluhou Václava Havla, jeho nekonečné trpělivosti, s jakou na sebe bral odpovědnost (a nechal se spolu s „tvrdým jádrem“ vyslýchat a věznit), že z pestré opoziční směsky časem a na čas uzrálo respektovatelné intelektuální a poslěze i politické hnutí, jež si Chartou 77 získalo i zahraniční podporu. Už v sedmdesátých letech byl uvnitř disentu mlčky uznáván neformální primát „pana Václava“. Havel ho dosáhl v soutěživém prostředí vstřícnými, nekonfliktními postoji, spíš neomezenou ochotou naslouchat než přesvědčováním.

Souběžně s vážnými českými problémy docházelo i k významné proměně euroatlantického kulturního citění. I československá šedesátá léta, jimiž se rádi pyšníme jako ojedinělým národním specifikem, byla součástí velkého historického loučení s militární civilizací první poloviny dvacátého století. V autoritativních

národních kulturách převažovalo myšlení impregnované traumatem dvou obrovských válek a také nepetržitým válečnickým kalkulováním s budoucími konflikty. Mladí lidé, k nimž tehdy Havel patřil, pojednou odmítali pochodovat v sevřených útvarech a v uniformách na frontu, čemuž se jejich otcové a dědové v podstatě nebránili. Nastupující generaci nevzrušovaly bojovné národní legendy ani globální utopické vize. Chtěli si „dělat své“, ať už jako „hippies“, příležitostní fanoušci orgiastických hudebních setkání, osamělí undergroundoví muzikanti nebo nekonvenční intelektuálové, postmoderní literáti, drogoví experimentátoři, individualističtí vizionáři, vesměs pacifisté. Beatles byli přivítáni málem jako noví evangelisté a kabaret se jevil jako osvobozené umění doby: k němu neodmyslitelně patřilo jeviště, na něž se posléze mělo přestěhovat i veškeré viditelné politické dění.

Vlna vzrušení, převalivší se USA a Evropou v šedesátých letech (a patřil k ní též II. vatikánský koncil), byla znamením duchovního přelomu, jenž hořce zasáhl tradiční konzervativce všech přesvědčení. Havel z té proměny vyvodil důsledné závěry. Odtud se datuje jeho příklon k neinstitucionalizovatelné, avšak jaksi všudypřítomné konfesi lidských práv, opřené o individuální praktikování především politické mravnosti. Příznačně Charta 77 vznikla při příležitosti represe skupiny The Plastic People of the Universe, jejíž spontánní a akusticky agresivní kreace nebyly většině opozičních osobností nijak zvláště po chuti.

S privátní etikou v tradičním, řekněme křesťanském smyslu, si tito vyznavači čerstvě založené „pocitové kultury“ ovšem nerozuměli. Pochopitelně. Mravnost postmoderny zakotvená v touze „dělat si své“, tedy svobodně sledovat osobní instinkty a vášně, se musela rozejít s každým, kdo se snažil v soukromí pečlivěji odlišovat dobré počinání od špatného. Individualita, která byla ve jménu autentického postoje sama sobě zákonem, musela na veřejnosti spontánně odporovat jakémukoliv nátlaku a všem omezujícím životním návodům. „Život v pravdě“ znamenal nechávat vycházet najevo, jak se věci mají a co si lidé skutečně přejí. Morálka patřila jen na veřejné jeviště, v soukromí se ocitla bez zaměstnání. (Tendenci odpoutat se od bojových tradic se na Západě násilně vzpříčili maoisté, němečtí a italsí teroristé...

Těm česká veřejnost vůbec neporozuměla a prakticky je včetně jejich obětí nebrala na vědomí.)

V listopadu 1989 šlo právě o to demontovat rigidní kolektivistický a v podstatě militaristický systém, založený na konfliktním myšlení (třídní boj!) a byrokratickém usměrňování jednotlivce. Havel se stal předním reprezentantem nové, spontánně pojímané etiky veřejného života. Davům na náměstích nebylo zatěžko následovat přirozeně a svěže působící osobnost. Ale protože Havel se v hloubi duše rozešel s jakýmkoliv typem (národního, sociálního, religiozního) kolektivismu, jeho politický akční rádius sahal jen tam, až kam působil jeho osobní vliv. Ten byl zpočátku obrovský. Čerstvý prezident byl v krajně rozbourané době pro miliony občanů garantem minimálních jistot a zdrojem živé naděje; na jeho televizní vystoupení se na počátku devadesátých let čekalo s napětím jako na orientační instruktáže. To byla Havlova druhá „hvězdná hodina“: veřejným slibem dovést zemi ke svobodným volbám hlasitě zarazil dnes zapomenuté, ale tehdy docela živé spekulace o „řízené demokracii“ a „třetí cestě“, tedy o pouhém dalším „obrodném procesu“. Václav Havel se také postavil do cesty lynčování poražených, pravděpodobně proto, že si na duši dobře pamatoval, co způsobila lůza českému svědomí v roce 1945. Což mu ale někteří zastánci bojovného patriotismu nikdy neodpustili.

Měl spisovatel Havel vášeň pro politický život? Ano, nikoliv však pro moc, aspoň ne tak, jak tomu pojmu rozuměla polovina 20. století; byl příliš mrštný na to, aby vysedával u nejdůležitějšího ze všech telefonů. Měl vášeň a talent pro polis. Svou přítomností mezi lidmi přirozeně vytvářel společenství. Na jevišti polis, jíž patrně rozuměl patočkovsky, také přirozeně vynikal.

Měl vášeň pro slovo, ostatně tak jako řada politiků 20. století. Ačkoliv psal absurdní komedie, zůstal opakem „prokletého básníka“, což na něm řadu lidí poněkud mýlilo. Ač umělec, kupodivu nebyl narcis. Pevný jazyk jeho esejů nezrcadlí nic z vnitřního chvění, jež asi prožíval.

Vystupoval neformálně a jednal neosobně. Nezatěžoval okolí svým egem. Ale protože se projevoval a existoval vždy jako veřejná osobnost, nebylo snadné představit si, o čem a jak přemýšlí a co si oprav-

du myslí, je-li sám. I Havlova pověstná zdvořilost pomáhala vytvářet cosi, co by se snad dalo popsat jako atmosféra vstřícné distance. Ač neosobní, poskytoval davům zážitek vřelé osobitosti. „To jsou ty paradoxy,“ řekl by možná.

Kritik tradičního pojetí lidského údělu jako pouhé oběti kladené na oltář vlasti, jak bylo psáno v kšaftech militárních kolektivismů 20. století, zůstal nedůvěřivý i vůči tradiční struktuře politických stran a jejich roli při správě státu. Tíhnul k vlivným pravdám okamžiku, vyjadřovaným formou aktuálních veřejných hnutí. Na meze představy, že aktivní veřejnost může „nepolitickou politikou“ zasahovat do politického dění, zřejmě narazil při dělení federace. Pozval tehdy Pražáky na Václavské náměstí, aby hájili Československo. Ale oni už nepřišli. V Česku devadesátých let vznikala jednoduchá, až trochu tupá, ale celkem fungující společnost konkurence, nikoliv free komuna.

Skepsa vůči systematickým a organizačně zajišťovaným reflexím demokratické politiky, jak je provozují (vždy jen relativně stabilizované) politické strany, Havlovi zabránila v tom, aby svůj politický odkaz vymezil a institucionalizoval. Stal se tedy posléze těkavou předvolební oporou méně významných, někdy poloamatérsky řízených skupin a stran. Tak se opakovaně ocital v nevýhodě vůči politikům, kteří na sebe brali únavný mechanismus každodenní politické praxe. Při té se sice zřídka „úhel dopadu“ konkrétního opatření „rovná úhlu odrazu“, jak zní poučka klasické mechaniky. Přesto a právě proto se v politice vyplácí schopnost dlouhodobě sledovat důkladně propracovaný taktický plán.

Naopak Havel, který byl spíše stratég než taktik, a měl tedy časně jasno o nutnosti vstupu ČR do NATO a EU, si posléze zachoval osobní svobodu „dělat si své“. Uchránil si tedy – i doma, ale hlavně v zahraničí – ceněný mandát svrchované mravní autority, nadále operující na veřejnosti především ve jménu nezadatelných lidských práv. V praktické politice plně nevyhnutelných kompromisů (a běda mravnosti politika, který jich není schopen!) eticky nimbus konkrétního jména snadno pohasne. Intelektuál nadřazený věcným sporům zůstal nenahraditelným zdrojem životní důvěry. Česká veřejnost to pochopila a dala živě najevo v hodinu Havlova odchodu.

O budoucnosti rozhodne vývoj. Budeme-li v Evropě znovu čelit sociálním, etnickým kolektivismům, Havlovo myšlení i veřejná praxe potomkům připadnou čím dál nesrozumitelnější, což už se dnes přihodilo některým jeho hráčům. Zbude jen buditelský obrazek statečného bojovníka proti komunismu. Pokud si zachováme nejvyšší respekt k životu a svědomí jednotlivce, bude Václav Havel nadále živě vnímán jako garant této perspektivy, daleko přesahující data jeho osobního života i jeho politickou praxi. Stane se pak mýtem, jímž se budou zaklínat mnozí, dokonce někdy i ti, kdo budou mít o jeho křehkém existování a osobitěm přijímání odpovědnosti v ovzduší bohémské neodpovědnosti už celkem matné ponětí, protože už nebudou mít reálnou představu o složitém historickém prostředí, v němž „pan Václav“ působil.

Pavel Švanda je spisovatel, přednáší na Divadelní fakultě JAMU v Brně.

„Krvavě rudá na mé sebevražedné paletě“

Raná tvorba George Grosze

FRANTIŠEK MIKŠ

Ach křiklavý světe, lunaparku,
Blahoslavený kabinete abnormalit,
Dej pozor! Tady přichází G r o s z,
Nejsmutnější člověk v Evropě,
„Fenomenální truchlivec“.
Buřinku v zátylku,
Žádný chciplý pes!!!!

(George Grosz, *Zpěvy*, přel. Ludvík Kundera)¹

George Grosz (1893–1959) nebyl sympatickým a milým člověkem a popravdě se jím ani nesnažil být. Jeho pohled na lidstvo a jím obývaný svět byl silně negativní. „Lidi jsou svině,“ napsal o své zkušenosti z doby kolem první světové války. „Povídačky o etice jsou podvod pro hlupáčky. Život nemá žádný jiný smysl než ukájet svůj hlad po potravě a ženách. Duše neexistuje. Hlavní věc je mít všechno potřebné.“² Jeho texty, dopisy i knižně vydaná autobiografie³ jsou stejně cynické a sžíravé jako jeho kresby, grafiky a obrazy, v nichž před nás staví syrovou vizuální kroniku hrouťícího se vilémovského Německa a na jeho troskách vzniklé nestabilní výmarské republiky.

Na druhé straně je na Groszovi sympatické, že stejně tvrdě a sžíravě hodnotil s odstupem také svůj vlastní život, své dřívější postoje i jejich motivace. Od konce desátých až do počátku třicátých let byl jedním z nejvíce angažovaných německých umělců, jehož dílo bylo úzce propojeno se sociálními a politickými událostmi doby. Posléze prozřel a otočil, přičemž se nijak nesnažil své dřívější intelektuální zmatení zastírat, spíše naopak. Ve své autobiografii, napsané v padesátých letech v Americe, sarkasticky popisuje naivitu, s níž se angažoval jako člen Komunistické strany Německa:

„Mé řeči byly jen hloupý agitační blábol, který jsem po někom papouškoval, ale když člověku plynou z pusy slova sladká jako med, může předstírat, že je pro věc zapálený. A často vás vlastní žvásty opravdu uchvátí, už jen pouhým zvukem, sykotem, šveholením a řevem, který vám vychází z úst! ... Úplně jsem zapomněl, kdo jsem. Hnutí, do něhož jsem se dostal, mne ovlivnilo tak silně, že jsem všechno umění, které nesloužilo politickému boji jako zbraň, považoval za nesmyslné. Mé umění mělo v každém případě být puškou a šavlí; kreslířská pera jsem prohlásil za prázdná stébla slámy, pokud se neúčastní boje za svobodu. Za jakou svobodu? O tom jsem už dál nepřemýšlel.“⁴

Plný rozporů a zvrátů nebyl pouze Groszův život, ale i jeho dílo a především to, jak bylo v minulosti německými uměleckými kritiky hodnoceno. V západním Německu byl oslavován zejména jako vůdčí představitel avantgardy a jako umělecký experimentátor – expresionista, dadaista, jeden z čelných představitelů nové věcnosti. Naopak východoněmečtí kritici, jejichž oficiální a tvrdě vynucovaná uměleckou doktrínou byl socialistický realismus, se snažili obraz Grosze coby průkopníka modernismu co nejvíce potlačit a viděli v něm především sžíravého karikaturistu buržoazní společnosti, zapáleného bojovníka proti fašismu a militantního komunistu. Nebo také německého „kulturního bolševika č. 1“, jak se mu říkalo (obr. 1). V Groszovi se však neopakovatelně mísilo obojí, a tak mohla být jeho tvorba ve své složitosti pochopena až po pádu komunismu a znovusjednocení Německa na podzim roku 1990. Umělecky nejzajímavější a výrazově nejsilnější přitom zůstává jeho rané grafické a malířské dílo, jež vytvořil ještě před pádem německého

císařství a svým vstupem do Komunistické strany Německa na konci roku 1918.

O některých Groszových pozdějších kresbách a grafikách se tvrdí, že jsou jakýmsi obrazovým doprovodem či pandánem podvrtných textů a básní Bertolda Brechta, dalšího významného německého levicového radikála, s nímž se řadu let přátelil a spolupracoval. Nebo naopak, některé Brechtovy texty jsou slovním pandánem Groszových obrazů. Na rozdíl od Brechta, který po druhé světové válce spojil svůj osud s východoněmeckým komunistickým režimem a nikdy marxismus nezavrhl, ztratil Grosz o komunismu veškeré iluze a jen obtížně hledal ve Spojených státech nový smysl své tvorby, přičemž svoji frustraci utápěl v alkoholu. Ano, Grosz byl často sarkastický, agresivní a vulgární, měl rád peníze a úspěch, vymýšlel si a stylizoval se do nejruznějších prapodivných rolí. Ale vnitřně byl opravdový hledač smyslu svého umění a jeho místa ve společnosti, jenž si nedokázal nic nalhávat. Když studujeme blíže jeho paměti, korespondenci a vzpomínky přátel, neubráníme se nakonec jisté míře sympatií. Právě pro Grosze se víc než pro kohokoli jiného zdají platit silná a emotivní slova Brechtovy básnické skladby *Budoucím*, v níž prosí o shovívavost příští generace:

(...)

Vy, kdož se vynořujete ze záplavy
V níž my jsme utonuli
Vzpomeňte
Až budete mluvit o našich slabostech
I na temný čas
Jemuž jste unikli.

Šli jsme přece válkami tříd, častěji střídající země
Než střevíce, zoufalí
Když všude bylo jen bezpráví a nikde vzpoura.

A přitom víme:
I nenávisť k nízkostem
Pitvoří rysy.
I hněvem nad bezprávím
Hrubne náš hlas. Ach, my
Kdož jsme půdu chtěli připravit laskavosti
Sami jsme nemohli být laskaví.

Obr. 1: George Grosz ve svém berlínském ateliéru, 1921.

Vy však, až všechno bude tak daleko
Že člověk člověku bude jen pomáhat
Vzpomeňte na nás
Shovívavě.⁵

Chlapec, který snil o Americe

Georg Ehrenfried Groß (jak znělo původně jeho jméno) se narodil v roce 1893, dětství prožil střídavě v Berlíně a ve Stolpu, malém posádkovém městečku v Pomořanech. Otec zde zastával místo majordoma a sloužícího bratra lóže svobodných zednářů. Ve volném čase prý občas rád kreslival, ale zemřel příliš brzy, když bylo synovi pouhých sedm let, aby ho mohl výrazněji ovlivnit. Matka pak nějaký čas pobývala s dětmi u své sestry v Berlíně, kde se protloukala v chudé dělnické čtvrti Wedding. Tyto dvě tragické události

– předčasná smrt otce a následné existenční problémy rodiny – Grosze nepochybně poznamenaly a silně rezonují i v jeho pozdějším životě a díle. Jak později sám napsal, „tento pesimismus metropole, zdrcující skrytá bída obyčejných pracujících lidí, bezútěšnost ponurých rušných ulic kolem čtvrti Wedding – to vše se ve mně odráželo, hluboce se do mě vrylo... nikdy jsem nezapomněl tyto hubené roky v Berlíně a brzy poté jsem objevil způsob zachycení toho, co jsem tehdy zakoušel.“⁶

Východiskem z finanční krize a beznaděje velkoměsta se nakonec stane návrat rodiny do oblíbeného Stolpu, kde matka získá místo správkyně důstojnického kasina regimentu husarů. To zajistí rodině alespoň základní živobytí a Georgovi i jeho dvěma sestrám poměrně šťastné dětství, i když zdaleka ne vždy tak idylické, jak je Grosz později popsal ve své autobiografii. Chlapec v podstatě vyrůstá v kasárnách, kde má rodina byt, bez otce a jako syn služebné, v úzkém kontaktu s autoritářským a hierarchickým světem uzavřené kasty oficírů vilémovského Německa, což nejspíš přispěje k jeho pozdějšímu silnému odporu k jakýmkoli autoritám, především vojenským. V době mládí však vše vnímá spíše romanticky, hodně a dobře kreslí, zejména koně, husary, uniformy a bitevní scény, inspirován kasárenským životem a zde visícími obrazy s vojenskou tematikou.⁷

V roce 1909 složí Grosz úspěšně přijímací zkoušky na Královskou akademii výtvarných umění v Drážďanech, kde začíná studovat v lednu následujícího roku a dychtivě nasává zdejší velkoměstskou atmosféru. Přestože saská metropole na Labi je v té době význačnou baštou modernismu – aktivně zde působí především expresionistická skupina Die Brücke – nic z toho neproniká za tlusté zdi akademie, kde se vyučuje ještě tradičními metodami, zejména otročským kopírováním sádrových odlitků. Groszův hlavní vyučující Richard Müller si potrpí na vojenskou disciplínu a přesnost, zcela odmítá jakékoli experimentování a od svých žáků vyžaduje nekonečné drilování nejjemnějších detailů. Jak Grosz vzpomínal, „modely stály tři týdny v téže pozici a toto dlouhé pózování probouzelo ve studentech malichernou opravovací zběsilost. Každý den se na modelu něco nově upravovalo a posuno-

valo; podle jednoho byla paže včera více vpravo, podle jiného byla noha více vysunutá ven. Teprve když byly na papír zakresleny rámcové obrysy, což při takové svědomitosti, která tu panovala, trvalo celé dny, dali tito trapiči pokoj.“⁸ Když jeden z Groszových spolužáků, český Žid Barkus, přinese do hodiny nově vydanou knihu o grafickém díle tehdy předního modernisty Emila Noldeho, vyvolá to u militantního Müllera záchvaty zuřivosti a k pobavení studentů pronese sérii vulgarit o prstě strčeném do zadnice, jímž „umělec“ maže po papíře.⁹

Grosz je v té době ovšem dalek toho, aby zkostnatělost akademie otevřeně kritizoval a bojoval za nové moderní umění. Spíše naopak, jeho snem je stát se žánrovým malířem, malovat husary na koni a velkolepé výjevy bitevních scén, a tak se jako jediný запиše do upadajícího kurzu kompozice u profesora Raphaela Wehleho, o který ostatní studenti již dávno ztratili zájem.¹⁰ Přestože není s výukou zcela spokojen a touha po žánrových obrazech s vojenskou tematikou u něj brzy odezní, tyto zkušenosti nevyjdou úplně naprázdno a později se zúročí v jeho svěbytných složitých a prokomponovaných grafikách a plátech z prostředí velkoměsta, jež mu přinesou umělecké renomé.

Ve volném čase mladý Grosz zaznamená vše, co kolem sebe vidí, vytváří velké množství kreseb a karikatur podle nejrůznějších vzorů, na nichž se učí a experimentuje se styly. Postupně jej opouštějí ctižádostivé mladické představy obrovských olejomalb vytvá-

Obr. 2: George Grosz: Dva muži pozorující pár, kresba uveřejněná v *ULK*, humoristické příloze *Berliner Tageblattu*, 4. 2. 1910.

řených na štaflích „štětci velkými jako košťata“ a chce se stát ilustrátorem a karikaturistou. Svě četné kresby vytrvale rozesílá nejružnějším humoristickým časopisům a novinám, od nichž zpočátku dostává negativní odpovědi. V roce 1910, v sedmnácti letech, se mu podaří uveřejnit první karikaturu v *ULK*, humoristické příloze populárního *Berliner Tageblattu*,¹¹ přičemž styl této kresby (obráz. 2) je velmi vzdálen syrovosti a šířavosti jeho pozdějších prací. Tento dílčí úspěch posílí jeho sebevědomí a z obdrženího honoráře, obnášejícího celých dvanáct marek, si okamžitě zakoupí pár zaručeně amerických lakovaných polobotek.¹²

Grosz od mládí miloval Ameriku, což bylo nejspíš důsledkem jeho romantické vnímavosti a četby dobrodružné literatury. V době jeho dětství začaly do Německa pronikat z Ameriky první sešity příběhů hrdinů amerického západu, jako byli Buffalo Bill a Texas Jack, četly se romány Jamese Fenimora Coopera, oblíbené byly americké detektivky se slavným Nickem Cartrem.¹³ Byl fascinován dobrodružnými knihami a příběhy Karla Maye, které byly tehdy velmi populární mezi širokými vrstvami obyvatel. Ve své autobiografii podrobně a zaujatě líčí, jak během studií na Drážďanské akademii s jedním excentrickým spolužákem navštívili stárnoucího spisovatele, v té době již vláčeného a ostouzeného tiskem, v jeho slavné Ville Shatterhand v nedalekém Radebeulu.¹⁴

Zdá se, že Grosze v té době zajímá vše možné, jenom ne levicová politika či sociálně kritické umění, které ho má později proslavit. V podstatě je orientován pragmaticky, snaží se prosadit jako karikaturista a ilustrátor, a především vydělat peníze, aby unikl svému ponižujícímu postavení. Jak později ironicky napíše, pojem „umění“ pro něj tehdy nehrál žádnou roli: „Šlo mi o to, abych si svým nadáním vydělal tak rychle, jak jen to šlo. Vešel jsem do tohoto velkého cirkusu ne jako idealistický polykač mečů nebo ohně, chtěl jsem jen pobavit diváky, být k nim přívětivý a přívětivě si vzít jejich peníze. Od koutku, kde prováděli své kejkle krotitelé hadů a zdokonalovatelé lidstva, jsem se držel v uctivé vzdálenosti.“¹⁵

Misanthrop z Café des Westens

„Odi profanum vulgus.“ – Nenávídím sprostý dav.

(Horatius)

V roce 1912 se Grosz stěhuje do Berlína, kde začíná studovat na Kunstgewerbeschule, škole pro grafiku a knižní umění při Uměleckoprůmyslovém muzeu. Přestože je k tomuto rozhodnutí motivován především ekonomicky – v Drážďanech nemůže dostat státní stipendium, neboť se nenarodil v Sasku –, znamená v jeho životě zásadní zlom. Berlín je v té době již významnou světovou metropolí, po New Yorku a Londýně třetím největším světovým městem a významným uměleckým centrem. Tvoří zde přední němečtí impresionisté Max Liebermann, Lovis Corinth a Max Slevogt, v galeriích jsou vystavována díla Cézanna, Van Gogha, ale i Picassa, Matisse či Deraina. Umělecká škola, kde Grosz studuje, je otevřena modernistickým vlivům více, než kdykoli dříve akademie byly, jeho profesor Emil Orlik, významný malíř českého původu, je obdivovatelem japonského umění a skvělým pedagogem, jenž nevnučuje žákům své názory, ale naopak podporuje jejich osobitost. Nejdůležitější však je, že se tu nachází centrum německého expresionismu; již v roce 1910 zde začíná Herwarth Walden vydávat časopis *Sturm*, v němž propaguje expresionistické výtvarné umění a literaturu, o dva roky později otevírá stejnojmennou galerii, která vystavuje expresionisty a přivádí do Německa mezinárodní avantgardu. V roce 1911, rok před Groszovým příchodem, se do Berlína z Drážďan přesouvá umělecká skupina Die Brücke, jejíž mladí členové nabízejí zcela nový pohled na umění. Pro zvědavého a talentovaného mladíka z malého města, jenž právě dovršil devatenáctý rok života, je takové prostředí velmi lákavé a inspirativní. Svůj čas dělí mezi studium na akademii, vlastní uměleckou práci a samozřejmě noční život, který ho přitahuje, „jako když hmyz vábí světla obloukových lamp na zářících, třpytících se třídách“.¹⁶ Na předválečný Berlín později vzpomíná jako na dobu osvěžujícího rozkvětu nejen avantgardního výtvarného umění, ale také divadla, cirkusů a kabaretů, které miluje stejně jako „pivní paláce

velké jako nádražní haly, paláce vína, jež měly čtyři poschodí“.¹⁷

Grosz byl zhruba o deset až patnáct let mladší než první generace expresionistických umělců, jejichž obrazy se inspiroval při hledání svého osobitého stylu. Podobně jako u expresionistů se námětem jeho prací stává především velkoměsto a jeho zalidněné ulice, kavárny, cirkusy a nevěstince, pouliční prostituce, násilí a vraždy, odcizení, beznaděj a nejrůznější vyjádření jedinci procházející emoční krizí. Neúnavně experimentuje s různými kreslířskými a grafickými technikami a styly, přičemž vytváří množství rozmanitých drobných prací, od erotických kreseb provedených v tradičním stylu blízkém Daumierovi (*Orgie*, obr. 3) až po vlastní originální rozmyšlané perokresby zobrazující sexuální posedlost a vraždu (*Vražda*, obr. 4). Od futurismu převezme dynamičnost prostoru k vyjádření neklidu a chaosu moderního velkoměsta, souběžného pohybu množství vzájemně soutěžících lidí chvátajících za svými zájmy a cíli (skvělá kresba *Volná pracovní místa*, zachycující shánění práce prostřednictvím ranní novinové inzerce, obr. 5). Nechybí však ani díla s výrazně silným sociálním podtextem, například litografie nazvaná příznačně *Mravenci*, zobrazující dělníky spě-

chající mrazivým ránem do továrny (obr. 6), či *Konec cesty*, na níž je zachycena tragédie v chudé dělnické rodině způsobená alkoholismem (obr. 7).

V létě roku 1913 Grosz poprvé cestuje do Paříže, kde stráví osm měsíců a na Akademii Colarossi se učí kreslit podle pohybujících se modelů. Nezdá se však, že by byl nějak okouzlen francouzským uměním, ani že by jej tento pobyt po umělecké stránce nějak zásadně ovlivnil. Naopak po návratu do Berlína s velkým zájmem zhlédne první berlínský Podzimní salón, na kterém jsou hojně zastoupeni italští futuristé a němečtí expresionisté, jejichž vliv na jeho styl je stále zřetelnější. V té době začíná rovněž malovat olejovými barvami, i když na akademii olejomalbu nikdy nestudoval, pouze kresbu. Učí se tedy sám z knih a vychází především ze svých bohatých kreslířských dovedností; nejprve načrtne výjev na plátno a potom jej vybarvuje olejovou barvou. Jak později přizná, byly to obrazy „zaměřené hlavně na obrysy, byly spíše kreslené než malované“.¹⁸

V Berlíně se Grosz před válkou často objevuje v Café des Westens, tehdy známém jako Café Grössenwahn, kde se setkávali expresionisté, nejrůznější umělci a intelektuálové. Pozornost poutá především svým excentrickým vzezřením – má elegantní oblek

Obr. 3: George Grosz: *Orgie*, 1912, perokresba, 19,5x27 cm, soukromá sbírka. Repro: Hans Hess: *George Grosz*, s. 31.

Obr. 4: George Grosz: *Vražda*, kolem 1912, rozmyšlaná perokresba, 26x26,5 cm, Galleria del Levante, Miláno. Repro: Hans Hess: *George Grosz*, s. 36.

Obr. 5: George Grosz: Volná pracovní místa, 1912, kresba uhlem, 21,5x32,5 cm, soukromá sbírka. Repro: Hans Hess: *George Grosz*, s. 27.

a buřinku, nezbytnou vycházkovou hůl a tvář napudrovanou na bílo (něco podobného vidíme na jeho pozdějším autobiografickém plátně *Roztoužený*, bar. I.). Většinou sedává sám před kavárnou na terase u krajního stolku a neomalenež zírá na kolemjdoucí. Zdá se být hrdý na svůj individualistický a excentrický zjev, na kultivovanou výstřední eleganci dandyho. Když později vzpomíná na tato svá berlínská mladá léta, označí se za rozčarovaného misantropa, jenž se záměrně izoloval od lidí, kteří mu připadali hloupí, nezajímaví a stojící hluboko pod ním. Toto pohrdání – jak sám vysvětloval – vyrůstalo především z jeho romantického a idealistického pohledu na umění.¹⁹

Excentrický mladík z Café des Westens, jenž podle svědectví současníků občas konzumuje alkohol ve větší míře, než se zdá pro něj zdravo, má rovněž podivnou zálibu: údajně sbírá barevné pohlednice ze série Germánské dějiny v obrazech, kupuje fotografie ze svateb, řeznických balů či studentských srazů a hodlá z tohoto materiálu vytvořit třísvazkové monumentální dílo „O ohavnosti Němců“ (projekt se však nakonec

neuskuteční). Je opravdovým misantropem, jehož pohled na berlínské spoluobčany je čím dál nemilosrdnější, což se později projeví v jeho novém výtvarném stylu, k němuž mimo jiné dospěje „studiem“ lidových kreseb na záchodcích berlínských pivnic:

„Kreslil jsem denní hosty u jednoho stolu v Siechenově pivnici, kde lidé seděli jako tlusté, červené kupy masa, napěchované do šedých ošklivých pytlů. Abych si vytvořil styl, který by drasticky a přímo vyjadřoval tvrdost a necitelnost mých objektů, studoval jsem bezprostřední projevy uměleckého pudu: kopíroval jsem lidové kresby na záchodcích, které, jak se mi zdálo, byly výrazem a neoprostěnější zkratkou silných pocitů. Svou jedinečností mě vzrušovaly i dětské kresby. Tak jsem zvolna dospěl ke stylu, který byl ostrý jako nůž a který jsem potřeboval k vyjádření svých pozorování, zcela ovlivněných mou absolutní nenávistí k lidem.“²⁰

Kde hledat skutečnou příčinu této Groszovy nenávisti? Idealistický či romantický pohled na umění, jak

Obr. 6: George Grosz: Mravenci I., 1913, litografie. Repro: Hans Hess: *George Grosz*, s. 26.

sám později tvrdil, jistě mohl sehrát určitou roli, podstatnější se však zdá být jeho tehdejší neutěšená životní situace a ponižující postavení. Navzdory elegantnímu vzezření a ctižádosti stát se uznávaným umělcem bydlí ve skromném podkroví na chudém berlínském předměstí Südende, daleko od středostavovských nebo uměleckých čtvrtí. Má žalostně nízké finanční příjmy, pocházející částečně ze stipendia, z občasného prodeje karikatur do novin a časopisů a také z malé podpory od své sestry Claire. Tento kontrast mezi velkými aspiracemi a tvrdou každodenní realitou – v kombinaci se vzpomínkami na chudé dětství – pouze vyostřuje jeho vnímání pokořující situace prostých pracujících lidí, k nimž se ovšem necítí příslušet. Je svým založením zapřísáhlý elitář, jenž si oškliví dav a dělnickou třídu, již pokládá za omezenou a zaostalou. Jak později opakovaně zdůrazňoval, elegantně se oblékal především proto, aby se pozvedl nad obyčejného člověka a distancoval se od něho. Když se roku 1933 ohlížel za svou berlínskou zkušeností, trpce svému příteli napsal: „Pro masu postačí to nejstupidnější, nejpoštetější a nejnevкусnější; takové bylo, je a zůstane mé motto. Kdybych si myslel nebo zažil něco jiného... zůstal bych v [dělnické čtvrti]... v tom hnojišti ‚dělníků‘ a ‚lidiček‘... Vždycky jsem se snažil těmto masám uniknout... přál jsem si dostat se na vrchol...“²¹

Pokud jde o politiku, nic nenavědčuje tomu, že by se o ni Grosz v předválečném Berlíně nějak výraz-

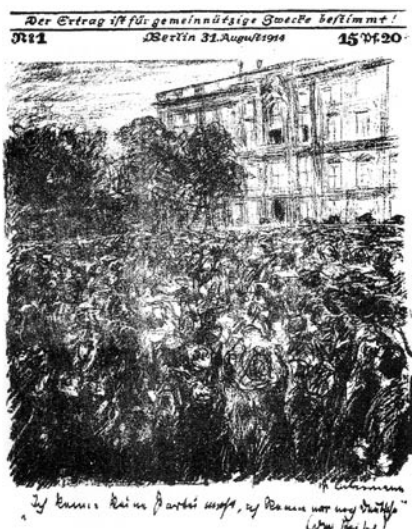
něji zajímal. Chce se prosadit jako kreslíř a jeho postoje se zdají být zcela apolitické, podobně jako postoje jeho uměleckých přátel. Když se v německé metropoli kupříkladu konají masivní demonstrace dělníků za rovné volební právo, nepovažují tuto událost za víc než „mysteriózní senzaci“ či pouhou „zábavu“, na níž se jdou ze zvědavosti podívat, i když jejich sympatie nemá samozřejmě vládou povoláná armáda a policie, ale jsou intuitivně na straně demonstrantů.²²

Kriegszeit a umělecká radikalizace

Vypuknutí první světové války v létě 1914 vyvolalo v Německu obrovskou a dnes stěží pochopitelnou vlnu nadšení a národní jednoty, jíž podlehl i mnoho umělců a intelektuálů. Když Císař Vilém II. vyzval k ukončení politického frakcionářství a sjednocení občanů ve vlastenecké podpoře německého válečného úsilí, podepsali známí umělci, spisovatelé a vědci tzv.

Obr. 7: George Grosz: Konec cesty, 1913, tužka a akvarel, 28x22 cm, Museum of Modern Art, New York. Repro: Hans Hess: *George Grosz*, s. 37.

Obr. 8: Titulní strana časopisu *Kriegszeit* s kresbou Maxe Liebermanna, 31. 8. 1914. Repro: George Grosz and the Communist Party, s. 14.

„Manifest devadesáti tří intelektuálů“, obhajující Německo před obviněními z vojenské agrese.²³ Dokonce Sociálně demokratická strana Německa (SPD), jež vůči říšské vládě tradičně zaujímal nepřátelský postoj, hlasovala pod vedením svého předsedy Friedricha Eberta pro posílení armády a 4. srpna s podporou odborových svazů schválila první válečné úvěry. Proti válečnému nadšení nezůstali ani přední pokrokoví modernisté, z nichž mnozí rychle opustili svůj předválečný program mezinárodní spolupráce a dali se do služeb válečné mašinerie. Impresionista Max Liebermann, expresionista Ernst Barlach a další malíři přispívali vlasteneckými motivy do řady válečných tiskovin, jež začaly vycházet ihned po vypuknutí konfliktu. Již koncem srpna 1914 se například objevuje první číslo časopisu *Kriegszeit* (Čas války), vydávaného Paulem Cassirerem, s litografií Maxe Liebermanna na obálce, jež nenechala nikoho na pochybách o vlasteneckém postoji časopisu. Je na ní zachycen dav před císařským palácem a pod ním citováno proslulé prohlášení Viléma II.: „Už neznám žádné strany, znám jenom Němce.“²⁴ (obr. 8) Homogenní masa lidí namačkaná před budovou vyvolává dojem sjednoceného německého národa podporujícího císaře a říšskou vládu ve vyhlášení války.²⁵

Grosz patřil k nepočetné skupině umělců, kteří navzdory všeobecné válečné euforii a vládní propagandě viděli válku od počátku realisticky, a také si nejspíš dobře uvědomoval, proč její vypuknutí vyvolalo u vět-

šiny jeho spoluobčanů takové nadšení. Jak napsal později ve své autobiografii, válka pro něj nebyla „vysvobozením, kvůli němuž byla tak často vítána“. Jednou z oněch tajemných příčin, které vždy znovu budou vést k válce, je podle něj především to, že „nejen znovu probouzí potlačené pudy, které v nás dřímají, ale skutečně také mnoho lidí vysvobozuje – ať už z nenáviděného okolí, či z otroctví všedního dne, nebo z tíhy vlastní osobnosti“.²⁶ Tyto Groszovy postoje vyjadřuje i jeho nepublikovaná kresba z té doby, nazvaná příznačně *Pandemonium*, srpen 1914 (obr. 9), v níž nabízí velmi odlišnou reakci na vyhlášení války než většina tehdejších umělců. Na rozdíl od Liebermanna nezobrazuje národní jednotu a porozumění, ale naopak civilizační

Obr. 9: George Grosz: *Pandemonium*, srpen 1914, kresba, Estate of George Grosz, New York. Repro: George Grosz and the Communist Party, s. 15.

Obr. 10: Vzdušný útok, 1915, litografie, 18x24,5 cm, Museum of Modern Art, New York. Repro: Hans Hess: *George Grosz*, s. 47.

chaos, násilí a agresi. Je to skutečné *pandemonium*, vládá démonů a koncentrované peklo, které ovšem nezasazuje na vzdálené bojiště fronty, ale přímo do centra civilizace, do ulic německého města s typickým kostelem v pozadí. Kresba je provedena již v Groszově novém zjednodušeném stylu, v němž opouští tradiční perspektivu a přesycený výtvarný prostor naplňuje klaustrofobní změtí vzájemně se prostupujících postav běsnících v šíleném sadistickém rauši.

V listopadu 1914 se Grosz dobrovolně zapisuje do armády, přestože je dalek nadšení válečných entusiasmů, kteří se hlásili již první dny po vypuknutí války. K tomuto rozhodnutí dospěje na základě pragmatické úvahy; je mu dvacet jedna let a byl by nepochybně povolán, a tak se raději zapisuje dobrovolně, aby měl alespoň nějakou možnost výběru, kde bude sloužit. Z vojenských dokumentů však vyplývá, že měl s bojovými operacemi na frontě pouze malé, možná dokonce žádné zkušenosti. Brzy po nástupu do armády byl převelen do záložní jednotky a téměř celý únor 1915 strávil v důsledku blíže nespecifikované nemoci ve vojenské nemocnici. Ale i to málo, co během své krátké vojenské služby zažil, mu stačí k tomu, aby dokázal hrůzy války přesvědčivě ztvárnit, například v jakési futuristicko-apokalyptické vizi v litografii *Vzdušný útok* (obr. 10) či na plátně *Exploze* (bar. V.), kde válečnou katastrofu zasazuje opět nikoli na vzdálené bojiště, ale

Obr. 11: Bojiště s mrtvými vojáky, 1915, litografie, 24,5x32 cm, soukromá sbírka. Repro: *A Bitter Truth*, s. 101.

přímo do srdce civilizace, do ulic německého města. Vytváří však i působivé grafiky přímo z fronty, jako je například *Bojiště s mrtvými vojáky* (obr. 11), zobrazující ztichlou a zlověstnou krajinu po bitvě posetou torzami mrtvých těl vojáků, s typickými ostnatými dráty, zákopy a zničenou vesnicí v pozadí.²⁷

V polovině května 1915 je Grosz pro neschopnost vojenské služby z armády dočasně propuštěn a vrací se do Berlína, kde se znovu začíná objevovat v umělecké společnosti scházející se v Café des Westens. V té

Obr. 12: Generál, 1916, kresba tužkou, 20,5x18,5 cm, Estate of George Grosz. Repro: Hans Hess: *George Grosz*, s. 73.

době se prostřednictvím svého přítele, expresionistického básníka a kritika Theodora Däublera, seznamuje s celou řadou známých umělců a osobností. To ho nakonec přivede do kontaktu s bratry Wielandem a Helmutem Herzfeldovými, silně angažovanými levicovými radikály, s nimiž se spřátelí a kteří sehraji v jeho dalším životě i umělecké dráze klíčovou roli. Starší Helmut (1881), výtvarník, grafik a typograf, později známý pod uměleckým jménem John Heartfield, bude dlouhá léta Groszovým nejbližším spolupracovníkem. Mladší Wieland (1886), v té době začínající básník, se později proslaví především jako zakladatel legendárního levicového nakladatelství Malik, v němž vyjde většina klíčového Groszova kreslířského a grafického díla.

Všechny tři mladé radikály spojuje především nenávisť k válce a jejím představitelům (obr. 12), avšak jejich základní ideová východiska nejsou úplně stejná. Grosz, založením misantrop a skeptik, nesdílí s oběma bratry jejich naivní víru v humanitu, v přirozenou dobrotu člověka, jež má dle nich vést ke světovému míru. Nesdílí ani jejich zjednodušené přesvědčení, že za všechno zlo je odpovědná pouze vládnoucí třída. Jakkoli nenávidí válku a je si jist, že ji Německo prohraje, odmítá si namlouvat, že za válečnou hysterii a nadšení léta 1914 mohla pouze vláda a císař. Byla to podle něj především stupidita mas, které chtěly válku stejně jako vládnoucí třída, neboť právě válka osvobozuje obyčejné lidi od břemene každodenní stereotypní existence a umožňuje jim projevit své nejzákladnější instinkty (obr. 13). V rozhněvaném a podvrtném dopise z roku 1916 píše o tom, že nenávidí nejen válku, ale především samotné Němce, kteří se jí radostně účastní: „Je pravda, že jsem odpůrcem války, to znamená, že jsem odpůrcem každého systému, který Mě k něčemu nutí – z hlediska estetického nazírání jsem však potěšen každým Němcem, jenž na poli cti (jak krásně vyjádřeno) zemře hrdinskou smrtí. Být německý totiž vždy znamená: být nechutný, hloupý, ošklivý, tlustý, nepružný.“²⁸

Nenávisť vůči zfanatizovaným Němcům a jejich stupidní válce, vůči prolhané vládě a pokleslé protibritské propagandě přivedou v roce 1916 Georga Große (jak se v té době jmenuje) k tomu, že si poangličtí své

Obr. 13: Běsnění šílených, 1915, perokresba, 32x22,5, Staatliche Museen, Berlín. Repro: Hans Hess: *George Grosz*, s. 56.

jméno na George Grosz, podobně jako jeho přítel Helmut Herzfelde, jenž začne užívat anglické jméno John Heartfield. Ve stejném roce se mladší z bratrů Herzfeldových Wieland stává vydavatelem silně protiválečně zaměřeného časopisu *Neue Jugend*, s nímž začne Grosz pravidelně spolupracovat a kde poprvé veřejně demonstruje své pacifistické postoje. Otiskuje zde své básně a kresby, hned v prvním čísle mimo jiné protiválečnou kresbu *Vytrvejme!*, zesměšňující tehdy oblíbený propagandistický slogan, s typickým pohřebním vozem, prostitutkou, námořníkem a dalšími muži se zvířecími obličejí, z nichž jeden nese pod paží dětskou rakev (obr. 14).

Stále vyhraněnější pacifistické postoje však Groszovi nebrání v tom, aby ve stejné době přijímal finanční podporu od výstředního mecenáše Sollyho Falka,

Obr. 14: Vytvrvejme!, první Groszova kresba pro *Neue Jugend*, č. 1/1916. Repro: Hans Hess: *George Grosz*, s. 51.

tehdy úspěšného obchodníka ve službách německé válečné mašinerie, s nímž ho seznámí básník Däubler. Nevadí mu dokonce ani to, že si Falk v jeho přítomnosti čile telefonuje s německým válečným vedením a bohatne z války, za finanční podporu sto marek měsíčně mu dělá společnost, jakéhosi uměleckého klauna a snaživě hraje roli malíře vděčného svému mecenáši. Ve své autobiografii o této životní etapě otevřeně a se značnou dávkou cynismu píše:

„Roli snaživého umělce ve vztahu k mecenášovi lze pojímat a hrát různě... Já jsem k ‚hrdému‘ typu umělce nepatřil. Mne zajímaly peníze a role úlisného pochlebníka, vyskakovače a připalovače cigaret mi vyhovovala víc než upřímné ‚pane Falk, rád bych vám teďkonc řek pravdu‘. Věděl jsem, že je to všechno jen krátkodobá směšná hra, v níž jsem některá pravidla znal z paměti. Jako klaun bych si možná vydělal víc peněz, ale drobečky a okousané kosti, odhozené mecenášem, také nebyly špatné. Měl jsem pod sebou konec konců ještě mnoho poschodí a pod nimi mnoho sklepů.“²⁹

Obr. 15: Znásilnění a vražda na Ackerstrasse, 1916, perokresba, později zařazena do alba *Ecce Homo*, č. 32. Repro: Hans Hess: *George Grosz*, s. 72.

Výheň a peklo velkoměsta

V roce 1916 Grosz rovněž maluje své první důležité olejomalby, mezi nimi i plátna *Roztoužený* (bar. I.) a *Sebevražda* (bar. II.). Z obou je cítit vliv německých expresionistů a italských futuristů, ale také malířovo misantropické vidění světa a vnitřní rozervanost. Obě plátna spolu nepochybně souvisejí a odkazují nejspíše k terase již zmíněného Café des Westens, kde Grosz v Berlíně často vysedával a neomaleně pozoroval kolemjdoucí. Obraz *Roztoužený* bývá vykládán jako Groszův stylizovaný autoportrét – výstřední dandy sedí u krajního stolku venkovní terasy, na němž má dýmku, nezbytnou láhev a sklenici. Skrze elegantní oblek mu prosvítá rudě pulzující srdce a také světle modrý obrys pistole v náprsní kapse, což má zřejmě naznačit, že jediným východiskem z jeho krize je sebevražda. Celá scéna je provedena v agresivních nepřírodných barvách, je temná a nabitá podivnou energií. Muž je na obraze sám, pouze u nohou mu leží schoulený pes, jenž má před sebou dvě překřížené ohlodané kosti symbolizující smrt. V pozadí mezi domy neklidně

I. Roztoužený, 1916, olej na plátně, 100x76,5 cm, soukromá sbírka. Repro: Ivo Kranzfelder: *Grosz*, s. 23.

II. Sebevražda, 1916, olej na plátně, 100x77,5 cm, Tate Gallery, Londýn. Repro: Ivo Kranzfelder: *Grosz*, s. 22.

III. Metropolis, 1917, olej na desce, 68x47,5 cm, The Museum of Modern Art, New York. Repro: Ivo Kranzfelder: *Grosz*, s. 22.

IV. City, 1916/17, olej na plátně, 100x102 cm, Thyssen-Bornemisza, Lugano. Repro: Ivo Kranzfelder: Grosz, s. 14.

V. Exploze, 1917, olej na desce, 48x68 cm, The Museum of Modern Art, New York. Repro: Ivo Kranzfelder: *Grosz*, s. 21.

VI. Zabiják žen, 1918, olej na plátně,
66x66 cm, soukromá sbírka.
Repro: Hess, Hans: *George Grosz*, s. 78.

VII. Památce Oskara Panizy, 1917/18, olej na plátně, 140x110 cm,
Staatsgalerie, Stuttgart. Repro: Hess, Hans: *George Grosz*, s. 82.

vibruje chladně zářící měsíc, jenž celou scénu podivně nasvěcuje. Na druhém plátně vidíme tutéž terasu kavárny, ale z většího odstupu, elegantní dandy je mrtev na zemi, vedle něj na podlaze leží jeho buřinka a také pistole, již se nejspíše zastřelil. Celá scéna se odehrává na pozadí Groszovy typické apokalyptické velkoměstské ulice, jež rudě žhne, s nevěstincem a prostitutkou ve velké prosklené výloze, oběšencem na lucerně a žlutě zářícím kostelem v pozadí. Převažujícími barvami jsou rudá a fialová, z nichž vystupuje tajemná postava člověka utíkajícího po ulici a dva psi jako stíny nějakých podivných duchů.³⁰

Příčin Groszových chmurných nálad bychom v té době mohli nejspíš najít celou řadu, od nenaplněných uměleckých aspirací, materiální chudoby a možná i nešťastné lásky (jak napovídá název prvního z pláten) až po depresi z válečného běsnění a každodenní obavy, že bude znovu odveden. V lednu 1917 je malíř skutečně opět povolán na frontu, ale ani tentokrát není příliš jasné, co se zde událo. Sám Grosz nabídl v průběhu let hned několik verzí, které si vzájemně odporují. Ve své autobiografii píše například o tom, že byl odsouzen k trestu smrti za vlastizradu a omilostněn až na přímluvu hraběte Kesslera, ale tato historka se nejspíše nezakládá na pravdě.³¹ Pravděpodobnějším vysvětlením může být, že se okamžitě psychicky zhroutl a nějaký čas pobýval v psychiatrické léčebně. Jisté však je, že je téměř okamžitě znovu hospitalizován a následně z armády definitivně propuštěn. V květnu 1917 je již zpět v Berlíně, ještě zahořklejší a agresivnější než dříve, zcela přesvědčen o tom, že lidstvo ve válečné vřavě totálně zešlélo.

Krátce po návratu do Berlína Grosz maluje jeden ze svých nejdůležitějších obrazů té doby, velké plátno *City* (sám mu dá anglický název, bar. IV.), v němž zúročí své dřívější futuristické experimenty v kresbě a grafice. Tématem silně expresivního obrazu, namalovaného v Groszově typické pulzující červené, rudé a fialové barvě, není nic jiného než samo velkoměsto. Jeho kompozice je velmi důmyslná a pečlivě propracovaná, plátno v podstatě sestává ze dvou k sobě přisazených polovin, což navíc zvýrazňuje lucerna v popředí. Vše je do posledního místečka zaplněno, ba přímo přecpáno chaosem a změtí podivných postav spěchajících všemi

směry v kulisách hrozivě vyhlížejících, umělým světlem prosvícených budov a zářících reklamních nápisů. Malíř tu neopakovatelným způsobem vyjadřuje své niterné pocity a hrůzu z pulzující výhně velkoměsta, z lidstva chyceného ve vlastní pasti technické civilizace, jež se mu má stát osudem. Podobně vyznívá i menší známá olejomalba *Metropolis* (bar. III.), jež vznikla přibližně ve stejné době.

V roce 1917 tiskne Wieland Herzfelde v nově založeném nakladatelství Malik první dvě alba Groszových kreseb, která jej do velké míry proslaví. Na jaře vychází *Erste George Grosz Mappe* (První portfolio George Grosze), soubor devíti originálních litografií ve velkém formátu (50x39 cm). Jsou zde zahrnuty jak některé jeho americké fantazie a vize, například *Vzpomínka na New York* (obr. 16), kde ovšem předtím nikdy nebyl, tak kritické „záznamy“ z německých měst a předměstí, které zná naopak velmi dobře. Například grafika *Cesty lidí* (obr. 17) zachycuje jakoby v jednom okamžiku nejen čilý pouliční ruch a chaos, ale i dění v soukromí, za zdmi bytů a oken činžovních domů. Jak později napíše, „kreslil jsem tehdy prchající lidičky, jež osaměle a jako šílení běží prázdnými ulicemi. Nebo průřez činžákem: v jednom okně se někdo vrhá na svou ženu se smetákem, ve druhém se dva milují, ve třetím někdo visí na okenním rámu, obletovaný mouchami.“³²

Stejně nelítostné výjevy obsahuje i album *Kleine Grosz Mappe* (Malé Groszovo portfolio), jež vychází o několik měsíců později v menším úspornějším formátu (29x21 cm). Na grafice *Ulice* (obr. 18), jež je nejspíše vizuálním pandánem Groszovy vlastní básně „Jack Rozparovač“, kráčí po ulici člověk podobající se v obličejí zvířeti a za ním se rozpoutává typické městské „peklo“ se změtí postav a rozkolísaných budov. Zvony na věži kostela šíleně bijí a ulicí zběsile uhání pohřební vůz. V obou portfoliích jako by Grosz znovu dokládal především to, že moderní svět pokládá za šílený, násilný, nenávistný a prolhaný a že si na rozdíl od nejrůznějších politických reformátorů a aktivistů nedělá nejmenší iluze o lidské přirozenosti.

K podobným kritickým dílům o neradostném stavu společnosti a lidské přirozenosti lze řadit i Groszovy olejomalby, jež vytváří v následujícím roce (1918)

Obr. 16: Vzpomínka na New York, 1916, Erste George Grosz Mappe, 1917, č. 1.

a v nichž expresivně zpracovává své další „oblíbené“ téma z té doby, sadistické vraždy žen, o nichž četl nejspíš v novinách. Zpracování těchto motivů si už dříve vyzkoušel na četných kresbách (obr. 4) a také v grafikách, například v *Znásilnění a vraždě na Ackerstrasse* z roku 1916 (obr. 15). Na plátně *Zabiják žen* (bar. VI.), rozměry nevelkém, ale výrazově silném obraze s výrazně futuristickými rysy můžeme vidět, jak k původně již velmi brutálnímu motivu z černobílé grafiky nemilosrdně přidává svou typickou agresivní barevnost, kterou v jednom ze svých dopisů nazve „krvavě rudou na mé sebevražedné paletě“.³³

Po vydání obou portfolií začíná být Groszovo jméno v zasvěcených kruzích známější, objevují se i první recenze na jeho práce, jež ho označují za nejmodernějšího přispěvatele *Die Neue Jugend*, plného sebevědomí a zdravého skepticismu, či přímo za umělce s „nejvýraznějším futuristickým temperamentem v Berlíně“.³⁴ Stává se slavným a do okruhu jeho známých vstupují

nevšední a zajímaví lidé, nejruznější spisovatelé a malíři, hudebníci, filosofové, „oblažovatelé lidu s utajenými neřestmi“, ztracené existence propadlé alkoholu, s nimiž vede nekonečné debaty v Café des Westens. A nebyl by to Grosz, kdyby toto pestré osazenstvo neglosoval se svou šíravou ironií: „Jaký neobyčejný a zajímavý ansámbl! Byli to noční ptáci, někteří jako rostliny, žijící ve stínu jako blín, který v noci v blízkosti hnojišť rozkvétá a je jedovatý – mnozí jako krtci, kteří žijí pod zemí – a jiní zase jako mloci, kterým hned znovu dorůstá kousek uříznutého ocásku a vypadají nezranitelně.“ Politické názory účastníků takovýchto sešlostí se sice v mnohém různí, jedno však mají společné: nenávidí vládnoucí vojenskou a velkopřemyslovou třídu a vědí, „že tato válka nemůže dopadnout dobře“.³⁵

Na podzim roku 1917, po dokončení a vydání obou portfolií, se Grosz vrací k olejomalbě a začíná pracovat na rozměrném obraze *Památce Oskara Pa-*

Obr. 17: Cesty lidí, Erste George Grosz Mappe, 1917, č. 5.

Obr. 18: Ulice, *Kleine Grosz Mappe*, 1917, č. 2.

nizzy (bar. VII.).³⁶ V podstatě zde převádí na plátno témata svých dřívějších kreseb a grafik. Městský chaos a násilí zachycené v *Pandemoniu* (obr. 9) a dalších pracích (obr. 13, 14, 17, 18) zde přetváří do velkolepého a emocemi nabitého plátna, jež bývá interpretováno především jako předzvěst blížící se válečné porážky a pádu německé vlády. V centru kompozice sedí na rakvi kostlivec pijící ze skleněné baňky červenou tekutinu, nejspíše krev. Tuto krví (násilím, vražděním) zpitou kostru a rakev nese běsnící dav ulicemi moderního nočního velkoměsta, šílený pohřební průvod se vine a vzdouvá kolem hrozivě prosvícených velkých moderních budov, které svojí mohutností zastíňují malý nenápadný kostel. Naklánějící se a perspektivně rozkolísaná průčelí a zmnožené futuristické perspektivy vytvářejí dojem města, které se hroutí, přičemž celou kompozicí proniká pekelně rudé světlo. V popře-

dí umrlčího průvodu jdou postavy, jež jsou alegoriemi alkoholismu, syfilidy a moru, za nimi následují jakoby komiksové karikatury představitelů moci: kněz s kulatým obličejem, připomínajícím zářící měsíc v úplňku, mává malým bílým křížkem, zatímco generál troubí na trubku a ohání se zakrvaveným mečem. Tyto „opory společnosti“, jak je známe z jiných Groszových pozdějších pláten, však na *Památce Oskara Panizzy* nedominují a nerozhodují, spíše jsou strženy, smýkány běsnícím davem pohřebního průvodu. Jak později Grosz napíše, „namaloval jsem tento obraz jako protest proti lidstvu, které zešílelo“.³⁷

Obraz *Památce Oskara Panizzy* znamená jistý přelom v Groszově životě. Je již relativně známým umělcem, a tak se mu v polovině června 1918 podaří plátno prodat (ještě před jeho dokončením) za 2 500 marek Heinrichu Kirchoffovi, bohatému soukromému sběrateli z Wiesbadenu. Díky tomu a také díky zlepšení situace na trhu s uměním počátkem roku 1918 se konečně může přestěhovat z nenáviděné dělnické čtvrti Südende, z tohoto „hnojiště dělníků a lidiček“, do pohodlného ateliéru na Nassauische Straße ve Wilmersdorfu.³⁸ Klid a spokojenost zde však nenalezne. Již v dubnu téhož roku podepsal známý berlínský Dadaistický manifest a rychle se stává jedním z nejagresivnějších a nejaktivnějších berlínských dadaistů, nevybírávše útočícím na všechny zavedené hodnoty, a to včetně umění, které dříve vyznával. A o osm měsíců později, po listopadové revoluci, pádu říše a vyhlášení republiky, vstupuje se svými přáteli jako jeden z prvních do právě ustavené Komunistické strany Německa a dává své umění plně do služeb bolševické revoluce. Členský průkaz obdrží přímo z rukou Rosy Luxemburgové.

Příště: George Grosz: Německý kulturní bolševik č. 1

Poznámky:

¹ Kundera, Ludvík (ed.): *Haló, je tady víchř - víchřice!* *Expresionismus*, Československý spisovatel, Praha 1969, s. 110.

² Grosz, George – Herzfelde, Wieland: *Die Kunst ist in Gefahr*, Berlin 1925, s. 19. Česky cit. in Kusák, Alexej: *George Grosz*, Státní nakladatelství krásné literatury a umění, Praha 1965, s. 15.

³ Grosz, George: *Malé Ano a velké Ne. Vlastní životopis*, přel. Jana Ženčáková, Votobia, Olomouc 1999.

⁴ Tamtéž, s. 120–121.

⁵ Brecht, Bertold: „Budoucím“, přel. Ludvík Kundera, in *Bertold Brecht: Songy, chóry, básně*, Československý spisovatel, Praha 1978, básně na předsádkách, nestránkováno.

⁶ „Notizen für Prozeß“, 3. 12. 1930 – Groszovo prohlášení k jeho soudnímu procesu. Cit. dle Flawell, Key M.: *George Grosz. A Biography*, Yale University Press, New Haven & London, 1988, s. 15.

⁷ Grosz, George: *Malé Ano a velké Ne*, s. 17–18.

⁸ Tamtéž, s. 69–70.

⁹ Není náhoda, že je to právě Müller, kdo se po nástupu nacistů k moci stane prezidentem drážďanské akademie, propustí z profesorského místa svého bývalého žáka Otto Dixe a v Drážďanech organizuje počátkem roku 1933 výstavu degenerovaného umění. K Richardu Müllerovi (1847–1954) více viz <http://weimarart.blogspot.com/2010/07/richard-muller.html>.

¹⁰ Grosz, George: *Malé Ano a velké Ne*, s. 64–68.

¹¹ ULK. *Wochenblatt für Humor und Satire*, humoristická příloha *Berliner Tageblatt*, 5/39, 1910.

¹² Grosz, George: *Malé Ano a velké Ne*, s. 91.

¹³ Tato Groszova záliba nebyla rozhodně ničím výjimečným, najdeme ji u řady jiných modernistů, například zakladatelů kubismu Picassa a Braqua, viz např. Danchev, Alex: *Georges Braque. Životopis*, přel. Gisela Kubrichtová, BB/art, Praha 2005, s. 76.

¹⁴ Grosz, George: *Malé Ano a velké Ne*, s. 81–84.

¹⁵ Tamtéž, s. 92.

¹⁶ Tamtéž, s. 100.

¹⁷ Tamtéž, s. 97.

¹⁸ Tamtéž, s. 103–104.

¹⁹ Viz např. Lewis, Beth Irwin: *George Grosz: Art and Politics in the Weimar Republic*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey 1991, s. 19–21.

²⁰ Grosz, George – Herzfelde, Wieland: *Die Kunst ist in Gefahr*, s. 19. Česky cit. in Kusák, Alexej: *George Grosz*, s. 15.

²¹ Dopis Wielandu Herzfeldovi z 3. 8. 1933, cit. dle Lewis, Beth Irwin: *George Grosz*, 21.

²² Grosz, George: *Malé Ano a velké Ne*, s. 96.

²³ Anglický překlad textu manifestu včetně všech signatářů je zveřejněn na adrese: http://en.wikipedia.org/wiki/Manifesto_of_the_Ninety-Three.

²⁴ Viz např. Müller, Helmut: *Dějiny Německa*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 1995, s. 214.

²⁵ Viz McCloskey, Barbara: *George Grosz and the Communist Party. Art and Radicalism in Crisis, 1918 to 1936*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey 1997, s. 13.

²⁶ Grosz, George: *Malé Ano a velké Ne*, s. 105.

²⁷ Ke Groszovým kresbám z první světové války viz Cork, Richard: *A Bitter Truth. Avant-Garde Art and the Great War*, Yale University Press, New Haven and London 1994, s. 99–102.

²⁸ Cit. Dle McCloskey, Barbara: *George Grosz and the Communist Party. Art and Radicalism in Crisis, 1918 to 1936*, s. 18.

²⁹ Grosz, George: *Malé Ano a velké Ne*, s. 113.

³⁰ K oběma plátnům viz např. Kranzfelder, Ivo: *Grosz*, Taschen, Köln 2005, s. 21–22.

³¹ Grosz, George: *Malé Ano a velké Ne*, s. 118. Pravdivost této Groszovy historiky nepotvrzují vojenské záznamy, ve svých *Denících* se o něčem takovém nezmiňuje ani hrabě Harry Kessler.

³² Grosz, George: *Malé Ano a velké Ne*, s. 106.

³³ Dopis Otto Schmalhausenovi, 18. 2. 1917, cit. in Hess, Hans: *George Grosz*, Studio Vista, London 1974, s. 74.

³⁴ Hodnocení Grosze jako člověka s nejvýraznějším futuristickým temperamentem v Berlíně pochází od Theodora Däublera. Více viz Hess, Hans: *George Grosz*, s. 64–65.

³⁵ Grosz, George: *Malé Ano a velké Ne*, s. 109.

³⁶ Leopold Hermann Oskar Panizza (1853–1921) byl německý psychiatr a avantgardní spisovatel, dramatik, básník, esejista. Byl odsouzen za své dílo k ročnímu vězení, poté žil osm let v exilu a nakonec skončil v ústavu pro choromyslné. Stal se symbolem coby nejvíce trpící německý spisovatel za represivní cenzury zavedené během panování císaře Viléma II.

³⁷ Grosz, George: „My Life. Notes for my Trial, 3. December 1930“, v anglickém překladu otištěno v plném znění in Flawell, Key M.: *George Grosz. A Biography*, s. 313–314.

³⁸ Viz McCloskey, Barbara: *George Grosz and the Communist Party*, s. 46.

František Mikš, šéfredaktor časopisu *Kontexty*, ředitel Institutu pro politiku a kulturu CDK, šéfredaktor nakladatelství Barrister & Principal.

Islám a západní demokracie

GEORGE PELL

Mezi pozoruhodné osobnosti současnosti patří GEORGE PELL, arcibiskup ze Sydney a kardinál římské církve. Pell je ročník 1941, studoval v Austrálii, v Anglii i v Římě, na kněze byl vysvěcen v roce 1966. Ve své církevní kariéře postupoval od auxiliárního biskupa v Melbourne přes melbournského arcibiskupa až po současnou vysokou funkci, kterou zastává od roku 2001. Publikoval řadu článků, esejů a analýz (*Issues of Faith and Morals*, *The Sisters of St Joseph in Swan Hill 1922–72* /1972/), *Catholicism in Australia* /1988/, *Rerum Novarum – One Hundred Years Later* /1992/, *Catholicism and the Architecture of Freedom* /1999/ a další). Ve svých textech a časopiseckých a novinových člancích se často věnuje aktuálním politickým a společenským tématům: válce v Afghánistánu a Iráku, uprchlíkům, ekologii a environmentalismu, homosexualitě, vztahu křesťanství a islámu, současným podobám sekularismu; vyjadřuje se dokonce k osobnostem světové politiky (kritizuje např. současného amerického prezidenta za jeho propotratovou politiku).

Útoky z 11. září 2001 pro mne osobně znamenaly probuzení. Pochopil jsem, že toho musím o islámu vědět více.

V dozvucích těchto útoků byla jedna věc matoucí. Mnozí komentátoři a zřejmě i vlády „koalice ochotných“ nás přesvědčovali, že islám je v podstatě mírumilovný a že teroristické útoky byly jakýmsi scestím. Na druhé straně jsem se setkal s jedním či dvěma lidmi, kteří žili v Pákistánu a trpěli tam – a ti mi tvrdili, že Korán legitimizuje zabíjení nemuslimů.

Ačkoli jsem vlastnil výtisk Koránu už třicet let, až tehdy jsem se rozhodl přečíst si tuto knihu jako první krok k tomu, abych mohl posoudit tato protikladná tvrzení. A doporučuji vám, abyste si tento posvátný text muslimů přečetli také, protože problém islámu tu s námi bude po zbytek našich životů – přinejmenším.

Mohou islám a západní demokracie vedle sebe pokojně koexistovat? A co islámské menšiny v západních zemích? Názory na tyto otázky sahají od naivního optimismu k nejčernějšímu pesimismu. Ti, kdo se přiklání k optimistickému konci této škály, se chápou ujišťování odborníků, že džihád je především záležitostí duchovního úsilí a že rozšiřování tohoto pojmu na terorismus je překrucováním učení Koránu.¹ Zdůrazňují sebechápání islámu jako „náboženství míru“. Poukazují na to, že islám má společné kořeny s judaismem a s křesťanstvím a že všechna tato tři velká mono-

teistická náboženství uctívají jednoho pravého Boha. Existuje také společná povinnost, kterou mají muslimové a křesťané k rodině a k životu, a za poslední desetiletí i historie spolupráce mezi muslimskými zeměmi, Svätým stolicí a zeměmi, jako jsou například Spojené státy, při obraně života a rodiny na mezinárodní úrovni, zejména v Organizaci spojených národů.

Mnoho komentátorů obrací pozornost k rozmanitosti života muslimů – sunnitů, šiitů, stoupenců súfismu a jejich nesčetných variací – a k různým formám, jež může získávat muslimská zbožnost na takových místech, jako je Indonésie a Balkán na jedné straně a Írán a Nigérie na straně druhé. Zcela správně kladou důraz na široce divergentní interpretace Koránu a šariy a schopnost islámu rozvíjet nové interpretace, kterou dokazoval během celé své historie. Vzhledem k současné situaci pravděpodobně nejdůležitější příklad představuje wahhábistická interpretace v srdci saudského islamismu, ale muslimská historie nabízí rovněž nadějnější příklady, jako byla reinterpretace šariy po rozpadu Osmanské říše a zejména po druhé světové válce, která dovolila muslimům emigrovat do nemuslimských zemí.²

Optimisté rovněž čerpají naději z kulturních úspěchů islámu ve středověku a ze zpráv o toleranci projevované vůči židovským a křesťanským poddaným muslimské vlády jako k „lidu Knihy“. Někteří popírají

nebo snižují význam islámu jako zdroje terorismu nebo problémů, které obecněji sužují muslimské země, a vinu připisují faktorům, jako je tribalismus a mezietnické nepřátelství; dlouhodobému dědictví kolonialismu a západní dominance; způsobu, jímž výnosy z ropy deformují ekonomický vývoj v bohatých muslimských státech a udržují oligarchickou vládu; chudobě a politickému útlaku v muslimských zemích Afriky; situaci Palestinců a údajnému „problému“ státu Izrael; a tomu, jak globalizace podkopávala či ničila tradiční život a muslimům a dalším vnutila cizí hodnoty.

Jako příklady úspěšné demokratizace muslimských společností jsou připomínány Indonésie a Turecko, země, jako jsou Austrálie a Spojené státy, jež se staly „tavicími kotlíky“ a vytvářejí stabilní a úspěšné společnosti, i když absorbují lidi velmi odlišných kultur a náboženských přesvědčení, se často uvádějí jako důvod, proč vkládat naděje a důvěru do rostoucích muslimských populací na Západě. Spoléhá se rovněž na to, že muslimy v západních zemích „normalizuje“, přinejmenším alespoň v myšlení nemuslimské většiny, úžasná schopnost modernity postupně oslabovat připoutanost jednotlivců k rodině, k náboženství a k tradičním stylům života a přizpůsobit a přisvojit si i ty aspekty vývoje, které vůči ní byly původně nepřátelské (vzpomeňme si na způsob, jímž byla antikapitalistická kontrakultura šedesátých a sedmdesátých let dvacátého století pohlcena ekonomickým a politickým mainstreamem – a vtažena do konzumerismu).

Důvody k optimismu se někdy nacházejí i v totalitářské povaze islamistické ideologie a v brutalitě a rigidnosti islamistů, jejímž příkladem je Afghánistán pod vládou Talibanu. Náboženský totalitarismus radikálního islámu se právě tak jako světské totalitarismy dvacátého století (nacismus a komunismus) nakonec ukáže jako neudržitelný kvůli ohromným obětem, které vyžaduje na lidském životě a kreativitě. Takový odhad situace staví na obecnějším základním důvodu pro optimismus, či alespoň naději pro nás všechny, totiž na naší společné lidskosti a na plodnosti dialogu, pokud je veden s dobrou vůlí na všech stranách. Většina obyčejných lidí, jak muslimů, tak nemuslimů, sdílí touhu po míru, stabilitě a prosperitě pro sebe a své rodiny.

Na pesimistické straně této rovnice začínají obavy už u samotného Koránu. Při čtení Koránu jsem si začal dělat poznámky k místům, kde se evokuje násilí. Bylo jich tam však tolik, že jsem tohoto cvičení musel po 50, 60 nebo 70 stránkách zanechat. K problémům interpretace Koránu se vrátím v této stati později, ale abychom například dospěli ke zhodnocení opravdového významu džihádu, je důležité mít na paměti, co nám učenci říkají o rozdílu mezi súrami (či kapitoly) Koránu napsanými během třinácti let, které Muhammad strávil v Mekce, a těmi, které byly napsány poté, co svou základnu přenesl do Medíny. Irénická interpretace Koránu obvykle vydatně čerpá ze súr napsaných v mekčanském období, když byl Muhammad bez vojenské síly a stále choval naději, že získá lidi, včetně křesťanů a židů, pro své zjevení pomocí kázání a náboženské aktivity. Po odchodu do Medíny vytvořil Muhammad alianci s dvěma jemenskými kmeny a začal šířit islám prostřednictvím výbojů a nátlaku.³ Jeden výpočet říká, že Muhammad se účastnil 78 bitev, z nichž jen jedna, „příkopová bitva“, byla obranná.⁴ Súry z medínského období tuto rozhodující změnu odrážejí a jsou často uváděny, aby popřely súry z Mekky.⁵

Převládající gramatická forma, v níž se výraz džihád užívá v Koránu, má význam boje nebo vedení války. V odlišné formě toto sloveso v arabštině znamená „snažit se“ nebo „usilovat“ a anglické překlady někdy užívají tento význam, aby tím eufemisticky vyjádřily podněcování Koránu k válce proti nevěřícím.⁶ V každém případě však takzvané „verše meče“ (súra 9:5 a 9:36),⁷ nacházející se v súrách, které badatelé obecně pokládají za jedny z posledních, které byly Muhammadovi zjeveny,⁸ jako by rušily velký počet dřívějších veršů na toto téma (více než 140, podle jedné radikální webové stránky).⁹ Názor, že džihád je především záležitostí duchovního usilování, je rovněž opovrhlivě odmítán některými islamistickými autory, kteří o tomto tématu píší. Jeden z nich varuje, že „pokusení reinterpretovat jak text, tak historii, aby vyhovovaly požadavkům na ‚politickou korektnost‘, je první nástrahou, jíž je nutno se vyhnout“, a pak pokračuje stížností, že „dnes existují někteří muslimové, kteří například chtějí proměnit džihád ve svatou lázeň místo svaté války, jako by nebyl ničím víc než příkazem očistit se zevnitř“.¹⁰

Popření mnoha súr z Mekky pozdějšími medínskými súrami mělo nepříznivý vliv na vztahy islámu s jinověrci, zejména s křesťany a židy. Důležitý základ pro dialog a vzájemné porozumění představují křesťanské a židovské zdroje, o něž se opírá velká část Koránu,¹¹ ačkoli i zde existují potíže. Snad nejpřednější z nich je chápání Boha. Je pravda, že křesťanství, judaismus a islám prohlašují Abraháma za svého Otce a Boha Abrahámovu za svého Boha. Jen s výhradami mohu akceptovat tvrzení, že židé, křesťané a muslimové uctívají jednoho Boha (Alláh je prostě jen arabským výrazem pro boha) a že v jejich náboženstvích existuje jen jediný pravý Bůh, jehož je přípustné uctívat! Že uctívají stejného boha, bylo zpochybňováno,¹² a to nejen katolíky, kteří zdůrazňují trojjedinou podstatu Boha, ale rovněž některými evangelickými křesťany i některými muslimy.¹³ Stěží lze poznat Boha Nového zákona v Bohu Koránu, a z křesťanského a muslimského pojetí Boha se také vyvinuly dvě velmi odlišné koncepte lidské osoby. Zamysleme se například nad křesťanským chápáním osoby jako jednoty rozumu, svobody a lásky a nad způsobem, jímž tyto atributy charakterizují vztah křesťana s Bohem. To mělo významné důsledky pro různé kultury, jímž křesťanství a islám daly vzniknout, a pro rozsah toho, co je v jejich rámci možné. Ale tyto potíže by mohly být podnětem k dialogu, nikoli důvodem pro jeho přerušení.

Historie vztahů mezi muslimy na jedné straně, a křesťany a židy na straně druhé nenabízela vždy důvody k optimismu, jak někteří lidé snadno předpokládají. Tvrzení o muslimské toleranci ke křesťanským a židovským menšinám se zakládá z velké části na mýtech, jak bohatě a jasně dokládá historie islámských výbojů a islámské dominance na Středním východě, na Iberském poloostrově a na Balkáně. Na území současného Španělska a Portugalska, které se dostávalo pod vládu muslimů od roku 716 a nebylo definitivně zbaveno muslimského panství do kapitulace Granady v roce 1491 (ačkoli více než polovina poloostrova byla získána zpět do roku 1150 a celý poloostrov, vyjma oblasti obklopující Granadu, do roku 1300), byli křesťané a židé tolerováni pouze jako *ahl al-dhimma*,¹⁴ podřízeni trestnému zdanění a vystaveni právní diskriminaci a celé řadě menších či větších ponižení. Jestliže

nějaký *dhimmi* poškodil muslima, celá jeho komunita pozbyla ochrany a byla vystavena svévolnému loupení, zotročování a vraždění. Křesťany, kteří se dovolávali pomoci u křesťanských králů nebo na něž padalo podezření, že konvertovali k islámu jen z oportunismu, stíhaly kruté represálie, včetně zmrzačení, deportací a ukřižování. Několikrát za rok byly proti španělským královstvím na severu a rovněž proti Francii a Itálii vysílány nájezdnické tlupy, aby zde loupily a získávaly otroky. Chalífa v Andalusii měl armádu desítek tisíc křesťanských otroků z celé Evropy a rovněž si udržoval harém ukořistěných křesťanských žen. Židovská komunita na Iberském poloostrově trpěla podobným typem diskriminací a trestů, včetně omezení v tom, jak se může oblékat. Při pogromu v Granadě v roce 1066 byla zničena zdejší židovská populace a zabito přes 5 000 lidí. Průběh historie muslimské vlády na tomto poloostrově byl charakterizován výbuchy násilí a fanatismu, jak se zmocňovaly vlády různé frakce a jak Španělé postupně získávali zpět své území.¹⁵

Arabská vláda ve Španělsku a v Portugalsku byla pro křesťany a židy katastrofou, stejně tak jako turecká vláda na Balkáně. Osmanské dobývání Balkánu začalo v polovině patnáctého století a bylo dokončeno během následujících dvou set let. Kostely byly zničeny nebo proměněny na mešity a židovská a křesťanská populace byla podrobována násilnému přesídlování a otroctví. Míra ochrany nebo její odnětí zcela závisely na náladách osmanského vládce, jenž byl v dané době u moci. Křesťané, kteří odmítali odpadnout od své víry, byli zdaněni a museli se účastnit nucených prací. Kde nebyla jejich náboženská praxe striktně zakázána, byla mařena – například tím, že byla jako jediný legální tržní den stanovena neděle. Ale jako stálý stín je provázela rovněž násilná persekuce. Jeden badatel odhaduje, že do řecké války za nezávislost v roce 1828 Osmané popravili jedenáct patriarchů z Konstantinopole, téměř stovku biskupů a několik tisíc kněží, diakonů a mniichů. Laikům bylo zakázáno vykonávat určité profese a řemesla, někdy dokonce i jezdit na osedlaném koni, a až do začátku 18. století žili jejich dospívající synové ve strachu z vojenského zotročení a nucené konverze, které dodaly Osmanům během jejich vlády možná až jeden milion vojáků-janičářů. Pod vládou Byzance se

tento poloostrov těšil vysoké úrovni ekonomické produktivity a kulturního rozvoje. To bylo v důsledku osmanského záboru zničeno a nahrazeno všeobecným a vleklým poklesem produktivity.¹⁶

Historie destruktivního dopadu islámu na ekonomický a kulturní vývoj v určitých obdobích a na určitých místech nás vrací k podstatě samotného islámu. Pro pesimisty je to pravděpodobně nejúpornější problém v hodnocení vztahu islámu a demokracie. Jakou má islám vnitřní schopnost teologického vývoje?

V muslimském chápání pochází Korán přímo od Boha, není ničím zprostředkován. Muhammad prostě jen zapsal věčná a nezměnitelná Boží slova, jak mu je nadiktoval archanděl Gabriel. To nelze změnit, takže udělat z Koránu předmět kritické analýzy a reflexe by buď postulovalo lidskou autoritu nad Božím zjevením (a znamenalo tak rouhání), nebo by zpochybnilo božskou povahu tohoto zjevení. Bible je oproti tomu produktem lidské spolupráce s božskou inspirací. Vyvstává ze setkání Boha a člověka, setkání charakterizovaného vzájemností, která je v křesťanství zdůrazněna trojičným pojetím Boha (pojetím, jež islám interpretuje jako polyteismus). To propůjčuje křesťanství logiku či dynamiku, která nejen favorizuje vývoj nauky v rámci striktních limitů, ale rovněž vyžaduje jak kritickou analýzu, tak aplikaci jejích principů na měnící se okolnosti. A to také vyžaduje autorita církevního učení.

Nic z toho samozřejmě neuchránilo Korán před tím, aby byl podroben tomu typu textové analýzy, kterou Bible a posvátné texty jiných náboženství procházejí už více než století, ačkoli v případě Koránu je ve srovnání s ostatními náboženstvími tato disciplína teprve v plenkách. Faktické omyly, nekonzistentnosti, anachronismy a jiné chyby v Koránu nejsou badatelům neznámé, ale pro muslimy je těžké o těchto věcech otevřeně diskutovat.

V roce 2004 jistý badatel písící pod pseudonymem Christoph Luxenberg publikoval německy psanou knihu vysvětlující podrobné důkazy, že původním jazykem Koránu byl dialekt aramejštiny známý jako syrština. V Muhammadově době byla syrština či syro-aramejština psaným jazykem Blízkého východu, kdežto arabština získala psanou formu až 150 let po jeho smrti. Luxenberg tvrdí, že Korán, který se traduje

je až k nám v arabštině, je částečně chybným přepisem původního Koránu v syrštině. A nabízí bizarní příklad, který si získal v době vydání knihy určitou pozornost. Jde o slib Koránu, že ti, kdo se dostanou do nebe, tam budou „oženěni“ s „pannami s očima jako gazely“; to je s očima, které jsou ostře černé a bílé (súry 44:54 a 52:20 [český překlad zní: „s dívkami velkých očí černých“]). Z Luxenbergovy úzkostlivě pečlivé analýzy vyplývá, že arabské slovo pro panny je ve skutečnosti chybným přepisem slova v syrštině označujícího hrozny. To přesahuje zdravý rozum. Že stateční bojovníci mají být utěšováni krásnými ženami se dá pochopit, ale být hrdinou pro balíček hrozinek, to už je zřejmě trochu moc!

Ještě výbušnější je Luxenbergovo tvrzení, že Korán má základ v textech starosyrské křesťanské liturgie, a zvláště v syrském lekcionariu, v němž má původ arabské slovo „korán“. Jak poznamenala jedna vědecká recenze, kdyby měl Luxenberg pravdu, spisovatelé, kteří přepisovali Korán ze syrštiny do arabštiny století a půl po Muhammadově smrti, ho proměnili z textu, který byl „více či méně v souladu s Novým zákonem a syrskou křesťanskou liturgií a literaturou, v text, který [byl] odlišný a měl nezávislý původ“.¹⁷ To je rovněž příliš silné tvrzení.

Nepřekvapuje, že velká část textové analýzy je provedena pod pseudonymem. Proti islámským badatelům, kteří zpochybňují božský původ Koránu, často směřují hrozby smrti a násilím. Volání po kritickém zamyšlení nad Koránem, a dokonce jen i nad jeho důsledky v podobě legislativních příkazů ze sedmáctého století, je nekompromisními muslimskými vůdci šmahem odmítáno. Velký muftí ze Saudské Arábie nedávno ve svém kázání k těm, kteří vykonali hadždž do Mekky a k hoře Arafat, odmítl snahu o revizi školních učebnic a poutníkům mimo jiné řekl, že „pod záminkou boje proti terorismu probíhá válka proti naší víře a proti naší kultuře. My však budeme stát pevně a sjednoceni v ochraně našeho náboženství. Nepřátelé islámu chtějí vyprázdnit naše náboženství a zbavit ho jeho obsahu a významu. Ale Boží bojovníci zvítězí.“¹⁸

Všechny tyto faktory, které jsem právě nastínil, představují problémy, nepochybně pro nemuslimy, ale v prvé řadě pro samotné muslimy. Pokud se chceme s těmito problémy utkat, musíme odolat pokuše

ní redukovat složitou a proměnlivou situaci na černobílý obrázek. Velká část budoucnosti pro nás zůstává zásadně neznámá. Není snadné držet trvale na zřeteli složitost konkrétního fenoménu, a přitom odmítat akceptovat snadné odpovědi, ať už optimistického, nebo pesimistického typu. Především musíme mít na paměti, že tak jako křesťanství je i islám živoucím náboženstvím, nejen souborem teologických či legislativních propozic. Podněcuje životy odhadem jedné miliardy lidí v politicky, sociálně a kulturně velmi odlišných prostředích a v široké škále náboženských stylů a doktrinních přístupů. Lidské bytosti mají nezdolné nadání pro variace a inovace.

Posuzováno striktně z jeho vlastního hlediska, islám není tolerantním náboženstvím a jeho schopnost se nějak dalekosáhle obrodit je tvrdě limitována. Avšak zastavit se u tohoto konstatování by znamenalo přehlížet způsob, jak jsou tato fakta zmírňována, nebo naopak jitrěna lidskými faktory. Historii tvoří velkým dílem překvapení. Austrálie leží hned vedle Indonésie, země s jednou z nejpočetnějších muslimských populací na světě.¹⁹ A právě Indonésie se stala úspěšnou demokracií, samozřejmě s určitými nedostatky, hned po získání nezávislosti po druhé světové válce. Islám v Indonésii byl do velké míry zabarven jak původním domorodým animismem, tak dřívějším hinduismem a buddhismem, a mírněn rovněž díky vlivu sufismu. V důsledku toho je islám ve větší části země (vyjma zejména Aceh) synkretický, umírněný a se silným tíhnutím k mysticismu. Umírněný islám Indonésie je udržován a posilován zvláště organizacemi, jako je Nahdatul Ulama, kdysi vedená bývalým prezidentem Abdurrahmanem Wahidem, která provozuje školy po celé zemi a s 30–40 miliony členů je jednou z největších muslimských organizací na světě.

Situace v Indonésii je zcela odlišná od situace v Pákistánu, další zemi, která má jednu z největších muslimských populací. Pákistánští muslimové jsou ze 75 procent sunnité a většina z nich patří k stoupencům relativně liberální školy islámské jurisprudence Hanáfí (například právní škola Hanáfí se nedomnívá, že by rouhání měl trestat stát). Ale náboženská víra v Pákistánu se radikalizuje, protože do prázdného prostoru ve vzdělávání, který se vytvořil za ta léta, kdy ho

opomíjeli vojenští vládcové, vstoupily jisté organizace, velmi odlišné od indonéské Nahdatul Ulama. Pákistán vydává na vzdělání jen 1,8 procenta HDP. Z vládních škol je 71 procent bez elektřiny, 40 procent bez vody a 15 procent bez vlastní budovy. Jen 42 procent populace je gramotných a tento podíl stále klesá. Takové zanedbávání vzdělání usnadňuje radikálním islámským skupinám, jež jsou financovány ze zahraničí, získávat půdu. Došlo k dramatickému růstu počtu náboženských škol (madras), které se otevírají v Pákistánu, a odhaduje se, že nyní vzdělávají až 800 000 studentů, což je sice stále malý podíl z celku, ale tyto školy mají větší vliv, než by odpovídalo jejich proporčnímu zastoupení.²⁰

Tyto dva příklady ukazují, že existuje celá řada faktorů, z nichž některé jsou snadno ovlivnitelné a otevřené ke změnám, jež ovlivňují vyhlídky na úspěšné zasnoubení islámu s demokracií. Nejvíce žádoucím konečným výsledkem je mír s respektem k lidským právům, ale rozvoj demokracie nemusí nutně k tomuto výsledku dospět nebo ho trvale udržet. To je důležitá otázka jak pro Západ, tak pro muslimský svět. Lpění na tom, co George Weigel nazval „hubenou, vskutku anorektickou ideou procedurální demokracie“,²¹ zde může být osudné. Nestačí jen předpokládat, že když lidé dostanou volební právo, automaticky dají přednost umírněným postojům, přinejmenším v krátkodobém horizontu.²² Umírněnost a demokracie byly v západní historii obvykle partnery, ale nevstoupily do trvalého a výlučného manželského svazku a neexistuje mnoho důvodů, proč by to v muslimském světě mělo být lepší, jak nám připomněly volební výsledky v Íránu v loňském červnu a volby v Palestině letos v lednu. Ambice prezidenta Bushe exportovat na Střední východ demokracii se v mnoha ohledech mohou stát riskantním podnikem. Zásadní je zde vliv kultury jak na náboženství, tak na politiku.

Někteří komentátoři tomuto závěru vehementně odporují. V roce 2002 nositel Nobelovy ceny za ekonomii Amartya Sen vyjádřil svůj nesouhlas s významem kultury pro porozumění výzvě, kterou představuje radikální islám, a tvrdil, že náboženství není nijak důležitější než jakákoli jiná část nebo aspekt lidského usilování nebo zájmů. Zpochybnil rovněž myšlenku, že

v rámci kultury obvykle hraje rozhodující roli v rozvoji individuálního sebepojímání náboženská víra. Oproti tomu se Sen vyslovil pro typicky světské chápání lidské osobnosti, charakterizované především suverénní volbou. Každý z nás má mnoho zájmů, přesvědčení, vztahů a příslušností, „ale nic z toho nemá jedinečnou a předurčenou roli v definování osoby“. Spíše „musíme trvat na svobodě, pojímat se tak, jako bychom vybírali sebe sama, rozhodovali o relativním významu, který budeme přikládat našemu členství v různých skupinách, k nimž příslušíme. Ústřední věcí, krátce řečeno, je svoboda.“²³

To však platí pro některé lidi – a snad je jich i mnoho v bohatém, rozvinutém a vysoce urbanizovaném západním světě – zejména pro ty, kteří nemají silné vazby na náboženství. Nepochybně to má svůj ideologický půvab pro mnohé, kteří patří k elitám. Ale jako základ pro jednání s lidmi hlubokého náboženského přesvědčení, i když většina z nich není fanatiky nebo fundamentalisty, je takový názor rozhodně nedostatečný. Senova slova dokazují, že povýšený sekularismus našich elit je při chápání výzev, které před nás staví islám, zatížen různými vadami.

Obávám se, že jedním z příkladů sekulárního nepochopení náboženství je lehkovážné povzbuzování rozsáhlé islámské migrace do západních států, zejména v Evropě. Samozřejmě, muslimové sem byli pozváni, aby pokryli popotávku po pracovní síle, a v některých případech, aby zmírnili pocit viny za koloniální minulost.

Pokud by náboženství významným způsobem ovlivňovalo osobní chování jen zřídka, pak by náboženská identita imigrantů byla irelevantní. Chovám podezření, že někteří antikřesťané, například španělští socialisté, mohli v muslimech vidět užitečnou protiváhu katolicismu a další faktor, který by mohl k náboženství v očích veřejnosti vzbudit neúctu. Pravděpodobně také byli velmi sebejistí a přesvědčení, že Západem propagované síly budou mnohem mocnější než takové primitivní náboženské hledisko a roztaví ho, tak jako už velkou část evropského křesťanství. To se může ukázat jako špatný odhad s dramatickými dopady.

Současná situace je velmi odlišná od té, s níž byl Západ konfrontován ve 20. století v době studené vál-

ky, kdy sekularisté, zvláště ti, kteří byli kajícími komunisty, byli velmi dobře vybaveni na to, aby vyvolávali a udržovali odpor vůči protináboženskému a totalitářskému nepříteli. Pokud jde o výzvu, před níž stojíme nyní, jsou to právě nábožensky cítící lidé, kteří jsou lépe vybaveni, alespoň zpočátku, aby porozuměli situaci s islámem. Radikalismus, ať už inspirovaný nábožensky, nebo nenábožensky, měl vždy způsob, jak vyplnit prázdnotu. A tak pokud budeme chtít pomoci umírněným silám v islámu porazit extrémní varianty, které se rychle pozvedají, musíme brát vážně osobní důsledky náboženské víry. Musíme rovněž porozumět sekulárním zdrojům prázdnoty a zoufalství a tomu, jak je překonat tak, aby lidé volili život, nikoli smrt. To je další pole, v němž jsou nábožensky cítící lidé ve výhodě. Západní sekularisté mají obvykle potíže pochopit náboženskou víru ve svých vlastních společnostech a jsou často naprosto bezradní, mají-li se vyrovnat se ztrátou smyslu, kterou plodí sekularismus. Anorektická vize demokracie a lidské osoby není pro islám vhodným protějškem.

Snadno se nám říká muslimům, že se musí sami nad sebou zamyslet a najít způsoby, jak reinterpretovat svou víru a přetvořit své společnosti. Přesně to samé může a musí být řečeno nám. Je-li demokracie jen vírou v samotné procedury, pak se Západ nachází v hlubokých potížích. Nejvýmluvnější známkou toho, že západní demokracie trpí krizí sebedůvěry, je hrozivý pokles míry plodnosti a k této skutečnosti se vyjadřuje stále více komentátorů. V roce 2000 Evropa od Islandu po Rusko západně od Uralu zaznamenala míru plodnosti jen 1,37. To znamená, že plodnost je jen na 65 procentech úrovně potřebné k udržení stabilní populace. V 17 evropských státech tento rok počet úmrtí převýšil počet narození. Některé oblasti v Německu, v Itálii a ve Španělsku už mírou plodnosti klesly pod 1,0.

Víra zajišťuje budoucnost. Jako ilustraci této došlovné pravdy si vezměme vývoj v Rusku a v Jemenu. Nebo se také podívejme na rozdílné míry plodnosti v „červených“ a „modrých“ státech v posledních prezidentských volbách v USA. V roce 1950 mělo Rusko, které trpělo jednou z nejextrémnějších forem nucené sekularizace pod vládou komunistů, kolem 103 milionů obyvatel. Navzdory devastaci způsobené válka-

mi a revolucí byla jeho populace stále mladá a rostoucí. Jemen, muslimská země, měla jen 4,3 milionu lidí. Do roku 2000 plodnost v Rusku zaznamenala radikální pokles, ale díky hybnosti získané v minulosti početní stav populace dosáhl 145 milionů. Jemen si během předchozích padesáti let udržoval míru plodnosti 7,6 a měl nyní 18,3 milionu lidí. Střední úroveň předpovědi Organizace spojených národů naznačuje, že i když se v Rusku míry plodnosti v následujících padesáti letech zvýší o 50 procent, jeho populace bude mít v roce 2050 jen asi 104 milionů – což představuje ztrátu čtyřiceti milionů lidí. Bude to také starší populace. Stejně předpovědi udávají, že i kdyby se míry plodnosti v Jemenu snížily o 50 procent na 3,35, v roce 2050 bude mít přibližně stejnou velikost populace jako Rusko, asi 102 miliony obyvatel – a převážně mladých.²⁴

Situace ve Spojených státech a v Austrálii není tak hrozná, ačkoli ani zde nejsou žádné důvody k uspokojení. Nejde jen o otázku, zda mít více dětí, ale o znovunalezení důvodů, proč důvěřovat v budoucnost. Symptomem pohanské prázdnoty, strachu Západu z konfrontace s nesmírnými a v zásadě nekontrolovatelnými silami přírody jsou rovněž některé z hysterických a extrémních tvrzení o globálním oteplování. Víra v dobrotivého Boha, který je pánem vesmíru, má uklidňující psychologický účinek, i když nepřináší Utopii, ani nezaručuje, že pokračující klimatické a geografické změny budou neškodné. V minulosti pohané obětovali zvířata a dokonce lidi v marné snaze usmířit rozmarňá a krutá božstva. Dnes požadují redukci emisí kyslíčnicku uhličitého.

Většina z toho, co tu bylo řečeno, je předběžným čištěním půdy pro dialog a interakci s našimi muslimskými bratry a sestrami založenými na přesvědčení, že je vždy užitečné přesně vědět, kde se nacházíme, než se začneme rozhodovat, co bychom měli dělat.

Válka proti terorismu je pouze jedním aspektem této výzvy. Snad ještě důležitějším je boj probíhající v islámském světě mezi umírněnými silami a extremisty, zvláště když ho posuzujeme na pozadí enormních demografických posunů, k nimž pravděpodobně dojde v celém světě, změn relativní velikosti populace Západu a islámského a asijského světa a růstu islámu v bezdětné Evropě.

Všechny velké národy a náboženství měly ve své historii stíny a dokonce zločiny. To jistě platí i o katolicismu a všech křesťanských denominacích. Neměli bychom je vymazávat z historie, ale postavit se k nim čelem a pak vysvětlit naše současné postoje k nim.

To jsou rovněž legitimní požadavky na naše islámské partnery v dialogu. Věřím, že mírové súry Koránu jsou zrušeny verši meče? Má pokračovat program vojenské expanze (100 let po Muhammadově smrti došly muslimské armády do Španělska a do Indie), bude-li to možné?

Domnívají se, že demokratické většiny muslimů v Evropě jí vnutí právní systém šari'y? Můžeme diskutovat o islámské historii a dokonce o hermeneutických problémech spojených se vznikem Koránu bez hrozeb násilím?

Na některé z těchto otázek o budoucnosti zřejmě nelze odpovědět, ale o těchto věcech by se mělo hovořit. Užitečný dialog znamená, že účastníci se potýkají s pravdou, a v otázce vztahu islámu a Západu jsou sázky příliš vysoké, než abychom si mohli dovolit základní nepochopení.

Jak muslimům, tak křesťanům by pomohlo, kdyby přesně identifikovali, co je trvalým jádrem jejich doktrín, určili, o jakých problémech lze s užitekem společně diskutovat, zjistili, kdo jsou opravdoví přátelé a hledají pravdu, a oddělili je od těch, kdo se jako přátelé jen jeví.

Poznámky:

¹ Některé příklady viz v Daniel Pipes, „Jihad and the Professors“, *Commentary*, listopad 2002 (česky „Džihád a páni profesori“, *Teologie a společnost*, 3/2003, s. 13–17).

² Pojednání o tom, jak jsou někteří muslimští juristé schopni se vyrovnávat s rozsáhlou emigrací do nemuslimských zemí, viz Paul Stenhouse MSC, „Democracy, Dar al-Harb, and Dar al-Islam“, nepublikovaný rukopis, nedat.

³ Paul Stenhouse MSC, „Muhammad, Qur'anic Texts, the Shari'a and Incitement to Violence“. Nepublikovaný rukopis, 31. srpen 2002.

⁴ Daniel Pipes, „Jihad and the Professors“, c. d. Jiný zdroj odhaduje, že se Muhammad osobně účastnil ve 27 bitvách (z 38), a v 9 z nich bojoval. Viz A. Guillaume, *The Life of Muhammad by Ibn Ishaq*. Oxford University Press, Karachi, 1955, s. 659.

⁵ Stenhouse, „Muhammad, Qur'anic Texts, the Shari'a and Incitement to Violence“, c. d.

⁶ Tamtéž.

⁷ Súra 9:5: „A až uplynou posvátné měsíce, pak zabíjejte modloslužebníky, kdekoli je najdete, zajímejte je, obléhejte je a chystejte proti nim všemožné nástrahy! Jestliže se však kajícně obrátí, budou dodržovat modlitbu a dávat almužnu, nechte je jít cestou jejich, vždyť Bůh je věru odpouštějící, slitovný.“

Súra 9:36: „...nýbrž bojujte proti nevěřícím jako jeden muž, tak jako oni bojují proti vám jako jeden muž – a vězte, že Bůh stojí na straně bohabojných.“

⁸ Richard Bonney, *Jihad: From Qur'an to bin Laden*. Palgrave, Hampshire, 2004, s. 22–26.

⁹ „The Will of Abdullaah Yusuf Azzam“, [http://www.islamicawakening.com/viewarticle.php?articleID=532&\(datováno 20. dubna 1986\).](http://www.islamicawakening.com/viewarticle.php?articleID=532&(datováno 20. dubna 1986).)

¹⁰ M. J. Akbar, *The Shade of Swords: Jihad and the Conflict between Islam and Christianity*. Routledge, London & New York, 2002, s. xv.

¹¹ Abraham I. Katsch, *Judaism and the Koran*. Barnes & Co., New York, 1962, passim.

¹² Viz například Alain Besançon, „What Kind of Religion is Islam?“, *Commentary*, květen 2004.

¹³ Daniel Pipes, „Is Allah God?“, *New York Sun*, 28. červen 2005.

¹⁴ Ke koncepci „dhimmitude“ viz Bat Ye'or, *The Decline of Eastern Christianity under Islam: From Jihad to Dhimmitude*, přel. Miriam Kochman a David Littman. Fairleigh Dickinson University Press, Madison NJ, 1996.

¹⁵ Andrew Bostom, *The Legacy of Jihad: Islamic Holy War and the Fate of Non Muslims*. Prometheus Books, Amherst, NY, 2005, s. 56–75.

¹⁶ Tamtéž.

¹⁷ Robert R. Phenix Jr. & Cornelia B. Horn, „Book Review of Christoph Luxenberg (ps.), Die syro-aramaische Lesart des Koran: Ein Beitrag zur Entschlüsselung der Qur'ansprache“, *Journal of Syriac Studies*, 6, 1 (leden 2003). Viz také článek o Luxenbergově knize publikovaný v časopisu *Newsweek*, 28. červenec 2004.

¹⁸ „Hajj Pilgrims Told of War on Islam“, www.foxnews.com, 9. leden 2006.

¹⁹ World Christian Database (<http://worldchristiandatabas.e.org>) udává značně nižší odhad podílu muslimů na populaci (54 procent, tedy 121,6 milionu), kdežto 22% podíl na populaci vyznavačům asijských „Nových náboženství“. WCD odhaduje, že nejpočetnější muslimskou populaci na světě s 154,5 milionem lidí (tedy přibližně s 96 procenty ze 161 milionu celkové populace) má Pákistán. Oproti tomu World Fact Book CIA (<http://www.cia.gov/cia/publications/factbook>) odhaduje, že 88 procent populace Indonésie, která má 242 milióny obyvatel, jsou muslimové, což dává 213 milionů muslimů.

Podíl muslimů na populaci Indonésie však může být mnohem nižší, až 37–40 procent, díky tomu, že vyznavače tradičního jávského mysticismu klasifikují vládní úřady jako muslimy. Viz Paul Stenhouse MSC, „Indonesia, Islam, Christians, and the Numbers Game“, *Annals Australia*, říjen 1998.

²⁰ William Dalrymple, „Inside the Madrasas“, *New York Review of Books*, 1. prosinec 2005.

²¹ George Weigel, *The Cube and the Cathedral: Europe, America and Politics without God*. Basic Books, New York, 2005, s. 136.

²² Sofistikovanou prezentaci argumentace ohledně zmírňujícího účinku demokratických voleb v islámském světě viz v rozhovoru s profesorem Vali Nasrem (profesor National Security Studies při US Naval Postgraduate School) v *Pew Forum*, „Islam and Democracy: Iraq, Afghanistan and Pakistan“, 4. listopad 2005, <http://pewforum.org/events/index.php?EventID=91>.

²³ Amartya Sen, „Civilizational Imprisonments“, *The New Republic*, 10. červen 2002.

²⁴ Allan Carlson, „Sweden and the Failure of European Family Policy“, *Society*, září–říjen 2005.

Text přednášky na Legatus Summit, Naples, Florida, USA (4. únor 2006), z angličtiny přeložil Jiří Ogrocký.

Navštivte internetové stránky CDK

www.cdk.cz

Naleznete zde informace o všech vydaných i připravovaných titulech CDK, včetně obálek a anotací.

Knihy jsou účtovány s 15% slevou, pro předplatitele časopisů *Kontexty* a *Církevní dějiny* s 25% slevou.

Poštovné a balné neučtujeme!

Flaubertovo náboženství

ALAIN BESANÇON

Jak už naznačuje název, je v mé knize *Pět osob hledá lásku: láska a náboženství* (*Cinq personnes en quête d'amour: Amour et religion*, Paříž, Édition de Fallois 2010) řeč o lásce a náboženství.

Do lidských lásek vždy zasahovali bozi. Staří bohové probouzeli v lidech vášně nebo byli nápomocni snoubencům a manželům. Nový, biblický Bůh tím, že lidem uložil Zákon, vstupuje mezi milence jako někdo třetí.

Opěrnými body mi při mém líčení byli Odysseus, David, Tristan, nová Heloïsa i Heloïsa stará. Setkal jsem se při něm s Ovidiem, Euripidem, svatým Augustinem, Wagnerem a s několika dalšími.

Posledním v řadě je Flaubert a jeho *Citová výchova*. V tomto románu však náboženství ostentativně chybí. Žádná ze šesti ženských postav se o něm nezmiňuje ani o něm nepřemýšlí. Avšak za vlády Ludvíka Filipa, tj. v době, kdy se román odehrává, ještě chodila ženská polovice Francie na mši a ke zpovědi. Tato nepřítomnost je proto dílem Flaubertova záměru.

Náboženství, jak dále uvidíme, u něho představuje obsesi. A jeho postoj k náboženství je zásadní, protože má rozhodující význam i pro jeho chápání lásky.

Svatá země

Začnu dvěma dopisy: ten první poslal Flaubert 20. srpna 1850 z Jeruzaléma Louisi Bouilhetovi, ten druhý odeslal ještě téhož dne své matce. Bouilhet byl jeho důvěrný přítel z období dospívání, před nímž si nemusel dávat pozor na to, co říká.

„Když jsem spatřil Jeruzalém, vyvolalo to ve mně ovšem zvláštní dojem. Zastavil jsem koně, nechal ostatní poodjet a díval jsem se na Svaté město, jsa zcela zaskočen tím, že je vidím. Připadalo mi čisté, původní, a jeho hradby se mi zdály být v lepším stavu,

než jsem očekával. Potom se mi vybavil Kristus, viděl jsem, jak vystupuje na Olivetskou horu. Byl oblečen v bílém rouše, po jeho spáncích stékal pot. – Představil jsem si rovněž jeho vjezd do Jeruzaléma za halasného pokřiku, palmové ratolesti atd. [...]“

„Jeruzalém je mrchoviště obehnané zdmi. – Všechno zde hnije, mrtví psi v ulicích, náboženství v kostelech (dobrá myšlenka). Spousta sraček a ruin.“

Flaubert je svědkem toho, jak se Židé, Arméni, Řekové, Latinci a Koptové navzájem mezi sebou nenávidí. „Smutné a groteskní.“ Vidí jámu plnou krve, vnitřností, moči. Všechno kolem „příšerně smrdí“. Jako na jatkách.

Dnešní Jeruzalém je město velice úpravné, ale Svatý hrob se nijak zásadně nezměnil:

„Svatý hrob se stal sídlem kleteb všeho druhu: na malém prostoru se tu tísni jeden arménský, jeden řecký, jeden latinský, jeden koptský kostel. Všechno se tu mezi sebou častuje urážkami a z hloubi duše proklíná a napadá kvůli svícům, kobercům a obrazům, a jakým obrazům!“

Dále Flaubert referuje o čuňárnách, jaké mohou pobavit staré kamarády: „Přefiknul jsem tři ženské a udělal jsem se při tom čtyřikrát.“ Maxime du Camp, jeho společník, dokázal zvládnout ještě horší věci.

Téhož dne píše matce. Oslovuje ji „moje stará chudinko“, což vypovídá o hloubce a vřelosti citové intimity. V dopise píše:

„Udělali tu vše, co bylo v jejich silách, aby svatá místa přivedli na vrchol směšnosti. Je to v háji: pokrytectví, chamtivost, překrucování, nestoudnost, ano, ale jde-li

o svatost, tak se jdi bodnout. Mám na ty darebáky zlost za to, že jimi nic nepohnulo, ačkoli jsem si ani nepřál, aby pohnulo, znáš mě přece. Přesto však mám jednu vzácnou vzpomínku, kterou si uchovám. Zde je celá historie. U Svatého hrobu jsem byl už podruhé, tentokrát přímo uvnitř. Je to malá kaple, celá osvětlená lampami a plná květín nastrkaných do porcelánových nádob, úplně stejných jako ty, jaké jsou k vidění na krbech u švadlenek. Je tam spousta svítilen namačkaných na sebe, vypadá to jako strop krámků prodáváče lamp. Stěny jsou z mramoru, proti vám vystupuje tvář Krista vyvedená jako reliéf, přirozená velikost postavy děsí svými žebry vymalovanými v červené barvě. – Prohlížel jsem si hrob, kněz otevřel skříňku, vyňal z ní růži a podal mi ji, na ruce mi vylil parfém z květů pomerančovníku, potom růži znovu uchopil, položil ji na náhrobek a začal odříkávat modlitbu, již květinu požehnal. Tehdy se ve mně náhle rozhostil lehce zahorklý smutek. Pomyslel jsem na zbožné duše, jak by se asi z takového dárku a v takovém místě upřímně radovaly, a v jaké míře šlo v mém případě o ztracenou věc. Nerozplakal jsem se nad svou vyprahlostí, ani jsem ničeho nelitoval, ale zakoušel jsem divný pocit, který lidé jako ty nebo já zažívají tehdy, když jsou zcela sami doma u svého krbu, ze všech svých duševních sil si lámou hlavu nad oním starým propastným vírem, jenž sluje láska, a představují si, jaké by to bylo..., kdyby to bylo možné. Ne, nebyl jsem v tu chvíli ani voltairiánský, ani mefistofelský ani sadistický. Byl jsem naopak velice prostý. Přišel jsem tam v dobré víře, a moje obraznost se tím nijak nevzrušila.“

V obou dopisech spatřuji kvintesenci Flaubertova vztahu k náboženství. V době, kdy je psal, mu bylo dvacet devět let. Právě dokončil první *Citovou výchovu* a první verzi *Pokušení svatého Antonína*. V následujícím roce se pustil do psaní *Paní Bovaryové*. Ví, co má na mysli. Oba dopisy jsou vzácné svou upřímností a spontánností, napsal je v šoku ze svého příjezdu do Svatého města, které na něj přes všechno zlé učinilo „zvláštní dojem“. Vyznačím čtyři základní rysy, které jsou v celém Flaubertovi stále přítomny.

Prvním výrazným rysem je, že Flaubert neuvažuje o náboženství z filozofického, ale z historického hlediska. Nezabývá se abstraktní otázkou Boží existence

jako osvícenství. Nemáme u něj pocit, že by se považoval za deistu nebo ateistu. Vlivem rané četby Spinozy je „materialista-spiritualista“. Náboženství, které chce vytáhnout na denní světlo, je křesťanství, a při své práci postupuje jako historik. Stejným způsobem jako jeho století: žije Auguste Comte a Renan se má stát jeho přítelem. Měl přečtenou celou obrovskou knihovnu děl zabývajících se danou tematikou.

To, co dělá, je, že přemýšlí o Kristu – a to je druhý rys. S Kristem jsme se v mé knize nesetkali často. Ve středověkém světě byli lidé křesťany, aniž se nutně museli dovolávat Prostředníka. Křesťanství bylo chápáno jako něco, co se rozumí samo sebou, stal se z něho *package deal*, do něhož byl každý jednou provždy uveden křtem a po křtu o něm už více neuvažoval. Jestliže někdo propadl milostné vášni a cítil potřebu Božího milosrdenství, utíkal se spíš k Panně Marii a k prostředkům milosti, jež církev poskytuje ve svých svátostech. Ježíš Kristus nevystupoval příliš do popředí. Úvahy o jeho osobě se v období Velkého století (1594–1715) staly doménou kněží a především teologů. V osmnáctém století Kristova osoba téměř zmizela. Citové výlevy Julie d'Etange nesměřují k němu, byť si z evangelia brala lekce pro své morální chování. V modlitbách byl oslovován přímo Bůh, aniž kdo dodával „skrze Krista, našeho Pána“, jak se zpravidla děje v liturgii. Ale ve století následujícím bylo nutné si o člověku z Nazaretu v Galileji vytvořit nějakou ideu, a to v perspektivě, již otevřela historie a erudice, v rámci představ, které si bylo možné o něm učinit na základě kriticky zkoumaných dokumentů a toho, co bylo známo o starověkém světě.

Třetím rysem je naprosté opovrhování církvemi a jejich kněžstvem. Jakmile má Flaubert něco do činění s oficiální církví, shledává v ní jen směšnost a grotesknost. A narazí-li na osoby příslušející ke kněžskému stavu, vždy následuje stejná pohoršená reakce, stejný fraškovitý popis. Kněží jsou nepřátelé svobody, hloupí a zlí lidé. Přeje si je vidět právě takto z mnoha důvodů; jedním z nejčastějších je útisk, který jejich prostřednictvím postihuje přirozená hnutí, lásku a sexualitu. I z toho důvodu se v dopise Bouilhetovi pouští do výčtu „čísel“ zvládnutých v Jeruzalémě. Jeho antikerikalismus je bez poskvrny.

Poslední rys se dá přesně definovat velmi obtížně: „Tehdy se ve mně náhle rozhostil lehce hořký smutek.“ Mohla by to být neurčitá touha po náboženství, chvilkové pokušení náboženstvím, jež vzápětí zapudil. A mohlo jít i o obsesi. V roce 1857 napsal slečně Leroyer de Chantepie, staré panně, která „prožívala hrozné věci“ a kterou Flaubert, jenž měl v zásadě dobrou povahu, utěšoval tím, že ji bral vážně: „To, co mě přitahuje víc než všechno ostatní, je náboženství. Myslím všechna náboženství, žádné z nich ne víc než ostatní. Obzvláště odporná mi jsou jakákoli dogmata, ale cit, který je vynalezl, považuji za něco nejpřirozenějšího a nejpoetičtějšího v celém lidstvu. Nemám ani trochu v lásce filosofy, kteří v nich spatřují jen žonglování s pojmy nebo hloupost. Pokud jde o mne, objevil jsem v nich nutnost a instinkt; černocho, který líbá svůj fetiš, respektuji stejně jako katolík a u paty Kříže.“

Pokoušení svatého Antonína

Flaubertovou *Teologickou summou* je *Pokoušení svatého Antonína*. Napsal je ze všech svých knih nejsnáze, téměř s veselou, za pouhých šestnáct měsíců, což je rekord. V naprosté euforii je začíná 12. září 1849 předčítat Bouilhetovi a Du Campovi. Víme, co následovalo: oba přátelé, kteří očekávali, že uslyší další verzi Quinetova *Ahasvera*, byli zděšeni. Verdikt: „Musíš to spálit a nikdy to už nepřipomínej.“ Tato „bolestná rána“, z níž se vylízával po většinu své cesty po Blízkém východu, pro Flauberta znamenala v několika následujících letech rozdvojení – *Paní Bovaryová*. Pohybuje se pak mezi dvěma rejstříky: na jedné straně *Pokoušení svatého Antonína*, *Salambo*, *Herodiana*, na druhé *Citová výchova*, *Paní Bovaryová*, *Prosté srdce*.

Flaubert přepracovává původní verzi knihy téměř po celý život, v roce 1856, v roce 1869. Stále ji opravuje a nakonec ji vydá v roce 1874. „Je to dílo celého mého života,“ napsal rok předtím. Poslední slovo jeho vnitřního obratu je však obsaženo v sedmé kapitole *Bouvarda a Pécucheta*. Tam se již nevykrucuje. Jeho *ne* se zdá být definitivní.

Pokoušení se podobně jako mnoha jiným čtenářům i mně dlouho špatně četlo, přeskakoval jsem stránky, nudil jsem se. Až nyní jsem je znova přečetl. Je to

kniha, v níž se Flaubert odhalil s největší otevřeností a upřímností. Předkládá nám výsledek svého dlouhodobého pozorování a zkoumání vedeného se vši vážností, které se dotýká té nejdůležitější otázky, již by si měli klást všichni lidé, ale nepřemýšlejí o ní: k jakému cíli směřujeme, k Bohu, nebo k nicotě? Flaubert mohl říci „Svatý Antonín, to jsem já“ stejně dobře jako „Paní Bovaryová, to jsem já“.

Flaubert neměl rád svou dobu, a to z mnoha důvodů: byla malicherná, vulgární a hloupá. Nesdílel její radosti. Schopnost Francie druhého císařství se bavit byla v jistém smyslu obdivuhodná – v tom, jak „myslela na jiné věci“ a o věci poslední se ani za mák nestarala. Nicméně dala světu dva velmi vážné a zasmušilé muže, velmi inteligentní na svoji dobu, se stejným sklonem vším a všemi opovrhovat, Baudelaira a Flauberta, kteří naneštěstí nebyli natolik přáteli, aby se mohli navzájem podporovat a pomáhat si. Baudelaire si v bytostné hloubi duše uchoval katolicismus na francouzský způsob, jansenistický, rigoristický, povýšený. Flaubert ho obdivoval. Píše mu: „Ve vaší knize se mi líbí především to, že v ní má převahu umění. A také to, že v ní opěvujete tělo, aniž byste je miloval, smutným a neúčastně uvolněným způsobem, který mi je sympatický.“ A také: „Cítíme tu i onde katolicismus jako zákvas,“ což nemá být žádný kompliment. Baudelaire jeho obdiv opětuje. V dopise matce říká: „V novinách jsme oba uráženi vesměs společně.“ Každý z nich už ve velice mladém věku zažil něco z reality věcí, nudu, úzkost, výsměch, všechno to, co se Pascal snažil dát pocítit lhotejným a povrchním lidem. Jeden ani druhý neměl nejmenší sklon k „rozptylování“.

Pokoušení je báseň v próze napsaná ve volném, ničím nepřerušovaném orátorském jazyce. Flaubert v něm vytváří celou galerii velkých obrazů z rozhraní tohoto a onoho světa a silně připomíná nespíš Milтона a zcela určitě druhou část Goethova *Fausta*. Každá kapitola přináší množství námětů pro teologicko-historický nebo teologicko-filosofický soud.

Antonín žije třicet let jako poustevník v Thebaidě. Vrcholí u něho krize zvaná *akédie*. Je to deprese postihující mnichy, skleslost, malomyslnost. Čelí běžným pokušením: nuda, přání vrátit se k věcem a dobrům tohoto světa. Jídlo, víno, ženy, peníze, boj. Pobuřují

ho některé biblické texty obsahující násilí. Nakonec se ocitá v Alexandrii, jinými slovy v soudobém světě. Skvělá tabule s vybranými jídly. Všechny poklady světa na dosah ruky. Mniši z Thebaidy vytvářejí fanatické vraždící tlupy. Císař sedí na svém trůně. Pronásleduje heretiky. Antonínovi nabízí korunu. Z Konstantina se stává Nabuchodonosor, tyran upadnuvší na úroveň zvířete. Hle, královna ze Sáby šílí touhou a nabízí mu všechna svá bohatství, nespočetná milostná dobrodružství. Zcela zmatený Antonín ji zažene znamením kříže.

Dále však přicházejí nová pokušení, jež jsou mnohem hlubší a nebezpečnější, neboť jde o pokušení ducha. Jeho bývalý žák Hilarion mu vysvětluje neuvěřitelné věci a protimluvy Starého zákona i podobně nepřesvědčivé události a protimluvy Zákona nového. Poté následuje defilé herezí, prisciliáni, helvidiáni, messaliáni, montanisté, valesiáni, kteří se před jeho očima vyklešťují, ariáni atd. Flaubert má v malíčku snad celou encyklopedii hereziarchů. S mimořádnou přesností a důkladností vykládá systémy Valentina, Šimona Mága, Apollónia z Tyany, celý prales chimér vybuje všech mimo oficiální křesťanskou doxologii. Dostáváme se před křesťanskou éru, Antonín se ocitá v galerii pohanských model. „Jak musí být člověk hloupý, aby se mohl všemu tomu klanět!“ konstatuje Antonín. „Ó ano, mimořádně hloupý,“ přitakává Hilarion. Následují Budha, Isis, Hormuz, Kybelé, Atys... – „Myslím na všechny duše ztracené skrze tyto falešné bohy,“ říká Antonín. – „Nezdá se ti,“ naznačuje Hilarion, „že někdy... mají něco společného se skutečností?“

Jsme svědky soumraku starých bohů (*Götterdämmerung*) řeckého a římského pantheonu. I úpadku Boha zástupů Izraele. „Já jsem Pán Bůh!“ Hilarion se proměňuje, teď je z něj archanděl: „Stále jdu, osvobozuji duchy, vážím světy, bez hněvu, beze strachu, beze slitování, bez lásky a bez Boha. Nazývají mne Vědou.“ Objevuje se ďábel. Ukazuje Antonínovi vesmír. Vykládá mu svou vlastní koncepci, která se podle mne podobá pojetí, které si dospívající Flaubert osvojil na základě intenzivní četby Spinozy. Flaubert četl Schopenhauera až na konci života, ale četbou Spinozy získal ještě předtím shodnou *Weltanschauung*. „Neexistuje cíl.“ „Jeho vůle je neoddělitelná od jeho podstaty.

Nemůže mít jinou vůli, aniž neměl jinou esenci, a proto existuje věčně a jedná věčně,“ učí Spinoza mladého Flauberta absolutnímu determinismu. „Dobro a zlo se týkají pouze tebe... protože nekonečno je nepřetržitě, trvalé, je nekonečné: a to je všechno!“ „Klaněj se proto mně,“ říká nakonec ďábel, „a proklínej přízrak, jemuž říkáš Bůh.“ Potom zdrceného Antonína, který nijak nereaguje, opouští.

V poslední kapitole nechává Flaubert Antonína sestoupit až k prapůvodnímu slepenci, k základním slojím náboženství. Ocitáme se v oblasti „matek“, které již nemají tvář, z druhého Fausta. Ve vidění se mu zjevuje svatá Ammonarie, mučednice z doby císaře Decia. Zvedá se mrtvola její matky; pokušení sebevraždy. Pokušení smrti splývající v jedno se smilstvem. Dále vidíme Sfinx, Blemmye zbavené hlav, Jednonožce (Sciapodes) s hlavami vnořenými do země, Katoblepa, z něhož se stává Flaubertův totem a také terč různých vtípů samotného Flauberta i jeho přátel, a další vybájená zvířata, neforemné výtvořky mořských hlubin, a nakonec „všude kolem malá kulovitá tělíska velikosti špendlíkové hlavičky obklopená řasami. V pohybu je udržuje vibrace.“

Poslední Antonínova slova jsou hymnem extatické identifikace se vším živým, se všemi bytostmi: „Přál bych si mít křídla, krunýř, kůru, vydechovat kouř, mít chobot, tělo svíjející se jako had, rozdělovat se do všech stran, všude být, sálat všemi vůněmi, rozvíjet se jako stromy, téci jako voda, chvět se jako vzduch, zářit jako světlo, choulit se do všech tvarů, proniknout každým atomem – být hmotou!“

Hmota je podle Spinozy, „nejzbožnějšího z lidí, neboť připouští pouze a jen Boha,“ jiné jméno pro přírodu, tvrdí Flaubert. *Deus sive natura*. Hmota je také duch, každopádně „nikdo nezná jedno více než druhé“. „Kdybych měl někým být,“ napsal si v mládí do sešitu, „byl bych nejspíš materialista-spiritualista.“ Je to reziduální mystický základ flaubertovské proti-zbožnosti. „Jsem mystik, který ničemu nevěří.“ Mystik musí být chápán v jednoduše psychologickém smyslu; jde o stav duše, „oceánický pocit“, jak se bude říkat později.

V této encyklopedii, kde se fyzicky objevují všichni bohové, všechny modly a veškerá monstra, někdo

chybí: Kristus. Promlouvá v ní sice, ale nevidíme ho. Dalo by se říci, že zaujímá prázdný střed, zvenčí jakoby převálcovaný groteskní spoustou jiných bohů a jiných náboženských forem, jejichž část nepochybně tvoří křesťanství. Uprostřed infernálního koloběhu není už nic než nicota nebo nepřítomnost.

Pokoušení nicméně spěje ke konci. Celé se odehrává v noci, jde o *nokturno*. Konečně nastává den, sálající Slunce. Závěrečné řádky *Pokoušení* znějí takto: „Zcela uprostřed, v samotném slunečním kotouči září tvář Ježíše Krista. Antonín učiní znamení kříže a začíná se modlit.“ Tato náhlá a zcela nečekaná epifanie se opakuje také na konci *Svatého Juliána Špitálního*: „Julián vystoupil do modravých prostor, tváří obrácený k našemu Pánu Ježíši, který jej vzal s sebou do nebe.“

Nemohu ani nechci interpretovat. Nebylo by nic tendenčnějšího než vyvozovat z do této míry enigmatického zakončení nějaké závěry. Flaubert měl hrůzu z činění závěrů a ponechával tuto věc na čtenářově svobodném úsudku.

Rozbor křesťanství na základě jeho srovnání s ostatními náboženstvími a historické kritiky textů, to byl ve Flaubertově době svrchovaný obor. Byla přístupná už celá knihovna, kterou často tvořily překlady z němčiny, neboť právě v Německu dosáhly metody a filologická výbava vrcholné úrovně. Flaubertovi byly známy. Sám byl nadán hlubokým a přesným historickým smyslem. Historická kritika běžně způsobovala ztrátu tradiční víry. Renan se s touto ztrátou pokojně vyrovnal proto, že věřil ve vědu, i proto, že mu vědecká pravda poskytovala dostatečné uspokojení a radost, takže mu umožnila se bez větší lítosti zbavit touhy po spáse z období intelektuálního dospívání. Lze pochybovat o tom, že by tento přechod proběhl podobně pokojně i u Flauberta. Vědět natolik nevěřil. Podobně jako pro všechny umělce nepředstavovala ani pro Flauberta smrt Boha radostnou zvěst. Jde o něco, co v něm vyvolává úzkost. A tato úzkost převedená do velkých obrazů vytváří pathos *Pokoušení*. Je sublimována do díla umění a umocňuje ji lyrické napětí stylu. Abychom však v díle vychutnali uměleckou hodnotu, k tomu je třeba vzít vážně teologii či a-teologii a vpojit se do Flaubertova vášnivého tázání. *Pokoušení* je opravdové duchovní tázání vsazené do formy dramatu. Jinak není

ničím jiným než slátaninou v Quinetově stylu a museli bychom je číst stejně, jak jsme už slyšeli v názorech vyslovených Maximem Du Campem a Louisem Bouilhetem.

Vývoj Flaubertových náboženských představ, pokud skutečně šlo o ucelené představy, můžeme sledovat ve dvou základních vrstvách, „romantické“ neboli antické, a „realistické“ neboli moderní. Zpochybňování historií a negativní úsudek o náboženské skutečnosti vyvažovaný u Flauberta tím, že upřednostňuje básnický cit a že se odtrhuje od každodenní grotesknosti, dále pokračuje v první vrstvě. Bezpodmínečný antiklerikalismus se objevuje ve vrstvě druhé. *Bouvard a Pécuchet* tvoří jejich syntézu. První a druhá ze *Tří povídek* znovu ožívují nejistotu.

Sestupování do hlubin

Obecným pohybem *Pokoušení* je sestup. Vycházíme z přítomného světa, ze soudobé Thebaidy a Alexandrie, postupně se noříme do nepamětné minulosti mrtvých náboženství a nakonec dospíváme k samému počátku života, k obludám, k prapůvodním zvířátkům, k bakteriím. Ke „hmotě“. Vidím přinejmenším ještě tři jiná sestupování, která mi připomínají starověký sestup do pekel a moderní průzkumy niterných vrstev. Ve své knize jsem se zabýval tématem jeskyně jako metafory vnitřního světa. V tomto smyslu jsem hovořil o Odysseově sestupu do země mrtvých, o sestupu do pekel u Aenea, Danta, Augustina, kde se křesťan setkává s vnitřním Učitelem, a také o jeskyních sekularizovaných, jež nabízejí Verne a Freud.

Když se Hamilkar navrací do Kartága, nachází svůj palác napůl vypleněný žoldnéři. Shledává, co zůstalo. Procházíme s ním nejprve branami střeženými otroky, potom sestupujeme do zásobáren, skladů, kam se lze dostat pomocí padacích dveří. Sestupujeme stále hlouběji. V podzemí Hamilkar mívá klenoty a drahokamy. Nechává probourat jednu ze zdí, a ta vydává své tajemství. „Zakrývala jakousi hrobku, v níž byly ukryty tajemné věci, které nenesly žádné jméno, ale měly nevyčísitelnou hodnotu. Hamilkar bere do stříbrné kádě kůži lamy ponořenou v černé tekutině.“ (V severní Africe se ovšem mnoho lam nevyskytuje.) *Salambo*

ohlašuje symbolismus. Inspiraci v ní nachází Gustave Moreau. Symbolismus je náboženský, zbožný, ale zpravidla je mimokřesťanský. Z tohoto důvodu hledá svá teoretická odůvodnění v esoterismu konce století. Flaubertovi jsou tato pokušení cizí. Systematizování vycházející z gnosticizmu jeho zbožnost odpuzuje. Jeho obraznost má nicméně velmi blízko k obraznosti psychoanalytické, která má se symbolistickým hnutím celou řadu vazeb. Zpodobení „podvědomí“ nořením se od věcí pojmenovaných až k věcem, které nemají jména a které nemají vyčíslitelnou cenu, představuje vítanou kořist pro freudovské výklady.

Z tohoto hlediska je velice působivá cesta Spendia a Mathoa, jež nabývá podoby iniciace. Podařilo se jim proniknout do akvaduktu, který zásobuje Kartágo vodou. Nechávací se nést vodami. Jakými vodami? Zeptejte se svého psychoanalytika, rád vám to vysvětlí. „Náhle se před nimi všechno setmělo a rychlost protékající vody se zdvojnásobila. Oba se svalili.“ Přesně totéž se stalo Axelovi ve Verneově *Cestě do středu Země*. Voda je donesla do nádrže, potom se octli v malé zcela kulaté místnosti, velmi vysoké, uprostřed níž byl „velký černý kámen ve tvaru polokoule“, ebenový kužel, a dále také nijak zřetelně odlišený „plášť, modravý jako noc, žlutý jako Jitřenka, rudý jako Slunce, sladčný, průsvitný, jiskřící, lehký. Byl to plášť bohyně, svatý zaimf, který nikdo neměl spatřit.“ Má jméno, ale nikomu není dovoleno ho spatřit.

I třetí sestup začíná vniknutím někam. Herodes přijímá nežádoucí návštěvu římského prokonsula a budoucího císaře Vitellia, tehdy ještě v nedospělém věku. „Vitellius po něm žádá, aby mu otevřel podzemní komory pevnosti.“ Hora byla „vysekaná zevnitř tak, že vnitřek vypadal jako včelí úl, pod těmito komorami byly další místnosti, ještě početnější a hlubší“. Ve všech byly ukryty zbraně, ale v té nejtajnější byla stáj pro stovku těch nejlepších, magicky krásných koní. Tito koně „prudce vyrazí jako střely jezdců, porážejí lidi, vytrhávají z nich vnitřnosti, překonávají skalnaté překážky, skáčou přes propasti a ještě v tentýž den zběsile cválají po pláních; zastaví je jedno slovo“. „Zkontroluj vybavení,“ přikazuje prokonsul. Vedle jeskyně s Herodovými poklady je jáma uzavřená těžkým poklopem, odkud se občas ozývají výkřiky svatého Jana Křtitele,

ale s tím, co se děje, nijak nesouvisí. Líčené děje probíhají na pohanské straně.

Nejhlouběji se v těchto slujích nacházejí věci, které přísluší jejich vlastníkově, přízraky Antonínovy, nejvzácnější poklady pohádkově bohatých mužů Hamilcara a Heroda. Ale setkáváme se zde také s bytostmi téměř božské povahy, a proto stavím tyto sestupy do pekel po bok sestupu Odysseovu a Aeneovu. A také po bok sestupům Vernea a Freuda, protože jsou po věčné stránce pozitivní a že se dají „inventarizovat“. Zaimf je zároveň plášť a božský talisman.

Flaubert je vůči posvátnu shovívavý pod podmínkou, že je předkřesťanské nebo nekřesťanské. Kartágo je „plno bohů“. V *Pokušení* se objevuje nepřehledná směsice bohů a démonů. Je známo, že pro svatého Augustina byli bohové starověku démoni. Nikdo je nerozlišuje. Jde o odlišný svět, časově vzdálený nebo oddělený civilizační bariérou, jehož stavidla Flaubert spouští svou výjimečně bohatou náboženskou obrazností. Nepopírá, že si jej přímo osedlal olbřímí náboženský sen, ale udržuje si odstup a má tento sen pod svým dohledem.

Musím rovněž zdůraznit, že právě do tohoto ztraceného světa, stále ještě naplněného posvátnem, vsazuje Flaubert několik příběhů lásky, jimž přiznává hodnotu. Lásku mezi Mathoem a Salambo, lásku sakrální podobně jako láska Teagena a Charikley ze stejnojmenného řeckého románu ze čtvrtého století po Kristu, jehož autorem je Heliodor z Emesy, lásku divokou, nevyslovenou, a Salambo nechává umřít láskou zcela stejně, jako jí umírá Isolda. Nebo také Juliánovu lásku, tolik zklamanou, k okouzlující mladé dívce, jež se před ním odhalí: „Její velké černé oči zářily jako dvě velice přívětivá světla, její rty se rozevíraly v okouzlujícím úsměvu (...) Pro její oblité tvary a jemnou postavu jí nebylo možné odolat. Julián byl oslepen láskou o to víc, neboť až doposud vedl velice cudný odříkavý život.“ K tomu připojuji lásku prapůvodní, zcela oddanou, již Felicité přiznává svým pánům, úplně všem, svému papouškovi.

Tato obraznost, náboženské toužení však v jeho velkých „moderních“ románech zcela chybí. A také toužení milostné. Flaubert své smýšlení o kněžích vyjádřil v portrétech abbé Bournisien a faráře Jeuffroye.

První výtkou na jejich adresu je, že zcela postrádají spiritualitu, že nejsou schopni ani té nejmenší komunikace s Bohem, jehož posly v podstatě jsou, ani ho nedokáží přiblížit věřícím, třebaže je to jejich povolání. V románu *Salambo* každou z postav obestírá určitá posvátná aura, zejména kněžstvo bohyně Tanity a Molocha. Kněz starých náboženství je u Flauberta básnickým subjektem. Katolický kněz je neprodyšně opásán ordinérní hrubostí. Z jeho přítomnosti nevyzařuje nic božského. Vytváří kolem sebe duchovní prázdno. Ruší jakoukoli básnickou obraznost. Hodí se jen k tomu být objektem románové satiry.

Kněz je jen jednou z mnoha groteskních postav Flaubertova románového světa. Jde-li o hodného člověka jako Bournisien, je hloupý. Je-li zlý jako Jouffroy, je hloupý nádavkem. Plácá stále dokola totéž. Pláží se před mocnými. A navíc stojí u počátků socialismu. Je veden nenávistí vůči svobodě a všechny by chtěl zavřít do socialistických kasáren. Flaubert velice bystře rozpoznal klerikální počátky socialismu.

George Sand věří v Boha, v socialismus a nenávidí kněžstvo. Flaubert nečiní vyznání víry, ale jeho antiklerikalismus je přinejmenším stejně silný a tvoří jen ještě jedno další pouto s jeho starou přítelkyní. Flaubert často přiznává, že by – přísně vzato – křesťanství mohlo být náboženstvím méně zlým než ostatní náboženství. Nicméně je hyzdí církev, zbavuje je cti nemoc klerikalismu, jíž je zatíženo. Z křesťanství se stal systém duchovního útlatu a nástroj útlatu politického. Flaubert píše svá díla v době Druhého císařství, v posledním období francouzských dějin (před Vichy), kdy dočasně triumfovala aliance oltáře a trůnu. Jeho líčení se ani moc nerozchází se skutečností a jeho satira není kdovíjak nespravedlivá. Jeho kněží, jsou zcela věrohodní, patří k tehdy rozšířenému typu. Klerikalismus je nemoc, která se neustále vrací. Její symptomy jsou v různých dobách odlišné, ale jde stále o tutéž nemoc. A nikdo, ať už je křesťanem nebo není, by se s ní neměl smířovat.

Bouvard a Pécuchet

Román *Bouvard a Pécuchet*, který se odehrává ve Flaubertově současnosti, přejímá strukturu *Pokušení sva-*

tého Antonína. Představuje jeho sekularizovanou podobu. Dva dobráci jsou vystaveni pokušením, která představují pokušení jejich století, a zejména toho našeho. Tento román nás oslovuje proto, že ohlašuje vpád kultury do našeho světa. Velkolepé „heretické“ obrazy, které se v rychlém sledu objevují v *Pokušení*, jsou bod po bodu nahrazovány žalostnými kulturními zkušenostmi. Stačí jen podat jejich přesný popis, aby vyhřezla jejich nicota a směšnost.

Oba zmínění dobrodinci se minuli se vším do té míry, že uvažují o sebevraždě. Na samém dně zoufalství jednou z čiré zvědavosti pootevrou dveře kostela. „Probíhala v něm půlnoční mše.“ Pozorují pohyby kněze a shromážděné velmi různorodé množství lidí. „Všichni se modlí, pohlceni stejnou hlubokou radostí.“ Při pozdvihování propuká radostný zpěv. „Bouvard a Pécuchet se k němu mimoděk přidávají a oba cítí, jak se v jejich duši probouzí modlitba.“ Zdá se, že bude následovat podobné pokračování jako u Tolstého: *Vzkříšení*, velikonoční zvony, vzrušující obrácení knížete Něchljudova, prostitutka-svěťce Káťa Maslovová... Ale kde, ani náhodou. Děj se tímto směrem ubírat nebude.

Bouvard rezervovaně, Pécuchet s větší horlivostí si osvojují formy katolicismu na francouzský způsob z doby pontifikátu Pia IX. Stávají se praktikujícími. „Chodí na mši“, což jim umožňuje spatřit hraběte de Faverges a dostat se do lepší společnosti. Snaží se o Pokoru (s velkým P) a vyhlašují tvrdý boj Chlíplosti (samozřejmě s velkým Ch). Jako svatý Jeroným. Pécuchet je Bouvardem přistižen, kterak si ukládá disciplínu. Jejich dům se zaplňuje zbožnými předměty. Nechávají se unášet májovou mariánskou zbožností. Pécuchet v sobě vyvolává „vzlety lásky“ a vyčítá si, že mu mše připadá příliš dlouhá. Tyto stránky jsou k popukání, nejlegračnější z celého románu. Čteme-li zároveň Paní de Ségur, zejména *Chudého Blažeje*, zjistíme, že jde o zcela pravdivý popis. Zbožnost druhého císařství v ní nevyvolávala nejmenší ironii. Flaubert však nedopouští, aby se jeho ironie obrátila v hněv, jak tomu je v Zolově *Dobyti Plassansu* nebo v Paní Gervaisaisové bratří Goncourtových, i když si obou románů cenil a považoval je za „drsné“. „Drsný“ u Flauberta znamená chválu. On sám se spokojil s pohrdáním.

Oba přátelé čtou. Katechismus otce Gauma. Potom velké klasiky, svatou Terezii, svatého Jana od Kříže. Některé body je znejišťují. Svátosti je v rozporu s tím, co očekávali, „neučinily lepšími“. Otec Jeuffroy je varuje: „Chceme-li všechno prohloubit, dostáváme se na nebezpečnou šikmou plochu.“ Jsou jako umanutí, otravují kněze, chtějí po něm, aby jim vysvětlil Trojici. „Jistě, bude mi potěšením,“ přitakává duchovní a pěkně se do toho zamotává. Z Bouvarda a Pécucheta se stávají učenci, formulují námitky, argumentují. V průběhu dní zvládají všechna rozumová „pokusení“, která přepadala Antonína na poušti. Přicházejí na to, že biblické texty si navzájem protirečí, že mezi náboženstvími existuje úzká příbuznost, Pannu Marii srovnávají s Isidou, zpochybňují zázraky, rozhořčují se nad zločiny spáchanými křesťany. Nakonec si v tichosti čtou barona Holbacha a faráře Mesliera. „Znovu se noří do La Mettrieho.“

Jejich nová zkušenost tak zkrachovala. Nezbyvá jim z ní než jedině: pedagogika a výchova Viktora a Viktoríny. Znovu neúspěch, fraška. Viktor se baví tím, že dá vařit kočku. Viktorína spí s hrbáčem. To je konec. A stejně jako se Antonín po východu Slunce znovu vrací ke svým modlitbám před pokusem, kupují si oni dva psací stůl, papír, inkoust, pryskyřici a „pouštějí se do toho“. Začínají kopírovat svůj předešlý život. Román *Bouvard a Pécuchet* se jeví tak, že učinil konec Flaubertovým váháním, pochybnostem, jeho nostalgii. Vyznívá jako jedno velké Ne, souhrnné odmítnutí.

Tři povídky

Nebylo by už co řešit, kdyby Flaubert při práci na novém románu nenapsal *Tři povídky*. Je to jeho poslední kniha, vyšla tři roky před jeho smrtí, v roce 1877. V době, kdy byl soustředěn na úporné vyhledávání a ověřování detailů v každém odstavci *Bouvarda a Pécucheta* a kdy se velice obtížně, doslova hlemýždími kroky (pokud hlemýždi dělají kroky) posouval dopředu, napsal tyto tři novely velice lehce, se stejnou snadností jako *Pokusení*. Přitom zrovna přišel na mizinu. Tento velice dobrotivý člověk dal všechny své peníze své neteři Caroline, aby se vyhnula ponižujícímu úpadku. Unikl depresi, jeho zdraví se zhoršo-

valo. V té době také pochoval Louisu Coletovou, nejtrvalejší pouto svého života, i svoji drahou přítelkyni George Sandovalou, což nejsou zrovna okolnosti příznivé pro uvolněnost a vyrovnanost, jimiž *Tři povídky* přímo dýchají.

Ke svému prvnímu svatému přijímání jsem dostal krásné vydání *Svatého Juliána Špitálního* na japonském papíře a v gotické sazbě. Četl a přečetl jsem je skoro stokrát. Je to už pomalu půl století, kdy jsem dokonce k této novele napsal psychoanalytický komentář. Nedávno jsem ho znovu objevil. Připadá mi dost komický. Je pravda, že příběh se přímo hemží freudovskými fantazmaty. Otcovražda, matkovražda, všemohoucnost při prvním lovu, bezmoc při tom druhém, nekonzumované manželství. Později v záchvatu slepé zuřivosti Julián naplní věštbu a zabije otce a matku ve své vlastní posteli. Nebudu citovat svůj komentář, ale vidím, že Michel Tournier použil v předmluvě z roku 1973 totéž a s větším talentem. Rámec freudovské četby se nemění. Ve stejném místě narážíme zpravidla na stejné stopy. Tournier správně postřehl, že „společným rysem těchto tří povídek je Boží přítomnost“. Ve *Svatém Juliánovi* se Flaubert řídí vzorem *Legendy aurey*. Inspiruje se vitráží katedrály v Rouenu, kterou okopíroval jeho učitel kreslení Langlois. V této vitráži Juliána provází jeho žena a právě ona pomocí jeho těla zahřeje tělo malomocného. V povídce se Julián, nahý, „zcela přitiskne k malomocnému, ústy k jeho ústům, hrudí k jeho hrudi“. Freudovský výklad se přímo nabízí. „A přesto hojnost rozkoší, nadlidská radost zalila jako povodeň duši Juliána jsoucího mimo sebe.“ Jde o stejné vzrušení jako u Bouvarda a Pécucheta při půlnoční mši. Tentokrát však „Julián stoupá do modravých nebeských prostor před tvář našeho Pána Ježíše“. Epifanie v dobré a žádoucí podobě.

Prosté srdce mne zmátlo ještě víc. Eugène Ionesco mi jednou vyprávěl, že tato povídka, již četl velice záhy, na něho zapůsobila tak hluboce, že poznamenala celý jeho život a že díky jí se změnil jeho způsob vidění světa. Měl-li bych se nechat vést svým citem, viděl bych v této novele „evangelní“ příběh na způsob Dickensových *Vánočních povídek*. Jde o tklivý příběh chudé a nevinné ženy, jež se narodila a zemřela stížena velice krutým údělem. Připomíná rovněž některé prózy Tolstého

a řadu textů ruských autorů od Leskova po Solženycyna. Flaubert je člověkem spravedlnosti a soucitu. Nemá rád „buržoazii“. Bouří se proti jejich tvrdosti, přičí se mu jejich hloupost, soucítí s urážkami a ponižovanými. Jsou to city evangelního charakteru. Toto jádro křesťanského náboženství, mezní, základní, vně dogmatu, nepokážené dogmatem a hloupostí kněží, mohl pochopit a postavit proti soudobému katolicismu, který ho *po-horšoval*. Mohl je dokonce milovat. Neváhal bych proto Felicité pro její pokoru a poslušnost přirovnat k Panně Marii. Mariánská postava, ale divoká, nevědomá, spíše důvěřivá než věřící, dající se snadno oklamat, „hloupá“, což je opak Panny Marie – přesto méně hloupá než její zaměstnavatelka paní Aubinová, a je až umanutě oddaná. Jiní citliví čtenáři nejsou téhož názoru jako já. Tvrdí, že satira a posměšnost v této próze nejen že nesložily své zbraně, ale že jsou dokonce umocněny. Z tohoto

hlediska by *Prosté srdce* bylo koherentní s Bouvardem a Pécuchetem. Svůj definitivní soud proto pozastavuji. A prosím, abyste ho doplnili sami.

Text autorovy přednášky pronesené v Akademii morálních a politických věd v Paříži 24. ledna 2011. Mezititulky redakční. Z francouzštiny přeložil Josef Mlejnek.

Alain Besançon (1932) je současný francouzský filozof a historik idejí žijící v Paříži. Je členem Institutu, letos mu bude osmdesát let, ale je stále aktivní a plodný, eseje a články publikuje ve čtvrtletní revue *Commentaire*. Z jeho obsáhlého díla uvedme alespoň *Myšlenkové kořeny leninismu* (1977), *Falzifikace dobra, Solovjov a Orwell* (1985), *Zakázaný obraz, duchovní dějiny ikonoklasmu* (1994), *Trojí pokušení v církvi* (1996), *Neštěstí století: komunismus, nacismus a jedinečnost Šoa* (1998, česky pod názvem *Nemoc století*, 1999). V roce 2008 vydal román *Emil a lháři*, předloni mu vyšla kniha *Pět osob hledá lásku. Láska a náboženství*.

**literární kritika
recenze
literární historie
beletrie
rozhovory
polemiky
publicistika**

Nejčastěji vycházející literární časopis v českých zemích, letos již 20. ročník. Čtyřicet stran nového formátu, jedenadvacet čísel ročně.

Lze objednat poštou, e-mailem, telefonicky, osobně
Tvar, Na Florenci 3, 110 00 Praha 1, tel.: 234 612 398, 234 612 399
e-mail: tvar@ucl.cas.cz
Cena pro předplatitele 22,- Kč

www.itvar.cz

Šest předsudků, které jsou šířeny v České republice vzhledem k Evropské unii

JIRÍ HANUŠ

Je velmi zvláštní, že v mnoha intelektuálních prostředích v českých zemích patří ke „špatným mravům“, pokud se někdo odváží kritizovat některé aspekty Evropské unie či podobu současného evropského sjednocovacího procesu. Je to o to zajímavější v době, kdy se – bohužel – naplňují některé „euroskeptické“ argumenty z minulosti, zejména v oblasti měnové unie. Naopak, případná kritika vyvolává až panickou hrůzu a vede k extrémním pozicím, které znemožňují racionální debatu. Rád bych zde (s vědomím jistě reduktivnosti) upozornil na některé z panujících předsudků, s nimiž jsem se v poslední době setkal.

Za prvé: Evropská unie a její současná podoba se nesmí kritizovat proto, že je autentickým zosobněním Evropy jako takové a že naše případná účast v ní by ohrozila naše proevropské směřování, izolovala by nás a ohrozila by naši cestu po roce 1989, tedy cestu „do Evropy“. Tento názor je zcela anachronický. Naše polistopadová politika, která měla všechny znaky nedospělosti a neprofesionality (což bylo jistě občas půvabné!) si mohla dovolit mít na vývěsním štítu heslo „zpět do Evropy“. Tehdy to opravdu znamenalo takřka povinné vyvázání se z východní sféry vlivu a navázání nových či staronových vazeb k západní Evropě, kam svou kulturou i zájmy patříme – podobně jako patříme do Evropy střední, což je ovšem obtížně definovatelná entita, protože se zánikem Rakouska-Uherska ztratila své institucionální zázemí. Dnes, kdy za sebou máme 22 let zkušeností a v celé řadě záležitostí se musíme chovat dospěle a sebevědomě, si prostě nemůžeme dovolit naivitu tohoto druhu. Máme právo se ptát, *co je to za Evropu*, která za naší účasti vzniká, a zda ten či onen aspekt jejího sjednocování je správný a pro nás jako občany České republiky vyhovující. Máme právo a dokonce intelek-

tuální povinnost se bránit, pokud dochází k vývoji, který se nesrovnává se základními liberálními hodnotami, k nimž jsme se přihlásili právě v roce 1989. Tudíž: „Evropa“ jakožto nezpochybnitelné heslo nemůže být ztotožňována se současnou podobou Evropské unie a tím méně s měnovou unií.

Za druhé: Jsme povinni se co nejvíce přidružit k Evropské unii, protože se jedná o jedinou instituci, která je schopna udržet v oblasti mír, která vede k prosperitě, vzájemné solidaritě a k překonání ryze nacionalistických mentalit. Tyto rozšířené názory jsou směsicí polopravd či vyslovených nesmyslů. Evropa je vystavěna na národních demokratických státech, které sice měly svá velmi temná období, zejména ve 20. století, na vině však bylo nikoli vlastenectví jako takové, ale nenávistný typ nacionalismu zkombinovaný s celou řadou dalších ideologických prvků, z nichž se vytvořily národně socialistické a komunistické režimy. Mír vznikl v Evropě po druhé světové válce mimo jiné proto, že existovali *vlastenci, kteří položili za svůj národ a jeho svobodu své životy* – na to bychom neměli v žádném případě zapomínat, pokud kritizujeme jakoukoli formu vroucího vztahu k národu. Navíc: mír byl v minulosti porušován i na základě pokusů o sjednocení Evropy, například v období napoleonském. Pax germanica i pax soviética mohou být také nahlíženy jako pokusy tohoto druhu. Odvolávat se na mír a nutnost jeho zachování by mělo ostatně znít už vždy podezřele pro toho, kdo zažil komunistické „školení mužstva“ – a nemusel mít přitom ani vojenskou čepici na hlavě. Komunistické žonglování s tak cenným výrazem nás, jak se zdá, příliš nepoučilo. Mír samozřejmě mohou udržet i jednotlivé národy, pokud mají demokratické zřízení, zachovávají elementární pravidla mezinárodních vztahů a nepod-

lehnou nějaké zhoubné ideologii. Podobně je tomu se solidaritou. Ta má zase smysl pouze za určitých podmínek, nikoli vždy a za každou cenu. Musíme být například *povinně* solidární, nebo je solidarita založena na dobrovolnosti? Musíme být solidární i tehdy, když vidíme, že vynaložené prostředky se nutně nevyužijí správně? Je zajímavé, že zatímco téměř každý by ve svém osobním životě věděl přesně, co má v takovýchto případech dělat a co má považovat za jediné správné a odpovědné, v případě hodnocení Evropské unie jdou všechny rozumné instinkty stranou. Co se týče naděje v prosperitu Evropské unie a jejích obyvatel, platí, že se EU současné otřesy nejen nevyhýbají, ale že je spolupůsobí, což z naděje vytváří spíše utopii.

Za třetí: Případné ekonomické argumenty proti měnové unii nejsou podstatné, podstatné je hledání „základů“ Evropy, evropské „duše“, která má moc přetvářet jednotlivce a národy. Tento často se vyskytující argument je zvláště záludný. V podstatě obnovuje jakési umělé rozlišení mezi základnou a nadstavbou, přičemž je Marx znovu postaven na (hegelovskou) hlavu. Horší je, že reprezentuje jistou myšlenkovou pohodlnost, v níž jsou zakleti především humanitně orientovaní intelektuálové (k nimž ovšem patří i autor těchto řádků). Místo toho, abychom se zajímali o to, co nám mohou o vývoji Evropské unie prozradit čísla a statistiky, popřípadě se snažili pochopit, co to znamená, když se např. někdo spolehne na levné úvěry a ty se mu pak drasticky zvýší, raději se utíkáme do světa idejí a pěkných představ. Kdo by se trápil čísly, když může přemýšlet o tom, v čem tkví evropská „duše“ a z čeho je složena. Záludnost těchto a podobných úvah je též v tom, že se autorům takových abstraktností podařilo zčásti získat i evropské křesťany, kteří jinak patří většinou k lidem, kteří zůstávají vůči světským ideologiím celkem imunní. Úvahy o „duši“ Evropy v nich ale probudily představu, že se vrací do evropské diskuse křesťanská tematika, což se nestalo a v podstatě ani stát nemohlo. „Duše Evropy“ je pouhé heslo, pouhá floskule, konstrukt, kterému nemůže odpovídat žádná evropská tradice mimo zmíněnou moderní tradici hegelíánskou. „Vymýšlení evropské duše“ (řeceno s Dušanem Třeštíkem) se nemůže podařit, bude-li tato duše odtržena

od svého „těla“, k němuž patří – ať už se nám to líbí, nebo ne – také špinavá ekonomika. Česká republika má navíc v tomto ohledu tu smůlu, že má v čele státu euroskeptika, který je současně ekonomem. Nebo by se snad dalo říci, že má štěstí, že prezident je ekonom, který dobře umí číst čísla, a je proto také euroskeptikem? To už bychom se ale skoro dopustili faux pax – je přece zcela nevhodné hovořit o V. Klausovi (v českém učeneckém prostředí je vyslovení tohoto jména pocítováno jako vyslovení jména *Lorda Voldemorta* z Harryho Pottera!). Zůstaňme proto na obecné rovině: Křesťané, povinnost číst znamená časů dnes možná značná četbu učebnic ekonomie!

Za čtvrté: Evropská unie nemá v podstatě alternativu. I kdyby byla jakákoli, je to stále nejlepší varianta pro nás a náš vývoj. Na tomto tvrzení není také mnoho pravdy, neboť vidí evropskou realitu v polaritě černé a bílé, nikoli v celém spektru. Alternativy samozřejmě existují a je velmi pravděpodobné, že se s nimi naši eurooptimisté dříve či později setkají. Alternativou v podstatě není a nemůže být návrat do čistě národních společenství, může se ale změnit mnohé, co se ukáže jako neživotaschopné. I tato docela prostá úvaha je pro některé osobnosti české politiky a kultury nepochopitelná. Je zkrátka otázkou, zda tou nejlepší variantou je *současná podoba* Evropské unie, či nikoli. Každá jiná otázka je nyní zavádějící. Lisabonská smlouva a jí podobné akce znamenaly zřejmě předěl, a to v tom smyslu, že je to možná poslední ideologický pokus o prohloubení integračního procesu, pro nedostatek vnitřních akceptačních mechanismů v členských státech dále neprohloubitelný. Uvedené tvrzení o alternativách je tudíž opět zavádějící. Alternativy samozřejmě existují, a to v konkrétních krocích, které vždy ze své podstaty vyžadují nové zvažování aktuální situace a adekvátní politické jednání. To je ostatně i nejlepší varianta pro náš vývoj – jen je třeba mít přesně vyjasněné priority. To je ale nesnadné očekávat, pokud je na politické úrovni zapotřebí čelit nebyvale silným negativním vlivům – náš volební systém podvázaný neschopností tvořit trvalé politické subjekty s jasnou odpovědností je spíše třešničkou na pomyslném nedobrému dortu: v hlubinách jsou samozřejmě mocnější negativa, jako

například individualismus provázený obecným pohrdáním jakýmkoli demokratickými institucemi.

Za páté: Je zapotřebí vytvořit nikoli národní, ale evropskou identitu. Jsme v první řadě Evropané, až potom příslušníci různých regionů, sdružení, států. Tato idea se zdá být prozatím zcela iluzorní. Evropská identita v pravém slova smyslu nevzniká a to, co je za ni považováno, není identitou v pravém slova smyslu. Má-li mít nějaká instituce opravdové ručení v tomto smyslu, pak musí vytvářet ve svých členech a přívržencích silný pocit příslušnosti a loajality založené na jasně definovaných hodnotách a symbolech. Nic z toho se zatím nestalo. Za Evropana se sice považuje kdekdo, protože například Evropu procestoval křížem krážem, nijak se mu ale nedme hruď, stoupá-li na stožár vlajka s hvězdičkami, a slyší-li Devátou, ještě pořád si píská Beethovena, nikoli oslavnou unijní hymnu. S identitou souvisí ještě jedna důležitá skutečnost: člověk, zvláště ten moderní, je co se týče identity hned v několika rolích. Je rád, když si může vybrat, případně si zvolit „identitu“ několik. Otázka ale zní, která z identit je nejvhodnější pro jeho *společenské* bytí, neboť lidská bytost nepřestala být zcela „homo politicus“. Je téměř jisté, že právě tomuto společenskému úkolu odpovídají středně velké útvary, tj. „země“ nebo státní celky. Rodina je málo, Evropa zase příliš. Není možná náhodou, že na počátku 20. století se rozpadlo Rakousko a Osmanská říše a další říše se udržely pouze za cenu bolestivých přeměn a znamenaly jejich proměnu v moderní národní státy. V poslední instanci je to totiž otázka svobody a odpovědnosti. V jakém prostoru si člověk může a má svobodu vydobýt a v jakém ji má naplnit? Zatím se zdá, že deficit Evropské unie v tomto ohledu jsou nepřekonatelné a že se spíše prohlubují, než že by slábly.

Za šesté: Nejsou důležité problémy, s nimiž se Evropská unie potýká. Nejdůležitější je idea, ideál, který je třeba zachovat a sledovat přes úskalí problémů a pochyb. Tato

velmi často opakovaná myšlenka má jednu zásadní logickou chybu. Ideál nemůže být nikdy něčím, co není prověřováno na základě racionální argumentace. Ideál je vždy historicky podmíněný, což znamená, že jej není možné považovat za ahistorickou konstantu, která automaticky určuje naše myšlení a chování. I v případě církevních dogmat, která tradičně aspirují na nárok být takovými směrovníky života, se uvažuje o jejich historické dimenzi a potřebě jejich neustálé interpretace. Má být snad idea Evropské unie něčím víc než církevními dogmaty? Skoro to tak někdy vypadá. Konkrétně: ideál jednoty musí být vždy poměřován ještě ideálem rozmanitosti a jeho promýšlením, což má zakotveno ostatně EU ve svých dokumentech pod výrazem „subsidiarita“, který se sice vykládá různě, ve svém původním významu ale znamená právě toto: vyšší (politický, správní, církevní) útvar nemá právo převzít moc nad tím, co přísluší útvaru řádově nižšímu; naopak má povinnost mu to zaručit. Postupná omezení národních států a jejich demokratických institucí, centralizace a problematický ideál jednoty proto nakonec boří samotné principy, na nichž EU vznikala.

Těchto šest postřehů si neklade za cíl vyjádřit veškerou problematiku předsudků, které panují v dosti širokém eurooptimistickém názorovém spektru. Mají být spíše podnětem pro hlubší rozlišování, které je pro každou intelektuální činnost principiálním předpokladem. Cílem není samozřejmě ani hledání nějaké skupiny, která by sdílela uvedené názory, které je možno považovat za pochybené. Je však nasnadě, že takové názory a postoje kolují na různých mediálních úrovních a je zapotřebí jim v současnosti čelit.

Jiří Hanuš, historik, pracuje na Historickém ústavu Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, věnuje se evropským dějinám 19. a 20. století.

Hospodářská a měnová unie v historické perspektivě

Přežije euro?

DAVID MARSH

DAVID MARSH je přední britský odborník na evropskou ekonomickou integraci. Pracoval ve *Financial Times* a *Reuters*, poté působil v investičním bankovníctví a poradenství. Dnes spolu s kolegy vede poradenskou firmu SCCO a fórum OMFIF. Vydal několik knih: *Germany – Rich, Bothered and Divided* (1989), *The Bundesbank – The Bank that Rules Europe* (1992), *Germany and Europe – The Crisis of Unity* (1994), *The Euro – The Politics of the New Global Currency* (2010, druhé, rozšířené vydání 2011). Posledně jmenovanou a zatím nejzásadnější knihu *The Euro*, která srozumitelně popisuje politické a ekonomické pozadí vzniku a vývoje eura, nadnárodní měny pro sedmáct evropských států a druhé největší rezervní měny světa, připravuje k českému vydání Centrum pro studium demokracie a kultury. Pod názvem *Euro: Bitva o novou globální měnu* vyjde v létě 2012.

Následující text je překladem přednášky pronesené Davidem Marshem na semináři „Euro: historie a perspektiva“ organizovaném společností Prague Twenty v Malostranském paláci v Praze, 13. října 2011.

Je mi velkým potěšením být v Praze, jsem za pozvání velmi vděčný. Toto je město, které nám dalo Pražské jaro, roku 1989 Sametovou revoluci a poté „Sametový rozvod“ v roce 1993. A kdo může v případě poslední epizody říci, že nenastanou paralely v budoucím vývoji jednotné evropské měny? Musím poblahopřát Vladimíru Dlouhému a všem organizátorům této řady seminářů, které jsou stvrzením obnovy demokracie v České republice.

Dnes je mým úkolem dát v historickém kontextu do souvislosti dějiny hospodářské a monetární unie. Je to historie vzestupů a pádů, ztrát iluzí. Je to pochmurný příběh, něco jako pašijová hra. Pro Angličany má podobnost s detektivkou „kdo to udělal“ [„whodunit“] Agathy Christie. V USA by byl detektivkou Roberta Ludluma. Na konci dramatu budou na jevišti těla a krev, kdo nakonec zabodl dýku však bude zahalen tajemstvím. Sága o euru má, obzvláště v prvních letech, kdy vývoj byl poměrně přívětivý, paralely se

slavnou pohádkou bratří Grimmů „Hrnečku, vař!“. Chlapec, který žije se svou matkou v podmínkách naprosté chudoby, objeví magickou formuli – *hrnečku, vař* –, jež mu umožňuje vařit v kouzelném hrnci kaši v neomezeném množství. Zapomněl však zaklínadlo zastavující vaření hrnce. Na začátku se tak všichni nasytili, jak však hrnec stále vařil, rozlila se kaše z hrnce do celého domu, poté do ulice, do vesnice, do lesa a brzy do celého světa. Celé by to skončilo pouze tehdy, pokud by bylo nalezeno kouzlo zastavující vaření hrnce – *hrnečku, dost*. S eurem se nacházíme v podobné situaci.

Abych zodpověděl otázku semináře hned na začátku: ano, myslím si, že euro přežije, avšak v zeštíhlené, kompaktnější a odolnější podobě. Dokonce může být silnější než dnes. Jedním z důvodů pro jeho přežití je, že velcí světoví držitelé rezerv a investoři hledají alternativy k dolaru; nechtějí být ponecháni tváří v tvář Američanům s jejich monopolem na vydávání

rezervní měny a usilováním o potěchu z „přemrštěného privilegia“.

Předpokládám, že se Evropa protluče dluhovou krizí a že brímkou dohledu nad dlužníky bude stále více dopadat na země s ratingem AAA, jež jsou vedeny Německem. Vzдор v Německu však roste a jistě se vyskytne zneklidnění. Němci předvíдали něco z vývoje událostí, nepostřehli však symbiotický charakter EMU [Evropská hospodářská a měnová unie], obzvláště to, jak se dluhy okrajových zemí odrazí nazpět k jádru. Jedná se o situaci jako v roce 1971, pouze v opačném směru. Tehdy napomínal Evropany John Connally, ministr financí prezidenta Nixona proslavený svou prchlivostí, těmito slovy: „Dolar je naše měna, ale váš problém.“ Jelikož je nyní euro měnou celého prostoru EMU, může německá kancléřka Merkelová oprávněně říci Řekům: „Je to váš problém, ale naše měna.“

Jelikož se dnešní setkání pořádá v Matematickém ústavu, dovoluji mi promluvit o této řeči „po matematicku“. Obsahuje seznam pěti základních chyb v úsudku, které se v rámci EMU vyskytují; popis čtyř primárních cílů, jež stojí za monetární unií, a stručnou analýzu úspěšnosti jejich plnění; a 10 lekcí ponaučení.

Jaké byly hlavní prvky toho, co se pokazilo?

Za prvé se jednalo o klasické nepochopení způsobu chování trhů. V počátečních letech EMU, kdy kapitálové trhy hodnotily řecký a německý dluh [co do rizikovosti] tak, že jsou víceméně na stejné úrovni, byla nastavena nekonečná spirála. Politikové věřili, že již nemusejí usilovat o žádné další ekonomické reformy, neboť se zdálo, že trhy v Evropě oceňují konvergentně. Dokonce i věční skeptikové na trzích se zdáli věřit, že konvergence byla čímsi skutečným!

Začátkem tohoto roku jsem se na Dálném východě účastnil konference s guvernérem Evropské centrální banky, který o dřívějším vývoji EMU řekl: „Zdálo se, že trhy jsou na naší straně.“ Jenže to vždy bylo nepochopením. Trhy nikdy nejsou na něčí straně. Jsou zde, aby vydělávaly peníze. Ti samí lidé, kteří spekovali a vydělali kupováním řeckých dluhopisů v počátečních letech EMU, jsou také těmi, kteří později vydělali jejich prodejem. Je chybou myslet si, že se trhy s kýmkoli přá-

telí. To jsem řekl guvernérovi a připomenul jsem mu slova Harryho Trumana po druhé světové válce: „Chcete-li mít přítele ve Washingtonu, pořídte si psa.“

Za druhé musíme vinit politiky z monumentální neschopnosti a nedbalosti. Primárně se jednalo, jak je často připomínáno, o projekt politický. Byli bychom si mysleli, že politikové by měli být o dost lepší v jeho zabezpečování. Nevšimavost k problémům, které se v EMU bezpochyby utvářely v prvních letech její existence, byla obrovská. Mnohým byly tyto problémy zjevné, ne však, jak se zdá, politikům, kteří byli u moci. Abychom uvedli alespoň jeden příklad: podívejme se na téměř neuvěřitelně laxní zaobírání se fenoménem stoupajících disbalancí běžných účtů v rámci EMU při popisu eura v publikaci Evropské komise k desátému výročí založení Evropské centrální banky v květnu 2008. Ta kupodivu obsahovala nadšenou předmluvu Juaquína Almunii, tehdejšího komisaře pro měnové záležitosti. Pouze na dvou ze 328 stran knihy byla zmínka o stoupající nerovnováze běžných účtů v rámci EMU, jež prokazovala stoupající zahraniční dluhy členů systému s rychlejším růstem a vyšší inflací, kteří ztrácejí konkurenceschopnost v nezadržitelném důsledku monetární politiky „one size fits all“.

Třetím prvkem byl špatný výpočet způsobu, jakým tyto deficity běžných účtů představovaly protiváhu přebytkům vytvářeným v severních státech, které v celkovém pohledu zachovaly či zlepšily svou konkurenceschopnost. Tvůrci německé hospodářské politiky a analytici jistě předvíдали, že u států s deficitem dojde k odplatě. To však, samozřejmě, nemělo co do činění s Německem! Němcům se nepodařilo nahlédnout, že trest zasáhne rovněž země s přebytkem. Evropská měnová unie představuje poměrně uzavřený systém, kde dluhy států s deficitem prorůstají do pohledávek členů s přebytkem. Je-li evidentní, že tyto dluhy nemohou být zaplaceny, pak musí závazek sdílet státy s přebytkem. Theo Waigel, ministr financí Helmuta Kohla, s oblibou říkal, že Německo exportuje svou marku do Evropy. V symbióze monetární unie se ovšem jednalo o dráhu dvousměrnou: Německo si ne všimlo, že současně importuje drachmu do Berlína.

Čtvrtým selháním byla neschopnost myslet důsledně ve věci dohledu a regulace bank. Systém, jenž byl

téměř jistě náchylný k bublinám v aktivech, by zjevně bankám působil ztrátu ze špatných dluhů, které by nebyly splaceny; kvůli povaze monetární unie by mnoho těchto půjček bylo ve své podstatě přeshraničních, a tak by dluhová poškození týkající se půjčování státům či firmám byla ve své podstatě mezinárodní. Proč tedy nebyl zaveden žádný systém přeshraničního bankovního dozoru a řešení, jež by se vypořádalo s dopady takového nevyhnutelného souboru okolností? Proč byla Evropa všeobecně pozadu s vymýšlením systému, jenž by napravil nedostatky, které se měly s jistotou vyskytnout?

Za páté musím zmínit celkovou neschopnost připravit vlády, parlamenty a voliče na téměř nevyhnutelná volání mezi více prosperujícími a lépe spravovanými státy po solidaritě ve prospěch nezvedených států, které by nakonec potřebovaly velkorysost odjinud. Před založením monetární unie se v Německu hodně hovořilo (obzvláště v Německé spolkové bance) o nutnosti ryzí „unie solidarity“, kde by členové byli svázáni „*auf Gedeih and Verderb*“ – v dobrém i zlém. Proč tedy byli v okamžiku, kdy se nakonec zjevila potřeba solidarity, téměř všichni tak mimořádně špatně připraveni?

Čtyři základní cíle monetární unie

Přejdeme nyní ke čtyřem základním cílům monetární unie a zeptejme se, zda byly splněny.

Prvním bylo a) překonat 150 let trvající nevraživost a soupeření mezi Francií a Německem, o kterém svědčí tři epochální války, b) pokračovat v nanejvýš úspěšné cestě poválečného evropského sbližování a nakonec c) stvořit v Evropě politickou unii. Nuže, hluboko zakořeněné neshody v přístupech a chování Francie a Německa byly monetární unií demonstrovány; a jakkoli není pochyb o tom, že Francie a Německo urovnají své roztržky, jak to obvykle dělají, jsme v Evropské unii vzdáleni nefalšované politické unii více, než tomu bylo po generace.

Druhou velkou motivací bylo dokončení jednotného trhu v rámci Delorova programu z osmdesátých let, který začal ještě před pádem Berlínské zdi. Sloganem bylo „jednotná měna pro jednotný trh“. Ve sku-

tečnosti není zcela fixní kurz nutný, přestože stabilní a spolehlivé kurzy mohou jistě napomoci přeshraničnímu obchodu. Od založení monetární unie se objem zahraničního obchodu uskutečňovaného mezi členy EMU jakožto podíl celkového obchodu snížil, neboť se zvýšil podíl obchodu s rychleji rostoucími ekonomikami mimo region, ať už s nečleny EMU ve střední a východní Evropě, nebo v Asii. Myšlenka, že pro jednotný trh je zapotřebí jednotná měna, prostě není pravdivá.

Za třetí si musíme uvědomit dlouhotrvající touhu poskytnout alternativu vůči dolaru jako světové měně, která byla z různých důvodů předkládána Francouzi a Němcí. To se do určité míry podařilo, jak dosvědčuje druhé místo, které euro náleží ve světových rezervách. Číňané a další velcí držitelé rezerv mají, jak bylo již zmíněno, vnitřní touhu po diverzifikaci směrem k euru. To je jeden pádný důvod pro to, proč euro přežije. Američané nicméně navzdory svým četným chybám a nezdarům v mnoha oblastech nesporně drží světovou měnu číslo jedna a zůstane tomu tak po mnoho dalších let.

Čtvrtým důvodem bylo udržet pod kontrolou Němce po znovusjednocení země v roce 1990. Znovusjednocení by se událo tak jako tak, ať už by zde byla či nebyla dohoda o EMU. Prezident Mitterand tuto událost předvídal (koncem století – v důsledku oslabení Sovětského svazu) téměř desetiletí před klíčovými událostmi listopadu 1989. Delorsův výbor mapoval cestu k EMU (avšak bez časového plánu) více než šest měsíců před pádem zdi. Jakmile bylo na obzoru německé sjednocení, považovala německá vláda za velmi politické zanést EMU do plánů pro novou Evropu, kde by Němci byli *communaux* stejně tak, jako byla stará spolková republika. Francouzi, Italové, Nizozemci a další si přáli vidět rysující se moc sjednoceného Německa zkrocenou oslabením marky a začleněním Německé spolkové banky do ECB. Je sporné, zda toho bylo dosaženo. Německo má v mnoha směrech větší politickou a ekonomickou váhu než dříve. Avšak Německá spolková banka je na radě ECB pravidelně přehlasována. Takže v jednom směru bylo lsti starého lišáka Mitteranda učiněno za dost. Je stále příliš brzy na to říci, zda se zjevný nárůst německé

dominance v Evropě od začátku EMU prokázal být trvalým.

Deset lekcí o Evropské měnové unii

Kterých deset lekcí jsme se o EMU naučili?

1. Peníze potřebují stát, obzvláště pokud se něco pokazí.
2. Na rovnováze platebních deficitů záleží, dokonce – či snad zejména – v monetární unii.
3. Nízké úrokové sazby kryjící se s vysokým růstem podněcují nezodpovědné chování bank a jednotlivců, kterého oni – a jejich věřitelé – později litují. Země s přebytky, které půjčují peníze zemím s deficitem, často končí tak, že je vytahují z bryndy.
4. Monetární unie, utvořená s opačným cílem, upevnila moc Německa a zvýšila pravděpodobnost „evropského Německa“.
5. Přestože finanční krize začala jinde, ukáží se být její dopady na Evropu déletrvajícími a více zhoubnými než na USA.
6. Má-li euro být zachováno, pak Němci budou muset být u kormidla. Zdaleka však není jasné, zda chtějí být.
7. Německo se jakožto klíčový stát v monetární unii stává více sebe-středním, ale méně jistým, více panovačným, ale více zranitelným. Berlín by rád kráčel v čele hospodářské vlády v Evropě, postrádá však jak sebedůvěru k formulování ucelené zprávy svým sousedům, tak vyjednávací schopnosti k tomu, aby je shromáždil jako strategické spojence.
8. Omlouvám se, že v Praze zmiňuji Stalina, ale rozpomenul jsem se na jeho formulaci z dvacátých let, že socialismus bude fungovat pouze v jedné zemi. Mohlo by tomu být tak, že „bundesbankismus“ bude fungovat pouze v Německu (nebo v zemích, jako je Německo).
9. Ponaučení pro země, jako je Česká republika, jež jsou mimo EMU: má rada je, že v protikladu k tomu, co měli Němci činit ve vztahu ke znovusjednocení („nikdy o něm nemluv, myslí na ně po-

řád“), měli by Češi mluvit o členství v EMU neustále, ale nikdy by na ně neměli pomýšlet. Na snaze splnit Maastrichtská kritéria není nic špatného, nebylo by však moudré usilovat o uskutečnění důsledků jejich splnění. To je bod, kde na řadu přichází Marx (Groucho, ne Karl). Ten řekl: „Nechtěl bych vstoupit do klubu, který by mě vzal za člena.“ To se týká věřitelských zemí, jako je Česká republika. Současní členové EMU by ve svém středu rádi měli více věřitelů; nejedná se však o takový klub, do něž by Češi a jiní (např. Dánové a Švédové) chtěli s nadšením vstoupit.

10. Politikové stejně jako technokraté říkají, že pro země je nemožné opustit euro. Jedná se o monetární dům se vstupem skrze velkolepé vstupní dveře, ale s žádným východem. A přesto jsou dějiny hospodářství – obzvláště na poli měn – plny nemyslitelných událostí, které se skutečně staly. Ať už jde o odstoupení Británie od zlatého standardu v roce 1931, ukončení vazby dolaru na zlato v roce 1971, či rozštěpení sovětského měnového impéria do šestnácti oddělených měn po roce 1991.

Může se stát, že země, jako je Řecko, bude muset opustit euro, přestože všichni víme, že by to bylo zapeklité obtížné a drahé. Je však chybné se domnívat, že by takový mírný rozpad znamenal rozpad evropské integrace. Typ Evropy přijatý Sametovou revolucí – otevřená společnost otevřených hranic, Evropa vybudovaná na demokracii, vlastní zodpovědnosti a transparentnosti – bude pokračovat. A to bude Evropa, v níž Češi – kteří během posledních sta let přestáli mnohé stresující situace a překonali mnohé obtíže – budou hrát plnohodnotnou úlohu.

Co se týče měny, neexistuje důvod, proč by se Češi nakonec neměli podílet na novém euru, jež se eventuálně může objevit. Neboť to bude nové euro. Bitva o zachování eura v jeho původní podobě byla prohrána. Zabezpečit to, co má přijít, bude novým úkolem.

Z angličtiny přeložil Lukáš Kollert.

Důvěra v korunu je základem českého eurorealismu

*Rozhovor s europoslancem Hynkem Fajmonem
při příležitosti vydání knihy Euro versus koruna*

HYNEK FAJMON (1968) je poslancem Evropského parlamentu za ODS. Vystudoval historii na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, v letech 1992–1993 absolvoval kurz pro diplomaty na Diplomatic Academy ve Vídni a v letech 1993–1994 studoval na London School of Economics, obor moderní britská politika. Po ukončení studií nastoupil jako poradce ministra zahraničních věcí pro záležitosti NATO. V letech 1995 až 1996 působil jako ředitel odboru bezpečnostní politiky MZV a následně jako poradce ministra obrany pro záležitosti NATO. V roce 1998 se stal starostou Lysé nad Labem a v roce 2001 poslancem Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky. V roce 2004 byl zvolen poslancem Evropského parlamentu, kde působil jako člen rozpočtového výboru a stále delegace EP pro vztahy s Čínskou lidovou republikou. Svůj mandát obhájil ve volbách v roce 2009 a byl zařazen do výboru pro zemědělství a rozvoj venkova.

Patří mezi stálé spolupracovníky a podporovatele Centra pro studium demokracie a kultury (CDK), v jehož rámci v roce 2004 inicioval vznik sekce pro analýzu evropské legislativy, jež je dnes jedním z nejvýraznějších pracovišť věnujících se evropské problematice. V CDK rovněž publikoval řadu svých článků, studií a knih, byl editorem a koeditorem mnoha sborníků z konferencí, které zaštiťoval. V roce 2010 vyšlo v CDK druhé vydání jeho knihy *Margaret Thatcherová a její politika*, před několika dny se na knihkupeckých pultech objevilo již čtvrté vydání sborníku *Euro versus koruna*, jehož byl iniciátorem.

Diskuse o evropské integraci je mělká

Inicioval a financoval jste v minulosti mnoho projektů týkajících se Evropské unie a především eura. V současné době vychází již čtvrté vydání úspěšného sborníku Euro versus koruna, do nějž přispěla řada tuzemských autorů včetně prezidenta republiky. Kdy vás napadlo tento projekt zorganizovat a jak jej zpětně hodnotíte?

Všechny moje projekty o EU a evropské politice vychází ze snahy rozumně a efektivně využít peníze, které mám jako poslanec Evropského parlamentu právo čerpat na tzv. informační aktivity. Projekt „Euro versus koruna“ je jedním z celé řady a inicioval jsem jej již v roce 2007, tedy ještě před poslední hospodářskou krizí. Hlavním impulsem k tomu byla moje setkávání s veřejností v letech 2004–2007. V té době jsem absolvoval desítky přednášek po celé České republice a zjistil jsem, že veřejnost má o projektu eura vel-

ké pochybnosti. Z diskusí s lidmi všech generací jasně vyplynulo, že Češi věří své koruně. Samotného mne překvapilo, jak je tato důvěra v českou korunu pevná. Ve sborníku *Euro versus koruna* jsme pro tento postoj získali racionální vysvětlení. Na počátku byl opravdu jen intuitivní český pocit, že s eurem není něco v pořádku. Tento široce sdílený pocit je v kombinaci s důvěrou ve vlastní korunu základem českého eurorealismu. Můj projekt „Euro versus koruna“ byl motivován snahou rozbít jednoduché schéma panující v českém mediálním provozu, že „euro je správné a nevyhnutelné“, čehož bylo podle mého soudu dosaženo. Média musela již někdy v roce 2009 přiznat, že většina české veřejnosti si euro nepřejí.

Zmínil jste jakýsi základní intuitivní pocit, že s eurem není něco v pořádku. Ale od počátku, dávno před jeho zavedením, přece existovaly jasné a pádné argumenty, proč

nemůže společná měna v nesourodém evropském prostoru fungovat. Pravda, tyto argumenty nebyly příliš mediálně slyšet, ale existovaly a dnes se potvrzuje jejich správnost... Ano, to je pravda. Už při zavádění eura řada lidí tvrdila, že to fungovat nemůže a nebude. Například Milton Friedmann, Václav Klaus a řada dalších. Rovněž je pravda, že celá EU dobře věděla, že Řecko falšuje své statistiky, aby se do eurozóny dostalo. Pokud to rozhodující lidé nebrali v potaz, svědčí to jen o tom, že si byli naprosto jisti tím, že vše prostě svou politickou vůlí převálčují. A to také udělali. Je to svým způsobem obdivuhodné politické umění přesvědčit tolik rozumných lidí v celé Evropě, aby udělali tak nerozumná rozhodnutí. Dobře to ukazuje, že bychom se neměli posmívat našim předkům za jejich minulé předsudky a absurdní představy. Dnes to není o moc lepší. Dokonce bych řekl, že je to v mnoha směrech horší než dříve.

Jako člověk, který se v evropské politice pohybuje mnoho let, zřejmě vnímáte tyto předsudky a absurdní představy hodně ostře...

Samozřejmě. O Vánocích jsem se například opět díval na film Císařův pekař s Janem Werichem a smál jsem se při scénách, kde císař Rudolf kontroluje své alchymisty při hledání kamene mudrců. Pak jsem si ale vzpomněl na náš současný boj s globálním oteplováním a smát jsem se přestal. I dnes totiž stejně jako v minulosti platí, že pokud dobře zaplatíte pár intelektuálům a vědcům a dáte jim špatné zadání, tak budou usilovně zkoumat a objevovat to, co Jára Cimrman označoval jako „slepé uličky“.

Jednotná měna se v současné podobě ukazuje být právě takovou slepou uličkou, jak to v tomto čísle píše britský ekonom David Marsh. Mimochodem, inicioval a finančoval jste překlad jeho poslední knihy Euro, která v Česku vyjde na jaře tohoto roku. V čem je tato práce důležitá a proč by ji měla naše odborná veřejnost znát?

Marshovu knihu jsem si koupil někdy v roce 2010 na letišti v Bruselu a přečetl ji během několika málo dnů. Je to skvělé čtení, které mohu každému doporučit. Jedná se o zdaleka nejlepší práci na toto téma. Autor má svůj vlastní pevný názor, ale v knize jej čtenáři nijak nevnučuje. Naopak. Skvělé je na jeho práci to,

že vysvětluje projekt eura z pohledu historie, politiky i ekonomie. Jeho vhléd do projektu eura je velmi důkladný, před napsáním knihy mluvil osobně s desítkami přímých aktérů tohoto projektu, což je na jeho knize rovněž cenné. Právě proto by taková kniha měla být k dispozici i v češtině. Jsem přesvědčen, že se stane povinnou učebnicí pro studenty ekonomie, historie, mezinárodních vztahů, mezinárodní politiky, politologie a možná ještě několika dalších společenskovědních disciplín.

Před časem jste rovněž stál u zrodu vydání podobně obsáhlé a klíčové práce autorů Christophera Bookera a Richarda Northa Skryté dějiny evropské integrace. V čem je důležitá?

Booker s Northem sepsali něco podobného jako Marsh, ale předmětem jejich knihy není jen euro, ale celá evropská integrace. Jejich kniha stojí za přečtení, i když je dost obsáhlá a dnes už se knihy s více než 400 stranami snad vůbec nečtou. Každopádně je to text, který na rozdíl od bezhodnotových tzv. objektivních akademických prací o EU ukazuje politické střety, které stály téměř za každým evropským rozhodnutím. To je myslím cenné, protože to rozbíjí i u nás široce sdílenou představu o EU jako o jakémsi „všeobecném dobru“, které stojí nad egoistickými zájmy národních států. I Evropská unie v sobě zpracovává různé zájmy a není vůbec hodnotově a zájmově neutrální. Toto pochopit je myslím klíčové. Bez toho se člověk nemůže zbavit pocitu, že EU je jakousi „posvátnou krávou“, kterou není možné kritizovat.

Obě práce jsou vlastně takovými lekcemi z eurorealismu a současně kompletními dějinami evropského integračního projektu, které by neměly chybět v žádné větší české knihovně. Víme, že jste Skryté dějiny a další podobné knihy do řady knihoven zdarma rozesílal v rámci své informační kampaně. O euru jste dělal řadu diskusí nejen s politiky a ekonomy, ale také například se studenty. Padají podobné aktivity na úrodnou půdu?

Myslím si, že české povědomí o evropské integraci je nyní i díky těmto mým aktivitám větší a hlubší než v jiných srovnatelných státech. Ve většině států EU – a není v tom dnes rozdíl mezi starými a novými členy

– platí jednoduché schéma, že ti „hodní“ jsou pro Evropu a „zlí“ proti Evropě. Toto prostinké schéma dosud leckde funguje. Mám radost z toho, že u nás v Česku už ne. Problémy jsou daleko složitější a jejich řešení rovněž. Je zřejmé, že česká veřejnost to již velmi dobře chápe. Pochopit to ale musí i v dalších státech EU, bez toho se Evropa nemůže politicky pohnout kupředu.

Opravdu je v některých starých členských státech mezi lidmi eurooptimismus silnější než u nás? Po tolika letech zkušeností s reálným provozem EU? Nevidí občané „staré Evropy“ integrační proces spíše více realisticky než my?

Je to mnohem horší, než si myslíte. V západní Evropě je s výjimkou Británie diskuse o evropské integraci velmi mělká a v zásadě nedostatečná. Hlubší úvahy tam vedeny nejsou. Je to dědictví evropských dějin a hlavně druhé světové války. Na lidi v západní Evropě pořád platí starý omšelý argument, že díky EU máme v Evropě mír, což není vůbec pravda, ale hezky se to poslouchá a lidé tomu věří. Je také třeba říci, že evropské národy mají různou míru schopností evropskou integraci ovlivnit, a podle toho se také k EU staví. Francouzi například Evropskou unii ovlivňují po celou dobu velmi silně a nastavili si pravidla výhodně pro sebe. Nemají tedy důvod příliš proti ní brojit. Pro řadu států na jihu, například Španělsko, Portugalsko nebo Řecko, je zase EU jakýmsi potvrzením toho, že opustili pravicové diktatury a dospěli k demokracii. Podobné je to u mnoha bývalých komunistických států. EU je v tomto prostoru chápána jako záruka demokracie a svobody a taky trochu jako obrana před Ruskem. Zkrátka ty motivace být „proevropský“ jsou různorodé, ale v zásadě vždy posilující ten základní evropeistický směr uvažování.

Britové věří ve svůj stát

Zmínil jste, že Velká Británie je v tomto směru výjimka. Jste původně vystudovaný historik. Existuje pro tento realismus nějaké vysvětlení spočívající hlouběji v britských dějinách, nebo jde především o politický odkaz bývalé britské premiérky Margaret Thatcherové?

Platí obojí. Je to důsledek britských dějin i důsledek působení Margaret Thatcherové. Především je třeba

Hynek Fajmon přednáší studentům.

říci, že Británie nemá německý pocit viny vyplývající z 1. a 2. světové války. Británie tyto války nezačala, úspěšně se bránila a nakonec agresora společně s dalšími státy porazila. Britové v důsledku toho věří ve své vlastní síly, věří ve svůj stát, který je pro ně hlavním rámcem jejich životů. Rovněž dobře vědí, že se v Evropě nemusí nikomu z ničeho špatného zpovídat. Zkrátka nemají „máslo na hlavě“ jako velká část evropských národů, což lze hezky demonstrovat na případu, který se stal nedávno. Francouzský ministr zahraničí se velmi podívoval nad tím, že v Británii během 2. světové války neprobíhal holocaust. To myslím přesně vystihuje celou podstatu problému. Ostatně u nás to čteme téměř denně v tisku. Za 2. světovou válku už nemůže Hitler, ale byl to tak nějak nevyhnutelný důsledek nacionalismu, jak tvrdí především německá a francouzská historiografie. Na této tezi je potom vybudována celá evropská integrační konstrukce. Její zastánci tvrdí, že systém národních států v Evropě nutně a nevyhnutelně směřuje k nerovnováze zakončené válkou, čemuž musí být zabráněno tím, že se národní státy podrobí „evropské“ autoritě, která bude zajišťovat rovnováhu, a tedy i mír. Existují dokonce teorie, které říkají, že

války v Evropě v 19. a 20. století jsou vlastně válkami „občanskými“ v tom smyslu, že Evropa je jakýmsi jednotným státem, v jehož rámci probíhá „občanská válka“ mezi jednotlivými frakcemi (Němci versus Francouzi). Že se tedy fakticky jedná – v případě válek mezi Francií a Německem, o které především jde – , o jakousi paralelu americké války Severu proti Jihu. S těmito tezemi jsem nikdy nesouhlasil a považuji je za jeden z největších intelektuálních podvodů 20. století. Ostatně podobně komunisté tvrdili, že válka je nutným a nevyhnutelným důsledkem kapitalismu. Proto měla být všude provedena socialistická revoluce, která údajně měla odstranit nevyhnutelnost války. To byl úplně stejný nesmysl, který si u nás lidé dobře uvědomili v roce 1968.

Vraťme se ještě k Margaret Thatcherové, o níž jste napsal obsáhlou knihu. V čem je dnes její politický odkaz aktuální, tedy především z hlediska současných problémů evropské integrace?

Thatcherová je jedním z posledních žijících politických lídrů, kteří ztělesňují ideál dobrovolné spolupráce suverénních států v Evropě. V tuto chvíli je její politické přesvědčení v rámci evropské elity v naprosté menšině. Mezi lidmi je ale tento postoj podle mého hlubokého přesvědčení majoritní. Naprostá většina lidí v Evropě chápe jako přirozený a dominantní rámec pro své životy svůj vlastní stát, nikoliv Evropu nebo region. Politickou integraci Evropy lidé podporují, pokud rozšiřuje obzor jejich svobody, což hezky vyjadřuje heslo volný pohyb osob, zboží, služeb a kapitálu. Jakmile se ale tento proces dostává do podoby politické nebo nyní i fiskální unie, jasně vidíme, že toto lidé v Evropě akceptovat nechtějí. V tom je podle mne odkaz Margaret Thatcherové ve vztahu k evropské integraci.

Naslouchají mu dnešní britští konzervativci? Na podzim loňského roku jste se zúčastnil konference britské Konzervativní strany v Manchesteru. Jak se tato strana staví k současným problémům Evropy?

Britská Konzervativní strana prošla velkou zkouškou v letech 1997–2010, kdy byla v opozici proti laburistické vládě vedené nejdříve Tonym Blairem a poté Gordonem Brownem. Konzervativci v Británii vládli

od roku 1979 do roku 1997. Toto období se skládalo z jedenácti let vlády Margaret Thatcherové a sedmi let vlády Johna Majora. Během této doby se Británie zásadně proměnila. V roce 1997 ale konzervativci v důsledku svých korupčních skandálů a nejednoty volby prohráli a nastala éra „třetí cesty“, která byla mimořádně vlivná nejen v Británii, ale v celé Evropě. Tony Blair byl miláčkem médií po celém světě, avšak v Británii za jeho vlády opět začal pozvolný hospodářský i společenský úpadek. To se projevilo v podobě prudce rostoucího veřejného dluhu a padlých britských bank, které musela vláda zachraňovat za peníze daňových poplatníků. V této situaci se konzervativcům podařilo po třinácti letech opět vyhrát v parlamentních volbách, ale jejich vítězství nebylo dostatečné pro zformování jednobarevné vlády. Proto vznikla současná koaliční vláda konzervativců a liberálů, kterou vede David Cameron. Pokud se ptáte na její postoj k evropské politice, pak jako klíčové vidím rozhodnutí z prosincového summitu EU, že nepovolí novelizaci Lisabonské smlouvy. Právě v důsledku tohoto rozhodnutí se nyní pokoušejí Angela Merkelová a Nicolas Sarkozy prosadit mezinárodní smlouvu, která má zavést fiskální unii v eurozóně, mimo rámec EU. Jsem přesvědčen o tom, že rozhodnutí britské vlády bylo správné. Ostatně britská veřejnost postoj vlády v drtivé většině sdílí. Právě proto také relativně proevropská britská liberálové z koaliční vlády nechtějí odejít.

Program „méně Evropy“ dnes nemá v EU podporu

Projekt evropské integrace se loni údajně dostal do největší krize ve své dosavadní historii. Souhlasíte?

Projekt evropské integrace v krizi není. V krizi se nacházejí mnohé evropské státy, a to mimo jiné i proto, že slepě věřili tomu, že „více Evropy“ je řešením jakéhokoliv problému. Stále více se ukazuje, že tomu tak není. Naprostá většina evropských elit ale věří, že „více Evropy“ je řešením. Proto také tvrdím, že evropská integrace v krizi není. Tento projekt má nesmírnou politickou sílu a je odhodlán ji použít za každou cenu a zcela bez ohledu na dopady.

To zní hrozivě. Jistě se shodneme, že řešením je naopak „méně Evropy“. Ale jak by takové „méně“ mělo vypadat? Máte nějakou konkrétnější představu? Alespoň teoreticky zajímavou, když už ne dnes politicky průchodnou...

V tuto chvíli nemá program „méně Evropy“ v EU většinovou podporu. Nedávno byl například zvolen do funkce předsedy Evropského parlamentu německý sociální demokrat a velký eurofederalista Martin Schulz. Pokud se ale ptáte na mou představu, především si je třeba položit zásadní otázku, z jaké úrovně se má hospodářská a dluhová krize řešit. Má to být úroveň evropská, nebo úroveň národní? Toto je skutečné dilema dnešní politiky v EU. Já jsem zastáncem toho, že krize, kterou nyní zažíváme, se má řešit na úrovni národních států. Každý stát se má s krizí vyrovnat v zásadě sám dle principu „každý si platí vlastní dluhy a řeší vlastní problémy“. Většina evropských elit ale hodlá krizi vyřešit na evropské úrovni, což je úplně jiný postup. V některých věcech se možná shodujeme, například že na národní úrovni se má hospodařit s vyrovnanými rozpočty. V mém pojetí si to ale mají hlídat sami voliči ve svém státě. V pojetí europeistů to má hlídat Evropská komise nebo Evropský soudní dvůr nebo nějaká podobná „nezávislá“ evropská centrální autorita. V tom je dnešní spor. Ti, kdo chtějí krizi řešit na evropské úrovni, říkají: Dejme všechny národní dluhy na jednu hromadu a společně je garantujeme a společně je financujeme eurodluhopisem. To já absolutně odmítám.

V jednom svém textu jste nedávno citoval výrok britského konzervativního ministra financí George Osbournea o tom, že „dluhovou krizi nelze řešit dalšími dluhy“...

Tato slova George Osbournea říkal na již zmíněné konferenci Konzervativní strany v Manchesteru loni v říjnu a z mého pohledu jsou přesná a výstižná. Podstatou problému jsou dluhy a zachránit se před dluhy nejde jinak, než že se přestanou další vytvářet a že se ty stávající splatí. Nic jiného není ani záchrana a ani řešení, přestože se nám to stále dokola tvrdí. Znamená to, že obce, kraje i státy musí hospodařit s vyrovnanými rozpočty. Ti, kteří je nyní nemají, musí k tomuto cíli co nejdříve dospět. Uvědomte si, že v současné době snad s výjimkou Estonska hospodaří úplně všechny evropské

státy s deficitem. To musí přestat, i když pan Stieglitz a další socialisté budou říkat opak. I my v České republice musíme co nejdříve přestat vytvářet další veřejné dluhy. Doporučuji všem sledovat „dluhové hodiny“, které provozuje český ekonom Aleš Michl a které jsem si také pověsil na svou webovou stránku (což může udělat kdokoli). Tyto hodiny ukazují aktuální stav českého státního dluhu. Chvilku se na ty hodiny dívejte a sledujte, jak rychle se tam ta čísla míhají...

Jak bychom se tedy měli postavit k „půjčce“ Mezinárodnímu měnovému fondu?

Půjčka pro MMF na záchranu eura je typickou ukázkou toho, jak se u nás doma dělá evropská politika. Média to rozehrála mistrně. Na jedné straně hodný pan Schwarzenberg a pan Sobotka, kteří jsou pro Evropu, a na druhé straně zlá ODS a pan prezident, kteří jsou hnusnými egoisty, již nechťejí pomoci. Položme si ale otázku jinak. Je dobrý projekt měny, když se nemůže udržet sám o sobě a potřebuje vnější pomoc, dokonce od chudšího státu jako Česká republika? Myslím, že odpověď na tuto otázku je zásadní. Proč bychom měli takovou půjčku poskytovat? Už jsme v nedávné minulosti v rámci „solidarity“ půjčili spoustu peněz Sovětskému svazu, Libyi, Sýrii, Vietnamu, Kubě a mnoha dalším státům a dodnes jsme z těch peněz nedostali zpátky téměř nic. Velmi podobně to dopadne i nyní s půjčkou na záchranu eurozóny. Proto bylo zcela rozumné říci, že nic nepůjčíme. Úplně stačí, že jsme členy MMF a musíme v případě, že nás vyzve, doplnit kapitál do této instituce. To je naše povinnost.

Ale vláda nakonec rozhodla, že se z rezerv ČNB pošle na záchranu eurozóny přes MMF necelých 40 mld. Kč...

Nejsem z toho vůbec nadšený. Beru to jako koaliční kompromis, který se skřípěním zubů akceptuji. Je pravda, že to je podstatně méně, než kolik po nás EU požadovala, což hodnotím pozitivně. Naše finanční angažovanost je tedy nyní na občana stejná jako u Polska, což je myslím přijatelné. Důležité je taky to, že to ČNB akceptovala a stanovila podmínky vládě, které garantují, že ČNB o rezervy a ani o úroky z nich nepříjde.

Ovlivnit chod EU správným směrem nemůžeme

Když to shrneme: dluhy by si měl v Evropě platit každý sám a Česká republika by se nadále měla držet své koruny... Je něco takového v současné evropské politice možné?

Jsem zastáncem hesla „Držme se koruny“. V dnešní Evropě, kde veškerou moc mají v rukou Merkelová se Sarkozym společně s Evropskou komisí, nám nezbyvá nic jiného než používat osvědčenou partizánskou taktiku. Ovlivnit chod EU správným směrem nemůžeme a každý, kdo tvrdí opak, je lhář nebo blázen. Nebo obojí dohromady. Reálně můžeme pouze zpomalovat a rozměňňovat dopady šílených rozhodnutí, která se za asistence tandemu Merkelová–Sarkozy v Evropské komisi rodí.

Můžete uvést nějaký příklad? Je to například daň z finančních transakcí?

Ano, daň z finančních transakcí je přesně tím příkladem šíleného projektu. Její zastánci tvrdí, že finanční sektor způsobil krizi, a proto se musí podílet na nákladech jejího řešení. To je ale zcela chybná analýza. Finanční sektor krizi prostě a jednoduše nezpůsobil. Příčinou krize bylo, že státy finanční sektor nutily různými politikami k poskytování nestandardních úvěrů. Státy v Evropě rovněž nikdo nenutil k tomu, aby své banky sanovaly. Tato rozhodnutí vlády přijaly samy a dobrovolně, nemusely je vůbec činit. Nyní tedy vymýšlejí nástroje, jak stáhnout peníze zpět do státních pokladen. Daň z finančních transakcí ale takový cíl naplnit nemůže, protože finanční instituce z ní prostě uniknou tím, že se z těch států, kde bude zavedena, jednoduše stáhnou. Takový vývoj povede v konečném důsledku k odlivu kapitálu, k dražšímu úvěrování a nižšímu hospodářskému růstu v celé Evropě. Je to absolutní nesmysl. Doufejme, že nakonec k zavedení této daně nedojde, a pokud ano, tak pouze v rámci eurozóny. V takovém případě bychom se jako Česká republika mohli dočkat i toho, že právě k nám by část bankovního sektoru z eurozóny přesídlila, což by nebylo špatné.

Nedávno nás pobavil, ale i vyděsil váš text „Ředitelé do výroby a ženy na jejich místa“, popisující „zprávu o ženách a řízení podniků“ přijatou Evropským parlamentem. Tato zpráva, prosazená řeckou poslankyní Kratsa-Tsagaropoulou, volá po rovném zastoupení mužů a žen v řízení velkých firem. Opravdu se v EP něčím tak obskurním zabýváte?

Mě stále překvapuje, že tomu lidé u nás nevěří. Ano, takové věci schvalujeme jako na běžícím pásu. Podívejte se na web Evropského parlamentu, některou z rezolucí si přečtete a uvidíte, že je to pravda. Feminismus a ekologismus jsou skutečně v pozadí naprosté většiny uvažování evropských institucí.

Jak procentuálně dopadlo hlasování o této směrnici?

To nebyla směrnice, ale usnesení Evropského parlamentu, které má podobu jakési výzvy Evropské komisi k tomu, aby ve věci začala konat a připravila právně závazné texty. Takže konkrétních směrnic se teprve dočkáme, ale mohu vás ubezpečit, že to nebude trvat dlouho. Jinak pro to usnesení, pokud si dobře pamatují, hlasovalo přes 500 poslanců a proti nás bylo méně než 100. Podobný počet poslanců se zdržel. Ostatně většinou je to zhruba 5 ku 2 ve prospěch těchto věcí.

Nechceme finanční protektorát

Tématem posledních dní je tzv. fiskální smlouva, která podle některých povede ke vzniku vícerychlostní Evropy. Je třeba se takového vývoje obávat? Není vícerychlostní Evropa už dávno realitou?

Vícerychlostní Evropa samozřejmě již dávno realitou je, ale toho bych se nebál. Fiskální unii však odmítám. Podle mého názoru se EU bez Británie snaží vytvořit „nový, krásný svět“, kde nebude existovat státní bankrot. Má to být svět, kde bez ohledu na to, jak hospodaříte, nikdy nepřijdete lidově řečeno „na buben“. Nejsem zastáncem takového světa. Bankrot na úrovni domácnosti, firmy, obce nebo i státu musí existovat jako memento, že špatná rozhodnutí mají špatné konce. Svět zbavený rizika bankrotu bude světem utrženým ze řetězu, světem, kde rozumná politika ztratí jakýkoliv smysl.

Zastánci fiskální unie, u nás TOP 09 (převážně bývalí lidovci) a ČSSD, argumentují tím, že ODS by neměla mít problém s tím, že se bude směřovat k vyrovnanému hospodaření veřejných rozpočtů. S tím my také problém samozřejmě nemáme. Už jsme to navrhovali v 90. letech několikrát a vždy to hlasy lidovců a sociálních demokratů neprošlo. Spor však vedeme o to, kdo má takový princip vynucovat. Podle názoru TOP 09 a ČSSD to má být Evropská unie. Podle mého názoru to může být jen a pouze veřejnost jednotlivých členských států.

Nelze v aktuálním vývoji vidět i příležitost? Například ke skutečnému posílení role národních parlamentů a oslabení unijních institucí, vzhledem k tomu, že nová smlouva má vzniknout v mezivládním režimu?

Myslím, že nikoliv. Sice se směřuje k vytvoření mezivládní smlouvy, ale ta bude při nejbližší možné příležitosti integrována do evropského práva. V podstatě se má jít cestou Schengenské smlouvy, která také vznikla mimo evropské právo, ale později do něj byla inkorporována. Na druhou stranu je pravda, že v evropských institucích uvedený vývoj sledují s velkými rozpaky, protože probíhá mimo jejich kontrolu. Je zajímavé sledovat, jak se například Guy Verhofstadt (předseda frakce liberálů v EP) nebo Martin Schulz (bývalý předseda frakce socialistů v EP a nyní předseda EP) vztekají, co že si to státy dovolují dělat mimo jejich dohled.

Jak tedy hodnotíte výsledky posledního summitu EU? Je dobře, že český premiér dohodu nepodepsal?

Výsledkem summitu EU je radikální posun v evropské integraci směrem k fiskální unii, kde národní rozpočty členských států budou pod kontrolou Bruselu. To je posun, který voličům odebírá právo svobodně se ve volbách rozhodovat o hospodaření svých států. Je to postup, který říká: Vy voliči jste neschopní a nezodpovědní, a proto vám tuto pravomoc odebíráme a místo vás to bude kontrolovat někdo moudrý v Bruselu. Jsem rád, že Petr Nečas s tímto posunem k fiskální unii nesouhlasil. Znamená to, že Česko si i nadále bude své hospodaření kontrolovat samo a že čeští voliči budou mít nad národním rozpočtem plnou kontrolu. To po-

važuji za naprosto správné. Nepřeji si, aby v Evropě vznikaly finanční protektoráty, které budou mít v čele nějakého z Bruselu dosazeného „říšského protektora“. Pokud se v Evropě půjde touto cestou, pak je to konec demokracie.

Lobbisté si zájmy v EU ohlírají, veřejnost nikoli

To ovšem vyvolává skeptickou otázku: Může se Evropská unie vůbec změnit? Například z Bookerových a Northových Skrytých dějin evropské integrace je zřejmé, že jde od počátku o silně levicový projekt. Vy sám jste napsal knihu Slovníček evropských levicových pojmů, čímž je také vlastně řečeno mnohé...

Myslím si, že Evropská unie se změnit může, ale nutnou podmínkou k tomu je dostatečná vůle veřejnosti a politické elity. To zatím nemáme. Přesto ale zůstávám optimistou. Klíčové je uvědomit si fázové zpoždění mezi tím, co EU rozhoduje a kdy to začne dopadat na lidi. To je myslím věc, kterou většina veřejnosti v EU a dokonce ani politické a mediální elity nechápou. Nedávno jsem sledoval v TV Prima diskusi Barbory Tachecí s mým kolegou europoslancem Ivo Strejčkem. Paní moderátorka se ptala, jak vlastně došlo k tomu, že se v EU zakázaly žárovky. Tato otázka však měla být položena před zhruba pěti lety, kdy se o věci rozhodovalo. Nikoliv nyní. Tehdy ale tuto otázku ve veřejném prostoru média nekladla, a proto to tak jednoduše a rychle prošlo. Zkrátka Evropská komise musí být pod daleko větší veřejnou kontrolou než nyní. Protože právě to chybí. Lobbisté si své zájmy v Bruselu ohlírají celkem snadno. V případě veřejnosti to již žel neplatí.

Hodně se mluví o demokratickém deficitu Evropské unie. Je například Evropský parlament podle vás demokratická instituce, nebo je jen takovou „hrou na demokracii“, jež má výše zmíněný demokratický deficit zastřít?

Evropský parlament není klasický parlament a je svým způsobem, jak říkáte, hrou na demokracii. To jsem ostatně již mnohokrát napsal. Je ale otázkou, zda chceme, abychom měli v Evropském parlamentu klasický parlament. Pokud to nastane, tak vznikne jakýsi

eurostát, což si nepřejí. Problém nemá jednoduché řešení. Je to dilema, které je zde od počátku: Chceme v EU mít společný trh s jednotnými pravidly a jednotným vynucováním těchto pravidel? Pokud ano, tak logicky další otázka zní: Kdo má tato jednotná pravidla tvořit a vynucovat? A tím se logicky dostáváte k otázce institucionálního uspořádání EU. Teoreticky můžeme říci, že jednotný trh v EU nechceme a ponecháme státy v Evropě volnému vývoji, kde budou platit pouze všeobecná globální pravidla Světové obchodní organizace (WTO). I tato pravidla však někdo tvoří a vynucuje. Nejsem osobně zastáncem takového modelu. Myslím si, že jednotný evropský trh smysl má. Měl by ale být spravován úplně jinak než nyní.

Je třeba se na sebe dívat realisticky

Proč má ČR problém s čerpáním peněz z tzv. eurofondů? Je to proto, že čerpáme v rámci neuvěřitelných dvaceti sedmi operačních programů, jež nelze administrativně zvládnout, zatímco třeba Rakousku jich stačí pouhých pět?

Ano. Je to jeden z klíčových důvodů, proč máme v čerpání evropských fondů takový chaos. Rozhodla to tak Paroubkova vláda v roce 2005 a nedá se to žel změnit. Musíme s tím žít až do roku 2014, kdy by měl začít platit nový sedmiletý finanční výhled. Doufejme, že Nečasova vláda bude rozumnější a že počet operačních programů pro období 2014–2020 stanoví mnohem menší. Já bych přivítal, kdyby toto číslo bylo maximálně pět. Mám ale vážné obavy, že to bude více. V této zemi je to takový koníček. Skoro každý chce „čerpat evropské fondy“. Reálný efekt těchto projektů je ale diskutabilní. Jednoduchost a přehlednost by tomu ale každopádně prospěla. Celkový výsledek by pro Českou republiku mohl být mnohem lepší. Zkrátka ne vždy je na vině EU. V některých případech si věci zbytečně komplikujeme sami.

Nelze za českými 27 operačními programy vidět i něco jiného? Snahu různých vlivových skupin dostat se k evropským penězům?

Samozřejmě že šlo o souboj ministerských resortů a krajů o přístup k evropským penězům. V našem současném nastavení operačních programů se ukázala strukturální slabost české centrální vlády a především předsedy vlády. Každý hejtman nebo resortní ministr s operačním programem má dnes větší možnost řídit čerpání evropských fondů než premiér. To není normální a doufám, že se to nebude v dalším období opakovat. V programovém prohlášení současné vlády je uvedeno, že bude usilovat o daleko menší počet operačních programů.

Na závěr něco pozitivního. Před časem jste v jednom ze svých článků nabídl „tři důvody k českému optimismu“... Ten text jsem psal už skoro před rokem, tak nevím, zda si jej přesně pamatuji. Ale vím, že jsem to psal hlavně z toho důvodu, že jsem absolutním odpůrcem českého „sebemrskáčství“ a známých tezí, že „to by se na Západě stát nemohlo“ a že „si máme brát příklad z vyspělých evropských států“. Tyto postoje já nesnáším, protože jsou společensky destruktivní a působí „blbou náladu“. Naopak jsem zastáncem toho, abychom se na svět kolem sebe dívali realisticky a porovnávali se v čase a v prostoru. Pokud taková srovnání v případě České republiky uděláte, tak uvidíte, že v čase se náš stát posunuje kupředu pozitivním směrem. A v porovnání s evropskými státy rovněž. Málo se ví, že naše veřejné zadlužení je jedno z nejnižších v celé EU a že máme také jednu z nejnižších nezaměstnaností. Rovněž se málo ví, že jsme společně se Slováky jakýmsi „Detroitem“ Evropské unie, tedy státy, kde se vyrábí v přepočtu na obyvatele nejvíce aut v celé Evropě. Zkrátka důvody pro český optimismus existují. Patří k tomu i neuvěřitelně pevná důvěra veřejnosti v českou korunu, ve srovnání třeba s Maďary nebo Poláky, kteří si masivně brali hypotéky ve švýcarských francích a eurech. U nás to, alespoň pokud je mi známo, neudělal nikdo. A pokud ano, rád bych se s takovým unikátním Čechem seznámil. Znovu opakuji: Důvěra v korunu je základem českého eurorealismu.

Rozhovor připravili Ondřej Krutílek a František Mikš.

Elegické ohlédnutí za Jiřím Grušou

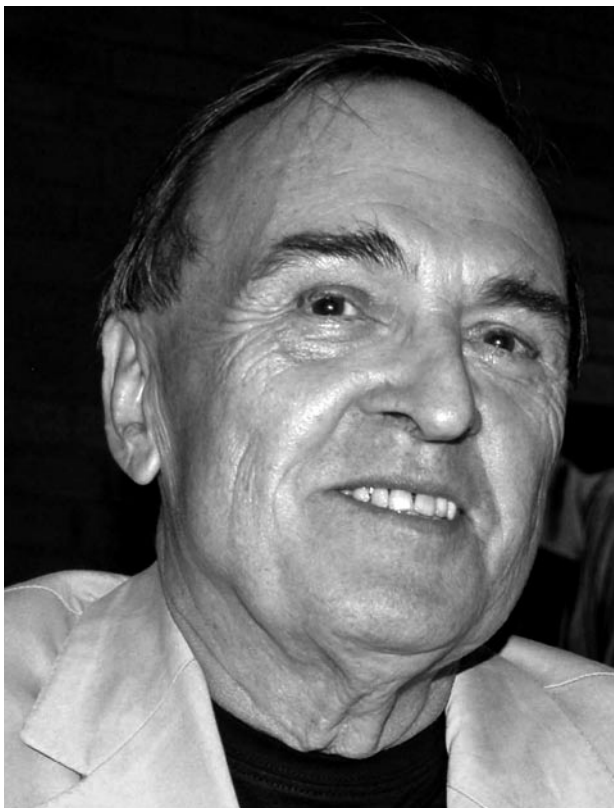
ALEXANDER TOMSKÝ

Když v polovině šedesátých let nastalo tání, jak ideologickou kocovinu po stalinismu pojmenoval sovětský spisovatel Erenburg, a státní dozor nad literáty i u nás poněkud polevil, a vyrojil se doslova neobvykle silný generační zástup mladých básníků obohacený ještě o opožděné debutanty, byl mezi nimi Jiří Gruša okamžitě rozpoznán jako l'enfant terrible. Ne zcela svou zásluhou (měl náhodou za tchána tehdejšího vrchního kulturtrégra české oficiální literatury) se stal mluvčím nové generace, za kterou vyvzdoroval na režimu nový časopis. Harcovníci řízené kultury ovšem víc než tušili, že jde o nechtěné dítko. Ne, že by byl tenhle mladík zcela nepoplatný dobovému nezávaznému infantilnímu a přírodnímu lyrismu, ale nota módního bolestinství u něho přesahovala do polohy absolutní, byl lyrikem nesouhlasu. Zásadního, leč formálně a diplomaticky kvůli cenzuře zastřeného, avšak nikoli utajeného. Kdo měl uši, okamžitě slyšel. Gruša byl bytostně homo politicus a na rozdíl od většiny svých druhů, pro něž byla poezie bezpečným hravým únikem z ideologizované reality, potřeboval vyjádřit svůj fundamentální bytostný nesouhlas. Pamatuji se jako žák pardubické střední školy, když z liberálnější Prahy v roce 1964 začaly přicházet první čísla *Tváře* na ještě stalinské maloměsto, odkud pocházel nejen on, ale i pár dalších redaktorů (Kabeš, Pištora), na naprostou konsternaci nejen politruků a těch nevinných „židlí nad námi, které měly své příkazy, a na trnožích horlil se jim pot“ (Pištora), ale i té druhé konformně nekonformní části národa, jež nechtěla věřit vlastním očím. A poprask zanedlouho celostátní logicky následoval. Gruša sám tu „palbu a útočnou vášeň policejních profétů komunismu“ dlouho nechápal, jak jsem později zjistil. Copak mohl být mladý nehotový a drzý autor několika desítek básní, náklady nedosahovaly ani tisíc výtisků, který navíc vůbec nic neprorokuje, pokládán za konkuren-

ci? Jenomže v totalitním režimu, zvláště když prožívá úpadek a většina lidí už jeho víru v budoucnost začíná považovat za blábol, je prestiž i polosvobodné literatury na vzestupu a v šedesátých letech se česká literatura pomalu stávala světovým fenoménem – Hrabal, Havel, Holan, Holub, Klíma, Kundera, Lustig, Škvorecký, abych jmenoval alespoň podle počtu překladů. Na rozdíl ode všech Gruša děsil. Jeho lyrika není poetikou všedního dne, ani únikem do dětství nebo do přírody, ani radostí z mládí a lásek, je zařikáváním nepřátel šifrou poezie, žalobou žalu, odmítnutím sebemenší kolaborace s budovateli a pohrobky předem naplánované a zplanýrované krajiny, viděl je jako stavitele ruiny:

„A dělný otec pohlavkuje své strážníky/ za tu bryndu, kterou jim navařil“ ... „milovat se už jen na mezích/ jež volci ojdají/ ti volci s modrýma činovnickýma očima.“ „Nenávidím věci – mlčenlivé soudruhy/ neboť s námi nakládají/ jako bychom nežili/ a my jsme zatím/ žalujícím živí“ ... „Co řekli soudcové/ ach když je došla zvěst/ že rozsudek byl spáchán“ ... „ale, že tento čas/ je tolik bez soudců/ kromě té vody/ jménem krev/ nic nás už neomývá/ ó Čehý Čechy/ Čehý mé/ komu to všechno odvoláme“ ... „proto tě prosím/ neodpouštěj“ ... „už jenom po tom/ co si mlčíme/ už jenom po tom/ poznáváme se.“ „Budem-li/ mluvit potichu/ budou se nakláňet/ aby nás lépe slyšeli.“

V tom mezičase mezi Vladimírem Holanem a Karlem Krylem nebylo v české poezii mocnějšího útoku na „knížata z Bylan/ vládce věcí včerejších“, ani přesnějšího popisu životního pocitu nezařazených a zrazených. Ani on neměl pochyb o metafyzickém zlu, když mu ve dvanácti letech biřící nového lepšího světa odváželi ze školy do koncentráku oddané saleziánské učitele a jeho nezlomného otce přeradili „k lopatě“ do nedalekých

Jiří Gruša.

manganových dolů. Kdo jednou viděl víru, ví také, jak vypadají její světské virulentní ersatzpodoby. Později svůj kardinální instinkt analyzoval těmito slovy:

„Budují novou identitu a pašují dějinami své kolektivní já, vtlačují se do ní, ztotožňují ji s tím, co už mají, a tvrdí tautologicky, co nejsme my, to neexistuje, ba co hůř, ani být nesmí a nebude.“

Nevím, jestli později, po skončení své diplomatické kariéry v Německu a Rakousku, mu tohle hluboké poznání umožnilo nahlédnout i budoucí krach budovatelů evropanství, těch sice nových mnohem mírnějších a laskavějších pachatelů kolektivního dobra. Jistě mu v tom překážel jako tolika Evropanům strašlivý prožitek české eliminační verze národního socialismu, která se tak vydatně prosadila v souručenství s Hitlerem a Stalinem. Prezidenta Beneše považoval v podstatě za genocidního zločince.

Ale zpět k památnému roku *Tváře*. Právě jsem se dostal po nepříjemném učňovském intermezzu opět do školy i k poezii a Grušova poetika smutku z našeho „kdedomova“ mě, jak to někdy v mládí bývá, vzácně oslovila a nikdy se už jejího paradigmatu nezbavím. Ihned jsem opustil hlaváčkovské veršování a jako on začal oslovovat onu básnivou neviditelnou ženskou bytost „nesměj se nahlas/ před zdí/ příliš/ prosím tě“ s imaginativní bolestí „stálého zůstávání“ možná už s předtuchou pozdější vynucené emigrace, ale především v tom grušovském zaujetí „milence odvahy“, jenž musí umět „pořád stát na tom jediném místě“. Vyhrál jsem pak s tou napodobeninou celostátní básnickou soutěž pro mládež (Marušky Kudeříkové). A teprve angličtina mému básnění-běsnění učinila přítrž.

Samozřejmě velkou roli v tom nepokrevním příbuzenství s Grušou, o němž ani nevěděl, hrálo rodinné curriculum vitae, vždyť i můj otec, kterému zachránili život za války v hradeckém semináři, ztratil zaměstnání i svou profesi, protože neuhnul a snad jako kvazi-seminarista získal na čas i katolickou víru. Vražedné metafyzice pozemského ráje na zemi jsme doma dobře rozuměli.

Osud, nebo náhoda, či vtip prozřetelnosti tomu chtěl, že po nuceném vyhnání obloukem přes Ameriku se někdy v roce 1981 usadil v Bonnu a začal pilně spolupracovat na edici i časopisu *Rozmluvy*, jehož první neumělé číslo jsem právě vydal v Londýně. Stal se mým mentorem, hlavním redaktorem a učitelem stylistiky, kolegou, organizátorem, pašovatelem a dodavatelem samizdatových, říkával ineditních, děl tehdy zakázaných autorů, které s neobyčejnou bravurou editoval. Bylo neuvěřitelné sledovat jeho práci s textem. Když jsem chtěl jednou zahodit 120stránkový rukopis intelektuálního grafomana, řekl, počkej, v té vatě je pár myšlenek a dokázal z něho vykresat 40stránkový téměř brilantní esej, neohlížeje se na autora, který na nás z Prahy nemohl. Ten ješita se samozřejmě na mne nadosmrti urazil. Byli ale jiní, kteří dovedli ocenit. Po zkrácení ukecaného románu Ivana Klímy (právě se naučil psát na počítači) z 1 160 stran na 640, který jej z gruntu a podle indicí škrtnů přepsal, došel děkovný dopis od autora s přípisem, že je teď kniha o třídu lepší.

Gruša to v Německu neměl lehké, přestože dostal azyl, občanství a vyšly mu knihy. O úživnou obživu bylo těžko a exilové vydávání nevynášelo. A vznikla tu ke všemu pokroková literární fronta budovatelů mostů na východ, prošpikovaná agenty Stasi. Párkrát ho sice, dokud byl mediálně známý, na nějaké to placené symposium pozvali, ale když zjistili, že je básníkem negace, byl i tady konec. V zásadě s komunismem souhlasili, chtěli reformovat, nikoli bourat. A našim bývalým českým soudruhům, v exilu dobře etablovaným, protože to u nich měli dobré, byl rovněž trnem v oku, zvláště když inicioval a zorganizoval na dálku *Dálkový výslech* a knihu vydal v pravicovém (reakčním) londýnském nakladatelství. Oni si chtěli Václava Havla tak nějak přivlastnit, už zase pracovali na budoucnu, a proto alespoň pomlouvali.

Gruša, podobně jako Josef Palivec, žil v zakletí slov. Miloval tak jako Angličané jejich náhodné konfigurace a jiskření kalambur (puns), a protože byl skvělý pozorovatel, dokázal je chytat jako neviditelné motýly ze vzduchu a okolí. A neustále vymýšlel neologismy – má někdejsice, předválečný mezimír, deo-svět, ismus-stát, Gottwaldjugend, kosmopolicismus – a samozřejmě i oxymorony jako pěší ptáci, mír bez míry či udobřování zla a polepšování světa. Trávil mnoho času ve své sluji slov, kde jako Hefaistos svářel i kul,

a tak nenapsal mnoho a jeho prózy se občas zauzlily. Bylo mu posláním, „mířte jim na obličej“ (pachatelům dobra) a posléze i mužná lyrika:

(Ad libitum)

Když smolou nalevo
jsem vyzdíván a sliněn
že zpoza tmavého
jdu tiše do zásvině
.....
jdu vyzván zásviní
a plný měsíměře
si čmuchám k zdechyním,
zda vypustili šereň

Co je to za hranu
že zní tak uhrančivě
z umrlých hrtanů
mých močálnic
a křivěn

Byl věrný svému údělu nežít se lží, byl básníkem negace, negace pekla, a držel se statečně.

Alexander Tomský, nakladatel, redaktor a politolog.

Možná všechno je ještě jinak než jinak

K poezii Petra Mazance

JIRÍ CHOCHOLOUŠEK

Básníka Petra Mazance (ročník 1945) dlouho sledoval spíš jen úzký okruh přátel. Ačkoli první sbírku uspořádal už na přelomu 60. a 70. let, teprve roku 2009 mu vyšel knižně v nakladatelství Dauphin autorský výbor z dosavadní tvorby pod názvem *Jarní chodec* – a roku 2011 na něj ve stejném nakladatelství navázala kniha novějších veršů (z let 2006–2010) *Zachtělo se mi*. Od počátku 90. let publikoval básnické texty ve sbornících a sešitech vydávaných vlastním nákladem ve velmi omezeném počtu exemplářů. Širší čtenářský okruh se s jeho poezií před vydáním *Jarního chodce* mohl několikrát setkat na stránkách časopisů (např. *Souvislosti* či *Aluze*); v roce 2005 odvysílal pořad sestavený z Mazancových veršů Český rozhlas.

Myslím si ale, že zpoždění, s nímž se ke čtenáři Mazancova poezie dostala, jí neuškodilo. Dostatek času je pro ni dokonce důležitý, protože vzniká pozvolna, z vnitřní potřeby, jako geologické útvary narůstá procesem postupného zaznamenávání, vzpomínkového vyplavování a usazování, a i potom v některých případech ještě dlouho a pomalu během let vysychá, láme se a zraje – jak je to dobře vidět třeba na některých skladbách, jež zahrnují části vztahující se k různým obdobím a v různých dobách vzniklé. Proces Mazancovy tvorby bývá několikastupňový a jeho součástí je často i revize a nová reflexe dříve napsaného, které se stává součástí nového, vícevrstevnatého celku.

Na první pohled bychom mohli poezii Petra Mazance – především na základě motivických okruhů – hodnotit jako tradiční a jeho básně bychom mohli řadit do problematičké a mnohdy nepříliš vypovídající kategorie „křesťanská poezie“, popřípadě „poezie venkova“. Četli je tak i někteří recenzenti *Jarního chodce*. Mezi frekvencované a výrazné motivy patří venkov a venkovská krajina, konkrétně Vysočina, kostel a mše, rodina, čas v průběhu lidského života a roční cyklus, život a smrt zasaze-

né do kontextu tohoto tradičního prostředí a jeho hodnot... Taková klasifikace je ovšem podobně zavádějící jako třeba označování Jana Čepa za ruralistu. Důležitější než výskyt určitých motivů je celkový význam a smysl textů, a ty se na tradici, křesťanství či venkov redukovat nedají. Jedním z klíčových motivů, ale i témat a zároveň tvůrčích principů je *vzpomínka*; třeba právě ta přesahuje výše zmíněnou zjednodušující klasifikaci i hodnocení a otevírá texty obecnějšímu existenciálnímu smyslu, který je pro Mazancovu tvorbu podstatný.

Zmiňovaná motivicko-tematická „tradičnost“ má navíc především v *Jarním chodci* zřetelnou protiváhu v aktualizacích a intelektuálních prvcích, jako jsou rozličné intertextové vztahy a aluze (nejčastěji se odkazuje – což může opět znít na první pohled poněkud „tradičně“ – na K. H. Máchu, na jeho dílo, ale i na jeho osobu jako předobraz básníka), literární sebereflexivnost, sofistikovanost projevující se ve formě textů – autor např. kompozičně pracuje s fragmentem a montáží fragmentů (J. Staněk použil pro některé starší texty P. Mazance dokonce označení „experimentální“), několikrát volným nerýmovaným veršem naplňuje formu sonetu... Zřetelné je zcivilnění dané způsobem prezentace oněch motivů a témat, který bychom přeci jen jako „tradiční“ neoznačili (častá je lehká ironie – např. v souvislosti se mší se v popředí textu opakovaně objevuje obava, aby někdo, malí ministranti či starý kněz, něco během obřadu nespletl a nedošlo ke zmatkům, nebo se dokonce mše objeví ve výčtu situací, v nichž se dobře usíná; mladý kněz ve zpovědnici před Velikonocemi špatně odhadne, kdo se mu přišel zpovídat, a pobídne ho slovy *Tak to vysyp*; ironie je zřetelná i v intertextových máchovských odkazech). Tyto aktualizací prvky ovšem nepůsobí násilně a ani se neprojevují ve všech textech stejně intenzivně; obecně se zdá, že v druhé polovině *Jarního chodce* (zhruba chronologicky uspořádaného)

ubývají, texty se zjednodušují, místy (zejména v oddílu VI, který nese podtitul „Krátké texty 2004–2007“) získávají až podobu stručných glos a aforistických postřehů. Podobný charakter má i řada textů z následující sbírky *Zachtělo se mi* (její první oddíl opět tvoří „Krátké texty 60–99“ a na ně navazují leckdy podobně úsporné texty oddílu „Řekli...“), v níž se kromě tohoto zjednodušení a relativního pročištění textů zřetelně projevuje i tematický posun – dominantním tématem se zde stává smrt, která i nepřímo pozměňuje charakter životní bilance a celkovou perspektivu výpovědi.

Ačkoli si to při zběžném a selektivním čtení nemusíme uvědomit, Mazancova reflexe nebývá tak průzračná a jednoduchá, jak bychom od „tradičních básní křesťanského venkova“ čekali. Texty mnohdy nevypovídají přímo či výhradně o uvedených motivech a tématech, ale obsahují metarovinu. Jako by byly reflexí reflexe, jako by vypovídaly často už o jiných básních, které tu existovaly skutečně či potenciálně před nimi a vůči nimž „básnický subjekt“ zaujímá určitý, leckdy mírně ironický vztah.

Když napsal na papír:
už vím které je to město
které jsou to cesty
které jsou to hřbitovy
a který je to kostel

těch několik dní
i o něm
mohli by napsat do dopisu
– *ted' je váš syn zase už klidný*
(*Jarní chodec*, s. 37)

A vzpomněl si –
když ještě psaly se dopisy na papír
a ten se vsouval do obálek
a ty pečlivě zalepovaly
jak napsal jí tenkrát v lednu
(jakoby někde na druhý konec světa):
Ted' jsou tu dlouhé mrazivé noci
tak dlouhé
že jsou k nepřespaní
(*Zachtělo se mi*, s. 154)

Vedle takovýchto přímých citací (signalizovaných uvozovací formulí jako v obou uvedených ukázkách nebo např. kurzívou jako v ukázce druhé a v jedné z citací v první ukázce) je v *Jarním chodci* jedním z nejzřetelnějších příznaků rozštěpení a distance, které jsou předpokladem metaroviny a víceúrovňové reflexe, důsledné užití 3. gramatické osoby při výpovědi, pro lyriku velmi netypické. 3. osoba umožňuje zaujetí odstupu od sdělovaného; porušuje se tak v subjektivní lyrice intuitivně přijímaná totožnost básníka, lyrického subjektu a případného lyrického hrdiny. „Ten, kdo mluví“ se v důsledku tohoto způsobu výpovědi tak samozřejmě nekryje s tím, kdo se v básních vyskytuje jako lyrický hrdina, jako „ten, o němž se mluví“. Čtenář nemůže tento odstup pominout, i když ho mnohé jiné (tematické, textové, popř. biografické) signály svádějí k tomu, aby zmíněné subjekty ztotožnil, jak je zvyklý. (1. či 2. osoba se v *Jarním chodci* objeví jen v několika případech, přičemž přechod do nich mívá v textu svůj význam – viz např. překvapivou 2. osobu v závěrečném verši 1. oddílu skladby „O dotycích, dlouhé zimě a padání“, s. 66, která umocňuje zacílení stejně tak nečekané otázky, její závažnost a naléhavost. Jiným případem je třeba báseň „33 let ve Veselém“, s. 209–210, kde jsou verše v 1. osobě tištěny kurzívou naznačující patrně citaci, každopádně jinou rovinu výpovědi, a tedy opět distanci; stejně tak je 1. osoba součástí citace ve výše uvedené ukázce ze s. 37. Ve sbírce *Zachtělo se mi* už tento typický rys Mazancovy poetiky poněkud ustupuje a setkáváme se často i s 1. osobou; souvisí to jistě se zmíněným zjednodušením Mazancových textů v poslední fázi jeho tvorby.)

Kromě 3. osoby se v básních často setkáme i s různými neosobními konstrukcemi (např. slovesný infinitiv, pouhé příděstí či slovesné adjektivum a substantivum pro vyjádření děje, frekventovaná je elipsa slovesa), které rovněž posilují uvedenou distanci, objektivizují výpověď – a slouží i jako výrazné prostředky ozvláštnění a zcizení: dále depoetizují už tak prozaičovaný Mazancův text, vnášejí do něho rysy neosobní zprávy (podobné typy vyjádření známe třeba z administrativních textů). Vzniká zde napětí mezi obsahem textu, ke kterému má patrně mluvčí citový vztah (a ten tuší i čtenář – např. výpovědi o blízkých osobách), a formální věcností vyjádření, která radikálně tlumí citovou

zaujatost a expresivitu výpovědi. Někdy distanci zvýrazňuje ještě užití ironie namířené vůči obsahu sdělení, lyrickému hrdinovi či básnickému sdělování samému.

Mezi těmi stohy papíru v krabicích
na některých sotva čitelně
jakoby ve verších psáno

Zdali alespoň chvilkami
zapruzený kantor
pastýřem bytí?

(*Jarní chodec*, s. 61)

Na této věčnosti a objektivizovanosti vyjádření se spolupodílí více prostředků. Už díky zmíněné 3. osobě a neosobnímu vyjádření převažuje forma konstatování či mírně distancované reflexe nad apelem, zpovědí apod. i tam, kde texty zřejmě tyto komunikační funkce mají. Jak už bylo řečeno, básně jsou výrazně prozaizované a depoetizované: verš je volný, vyjádření civilní, v textech najdeme minimum klasických básnických prostředků – metafor a básnických obrazů, figur, poetismů. Častěji se objevuje především apoziopoeze a elipsa.

Dalším zřetelným rysem Mazancových textů, který s touto věčností souvisí, je i jakási urputná preciznost při vybavování si (zmiňovaná *vzpomínka* jako téma i tvůrčí princip!) a sdělování detailů rozličných situací a faktů, ale i při samotném pojmenovávání. Básník ve svých textech nabízí i takové detaily a informace, které by se nemusely zdát významově nosné – ale svůj význam zřejmě mají: mimo jiné naznačují, že podstatná je *sama vzpomínka či zaznamenávání*, úsilí co nejprecizněji si vybavit či zachytit nějakou situaci, postřeh, myšlenku, ale i naléhavost a nutkavost, s níž se vzpomínka či fakt vyjevuje a vnucuje. (A to je podle mého názoru také hlavní důvod přítomnosti oné distance, metaroviny a literární sebereflexivnosti, které jsou pro Mazancovy texty příznačné: díky nim se nezaměřujeme jen na obsah vzpomínky nebo podobu události, ale právě na samotné vzpomínání či zaznamenávání.) Zároveň zde hraje důležitou roli nemožnost anebo neochota rozhodovat, co z těchto skutečností je a co už případně není podstatné. A tak se vedle veršů, v nichž je zřetelně přítomné nějaké závažnější sdělení, vnitřní

napětí, přesah, náznak tajemství či hlubšího, skrytého smyslu, objevují i takové, které se mohou jevit jako banální, příliš doslovné či nadbytečné. V perspektivě nemožnosti říci, co je zásadní (případně že něco je zásadní, zatímco něco jiného ne), ovšem i tyto „banality“ či „triviality“ mají svůj smysl, získávají hlubší význam a stávají se i básnický odvážnějšími.

Na rovině pojmenovávání se tato preciznost projevuje nejružněji vsuvkami a dodatky, alternativními výrazy, závorkami, které jako by měly zpřesňovat formulaci, někdy jako by šlo o výraz neschopnosti rozhodnout, která z alternativ pojmenování vyhovuje lépe – opět se tak strhává pozornost na samotný proces vyjádření, pojmenovávání, psaní, který se může jevit jako podstatnější a více vypovídající než jeho konkrétní výsledek. Také přirovnání často slouží spíš než jako básnický obraz jako jeden z prostředků zpřesnění výpovědi, umožňující větší názornost sdělení. A v této souvislosti se rovněž uplatňuje pro Mazancovu poezii velmi charakteristická typografická pauza, signalizující v některých případech váhání, nejistotu při pojmenování apod. Extrémním dokladem zmíněných rysů jsou starší skladby „K. H. M.“ a „T. S. E.“ z první poloviny sedmdesátých let. Titul druhé z nich zřejmě může naznačovat i jednu z inspirací těchto postupů; citujme její závěrečnou část:

Někde (místy) polehlé obilí (po dešti)
nikdy nebyla zem tak svatá

stromy rostou též ale pomaleji než obilí
a tráva
a zase až sem (cesta) paprsků ze slunce tak den

pak naproti k měsíci a ke hvězdám (opět natáčení)

jako bez smrti (bez konce...)
v podvečerním vání
a v tom vzduchu vůně z trav klasů lesů hlíny
a čeho ještě?

(*Jarní chodec*, s. 21)

A jako druhou ukázkou uvedme úryvek z básně „Návrat“ z roku 2005:

Uprostřed kašna (voda crčí) připravená
(jako když parašutistům
na louce položili plachtu
kam mají padat)
Začínající noční nebe
Hvězdy jakoby
ne nelidsky vzdálené ale také
ne blízko jako na divadle
Přiměřeně

(*Jarní chodec*, s. 148–149)

Kdybychom měli alespoň přibližně vymezit literární kontext, do něhož poezie P. Mazance patří, asi bychom spíš než B. Reynka, který v souvislosti s ní bývá někdy jmenován (společnými prvky tvorby obou básníků jsou motivy venkova a soulad s přírodou a krajinou, postupné tíhnutí k prostotě a pročištěnému výrazu), uvedli J. Koláře; výše uváděný titul básně „T. S. E.“ zřejmě odkazuje k T. S. Eliotovi. Mluvili jsme už o intelektuálních, místy snad dokonce experimentálních rysech Mazancovy tvorby, jež by představovala intertextualita a literární sebereflexivnost, kompoziční práce s fragmentem, nespojitost, vrstvení časových rovin a rovin reflexe jako prostředek odkrývání smyslu existence (vztah vzpomínky a „současnosti“ a zkoumání jejich schopnosti vzájemně se osvětlovat) atd. Ve zmiňovaném soustředění na zachycování vzpomínek či událostí (zpravidla bychom je mohli charakterizovat jako všední – také odtud ona „banalita“; autenticitu záznamu podtrhují různá časová i místní určení textů či tematizovaných událostí, případně jména či iniciály osob, které v textech vystupují) nacházíme společné prvky s koncepcí poezie jako svědectví (tedy opět Kolář, ale nejen on), byť v Mazancově případě je toto soustavně realizované svědectví zaměřené především na subjekt. Existenciálně laděná reflexe založená na záznamu osobních prožitků může někdy připomenout poezii Z. Hejdy (zřetelně se Hejdovo jméno, v recenzích *Jarního chodce* rovněž několikrát uvedené, vybaví třeba u některých Mazancových textů-záznamů snů).

Domnívám se, že klíčem k Mazancově výrazné a osobité poetice jsou především složitější texty, často starší, z první třetiny či poloviny *Jarního chodce*, leckdy rozsáhlejší kompozice sestavované z fragmentárních záznamů a reflexí. Ve světle těchto básní pak dokáže-

me lépe porozumět i oněm pozdějším textům, „oproštěným“ a jednoduchým někdy opravdu až k „banalitě“, kterou ale už budeme vnímat jako „banalitu“ reflektovanou, tedy záměrnou a pouze v uvozovkách. Ironie není u P. Mazance jen sympatický a zcivilňující postoj, někdy možná dokonce výraz skromnosti, ale také důležitý rys jeho vícevrstevnaté poetiky, složitější, invenčnější a asi i poněkud intelektuálnější, než by se snad při méně pozorném čtení mohlo zdát. Zdánlivou dominanci „tradičních“, především tematických prvků Mazancovy poezie relativizuje komplikovanější, inovativní a zřetelně aktualizovaný výraz, který rovněž upozorňuje na vyšší významovou rovinu textů; venkovské a křesťanské motivy představují především pozadí pro obecná témata, jako je existenciální reflexe a s ní související reflexe umělecké tvorby.

Básně Petra Mazance jsou prostředkem hledání smyslu vlastní existence, snahou porozumět, fixovat to neuchopitelné, těkavé a ustavičně unikající v životě a skutečnosti, pokusem zaznamenat v úhrnu cosi podstatného o životě vlastním, a tím snad i o životě obecně. A zde nacházím možná klíčové vnitřní napětí Mazancovy tvorby. I přes veškeré usilování totiž podle mne poezie Petra Mazance naznačuje definitivní neuchopitelnost onoho živého a podstatného, odstup, který literatura vůči skutečnosti a životu má. Básnická reflexe nedokáže přes veškerou snahu navodit, vrátit bezprostřednost zážitku a odhalit jeho tušený autentický smysl. Jde tedy o drama poezie jako snahy porozumět a nalézt smysl, která však opakovaně naráží na nepřekonatelný fakt, že je něčím s konečnou platností pouze paralelním k životu, skutečnosti, jež se nakonec opět ukážou jako unikavé a jimž tváří v tvář zbývá nakonec zas jen nejistota, pochybnost a další tázání.

Až zazdalo se mu že možná
všechno je ještě jinak než jinak
(*Jarní chodec*, s. 56)

Tento text je mírně přepracovanou verzí recenze, která byla uveřejněna pod názvem „Básně, které se usazují“ v internetové revui *Aluze* 2/2010.

Jiří Chocholoušek publikoval recenze a studie mj. v *Aluzi*, *Souvislostech*, *Hostu* a *Tvaru*.

Co když už je mi bytí uslyšet

Z poezie Petra Mazance

x x x

Ted' v létě v noci listí stromů
V přírodě leccos zakryje
listí zelené stromů kolem silnice
Není už takový přehled

jako v zimě
kdy stromy jsou holé a větve (některé)
černé a černější protože všude dole okolo nich bílý sníh
V zimě proti obloze několikrát oči
nebe kalně šedé jindy bílé jindy sníh
bílý padal vzduchem namodralým (k večeru)

V létě v noci oči proti listí (několikrát)
(několikrát) oči proti (jako by) modrému
tmavému nebo světlejšímu vzduchu mezi listím

(Jarní chodec, 2009, napsáno v létě 1970)

x x x

Také napsal:
zelené lístky břízek ve vánku
se tence třásly
na konci pole u lesa

uviděl je zdálky
a přišel k nim
a mezi větvemi zavoněl trochu vzduch
chvilí tam stál

(Jarní chodec, 2009)

Vzpomínka (4)

V červenci L. P. 1958 v Brodčích u Kněžic
na pionýrském táboře pro děti úředníků
hrál jsem ping-pong s chlapcem který v brýlích
vypadal
že odebírá Vědu a techniku mládeži
Přes jeho urputnou hru
upinkal jsem ho

Snad aby setřásl prohru začal zpívat:
*Žala Lojzka trávu blízko u jetele
housenka jí vlezla rovnou do ...
dudlaj dudlaj dudlaj dudlajda*

Tenkrát ještě neměl další jména
a jestli měl na ručníku či trenýrkách monogram
bylo tam *(a ted' hádejte milé děti!)*
IJ

(Jarní chodec, 2009, napsáno v létě 2000)

x x x

Zdalo se mu že
jsoucna si začala sedat
tam kam patří
a v jeho očích (konečně) se zpožděním
dostávala tu váhu
kterou od počátku měla

(Jarní chodec, 2009)

Červencová noc

1

Být cizinec a neumět nic česky
a v hovoru druhých uslyšet –
noc
myslel bych na něco pevného
stůl led nejspíše kov
A přitom teď v létě
noc drží pevně
tak sotva pár hodin kolem půlnoci
že k večeru usnout na krytém zápraží
v křesle a zlehka přikryt dekou
bych v jednu chvíli probuzen
nevěděl
zda ještě stmívá se
či se už rozednívá

2

A vzpomněl si –
když ještě psaly se dopisy na papír
a ten se vsouval do obálek
a ty pečlivě zalepovaly
jak napsal jí tenkrát v lednu
(jakoby někam na druhý konec světa):
Ted' jsou tu dlouhé mrazivé noci
tak dlouhé
že jsou k nepřespání

3

Zatímco tedy seděl ještě po půlnoci
na záspi
drtivá většina lidí
v té zemi
toho národa
ležela na (nebo spíše v) postelích
v základních čtyřech polohách:
na levý či pravý bok
na břicho či na zádech
když netřeba počítat
další drobné odchylky

a někteří z nich ano
a jiní z nich ne
dobře spali

4

Přijel jsem si jen něco zapsat
a pak půjdu spát
jako kdysi ten prací v lese
unavený mladík

A ani už nemusí být splněny
(jak tenkrát)
některé další podmínky:
ne plující luna
a až rozmařile mnoho hvězd
ne položená louka a zeleným listím
oblečené jabloně a hrušně
ale (jen)
matný měsíc
za plotem palouk
v sadu nějaké ovocné stromy
a k tomu všemu ještě chvílemi
lhostejný studivý déšť

Asi půl roku po napsání první varianty přečteno: Karel Vysloužil
(nar. 1927) „Což není žena bytost stvořená na půl cesty od muže
k andělu? Což láska, víra, naděje, báseň, socha a krása nejsou
rodu ženského?“ (Z knihy *O nebi*, 2009).

5

Něco zapsat a pak zaspát
Ach spát!
a sny pěkné
(pokud se vůbec mohou zdát)
a těmi sny vydat se
naproti novému dni

(Zachtělo se mi, 2011)

Je něco jiného

1

Něco jiného je špatně usínat
v třetím patře vyhřátého paneláku
a něco jiného usínat v přízemí chalupy
necelý metr od hlíny
(a pod kterou ještě trochu hlouběji
tečou podzemní prameny)

2

Je něco jiného usínat v lednu v pokoji
s utěsněnými okny
kdy tady je *doma*
a za okny je *venku*
a kousek dál už za zahradou
je *Příroda*
a něco jiného když v červenci
okno otevřené
(záclony proti mūrám povívají)
a tady v pokoji je
(i když zanedbatelný)
záliv noci

3

A také je něco jiného
chodit po dlažbě ve městě
a něco jiného jít daleko za vsí
po málo ušlapané pěšině
které až ještě víc zdětinštím
řeknu:
Ty se tu pěkně vineš!

4

Je něco jiného číst v básni
sny naše v temných lesích pohlavních
a něco jiného (i když ne moc)
jít pozvolna vzhůru lesem k Bělé
– boroviní jehličí vlhký mech
přes cestu někde kluzké kořeny
a i když den
tak je tu – setmělo

5

A něco jiného když jednu neděli
slouží důkladně mši starý kněz
a jiné je když další neděli
za ponkem bystře celebruje kaplan

Dnes bude mše sv. o pět minut kratší

6

Anebo když při bohoslužbě
je kostel plný lidí
zatímco téhož léta
jsou odpoledne troje dveře otevřeny
aby zdi vysychaly
(spíš ale vysychají varhany)
a vejdeš-li jedněmi z nich
jako by kostel byl jen tlusté zdi
pokryté střechou
A zase něco jiného
když přítomní zpěvem v lednu rozruší
skoro mrazivý vzduch
za ty před námi
(a jiní jednou budou za nás)
jichž duše
chybily, hřešily, zbloudily z cesty (K 922)

Pozn.: Citován Zbyněk Hejda – sbírka *Všechna slast*.

(*Zachtělo se mi*, 2011)

x x x

Pozdě odpoledne se vrátil z města
Převlékl se
Přišel do chlěva

Kočka s odrostlým kotětem ležela v koši se senem
Slepice s kohoutem seděly na bidlech
Králíci v kotcích zpozorněli
(rychlý pohled zda některý z nich tam neleží
jako ti vojíni u Sadové
– tak jako leželi předloni
když celou vesnici
povětrím letěl jejich mor)
I oni měli vzorně vyžrané misky

Konečně mezi svými!

(Zachtělo se mi, 2011)

Přibývání hlásky – m

Obdivuhodná a obdivovaná Věra Linhartová má
v knížečce Dům daleko (MF-1965) krásný text
Ubývání hlásky „m“.

Celá desetiletí jsem v kostele si myslel,
že se zpívá:
„Hospodin je můj pastýř,
nic nepostrádá.“

A až teprve teď jsem
byť lehce nahluchlý
(alespoň v kostele) uslyšel
na konci druhého verše
trochu opatrné „m“

.....

Pozn. Žalm 23 (Davidův); ekumen. překlad, 1984
„Hospodin je můj pastýř, nebudu mít nedostatek.“

(z rukopisu; léto 2011)

Arytmie

Protože na interní JIPce v pelhřimovské nemocnici
bylo plno, umístili mě v suterénu ve skoro prázdné
větší prostoře (snad sloužící při krizových situacích).
Z vedlejší prostory (když asi také ne místnosti)
byl průchod, kterým různě přicházely sestřičky
a uklízečky a objevil se jeden doktor. Asi tak sedm
metrů ode mě byl na druhé posteli nějaký chlapík.

Srdce mi tlouklo tak silně
že postel se chvěla
a mně se asi tak po hodině úzkostně zdálo
že infúze už možná ani nezabere

Z té vedlejší prostory bylo slyšet
uřvané Rádio Blaník
ze kterého mě v jednu chvíli
nějaký zpěvák ujišťoval:
„Tohle je ráj!, Tohle je ráj!“

(z rukopisu; podzim 2011)

x x x

Zase mi někdy v uších zní
a co když to už není
nesnáz zdravotní

Co když už je mi
bytí uslyšet

(z rukopisu; podzim 2011)

Blbiny

(malý pozdrav Miloši Doležalovi)

Loni na jaře v jihlavské nemocnici v pokoji kardiocentra po katetrizaci a po dvanácti hodinách, když nám sestřičky sundaly z třísla poslední pytlík s pískem, zeptal jsem se pana Doležala od Ledče, co ležel na vedlejší posteli, zda není příbuzný či nezná Miloše Doležala. Příbuzný ne, ale rodinu zná; a mluvil o ní kladně nebo neutrálně, ale o Milošovi kriticky. Zvláště o příběhu Oliny z jeho knihy Bodla stínu do hrudního koše. (Kdoví zdali ji vůbec četl?) Nakonec uzavřel o Milošovi řeč: „No ale ať si píše ty svoje blbiny, když ho to baví!“

Kardiak, p. Doležal, něco přes 65 let, před důchodem dispečer ČSAD, technolog, zásobovač – či něco podobného, řekl: *blbiny*. Ne – blbosti, kraviny, hovadiny, píčoviny, ptákoviny – ale *blbiny* psali Fjodor Michajlovič a Franz Kafka a teď je píše Miloš Doležal a já se taky trochu snažím.

(z rukopisu; jaro 2011)

x x x

Za celé odpoledne z rádia
Jen jedna zpráva která
potěšila a povzbudila:
Ucpala se *jim*
skoro na hodinu
Jižní spojka

Petr Mazanec (1945), středoškolský učitel, regionální historik a básník. Žije v obci Veselá u Počátek. Je autorem rukopisných sbírek *Dostatečné znalosti* (1968–1970) a *Dostatečné známosti* (1973–1974). Od roku 1990 je pravidelným účastníkem sborníků skupinky absolventů Filozofické fakulty Univerzity Karlovy z 60. let, které vydávají autoři vlastním nákladem pod názvem *Listopad*. Vydal v nepatrném nákladu pět sešitů svých textů: *Verše* (1998), *Verše 2* (2002), *Verše a texty 3* (2005), *Krátké texty 4* (2006), *Verše a texty 5* (2008). V nakladatelství Dauphin vyšla v roce 2009 sbírka *Jarní chodec*, která je autorským výběrem z jeho dosavadní tvorby, a v roce 2011 sbírka *Zachtělo se mi*.

Camus Šiškin Grossman
Effenberger Nádherná
Morgenstern Král Ljubková

souvislosti 4/2011
revue pro literaturu a kulturu

www.souvislosti.cz

Zavři, ať ti neuletí duše

Připravil Petr Motýl

Generace básníků narozená v sedmdesátých letech? Bude ji tak jednou literární historie nazývat? Časový odstup na zobecňování je zatím příliš malý, na druhou stranu jde o autory živě působící na literární scéně, o autory „v nejlepším věku“, kteří jsou plni tvůrčích sil, ale zároveň už nabrali řadu životních zkušeností.

Pro toto číslo *Kontextů* jsem se rozhodl vybrat poezii a učinit krátký rozhovor se třemi autory této generace, budu je jmenovat v abecedním pořadí: Jakub Řehák, Ladislav Selepko, Ladislav Zedník. Celou šíři básnické generace by ovšem mohlo stěží zachytit celé číslo časopisu jí věnované, už jen pro komplikovanost situace. Ta se totiž s příchodem nového společenského uspořádání po roce 1989 nijak nezjednodušila – jak se mylně v chaosu na začátku devadesátých let předpokládalo. Tehdy se naopak poměrně jednoduše daly uplatnit škatulky literatury oficiální a neoficiální či domácí a exilové. Žádné obdobné kritérium pro autory, kteří měli od počátku možnost „svobodně publikovat“, nastavit nelze. Uvozovky jsou podstatné, komunistická cenzura sice zmizela, ale od poloviny devadesátých let to nově publikující autoři rozhodně neměli jednoduché. Internet byl teprve v počátcích a v tištěných periodických i nakladatelstvích se už stačily vytvořit nové struktury, mezi které nebylo vůbec snadné proniknout. A pokud se to někomu podařilo, tak určitě ne primárně proto, že by někdo z těchto struktur měl zájem o kvalitu jeho poezie. Později se situace začala měnit, internet nabídl prostor k publikování každému, což samozřejmě mělo a má svá úskalí. A další důležitý fakt – zájem kulturní veřejnosti o poezii ohromným způsobem poklesl a básníci se postupně ocitli v jakémsi ghettu na okraji společnosti. Mnozí to vzdali, někteří ještě více zatuhli ve svých pozicích ohrožovaných dravým kapitalistickým básnickým mládím, jiní se, ať už dobrovolně či nedobrovolně, začali

zajímat i o dění mimo svůj okruh fungující na systému vzájemných protislužeb.

Ale zpět ke konkrétním autorům tohoto čísla *Kontextů*. Ladislav Selepko (*1973) je stejný ročník jako Jaromír Typlt a je o dva roky starší než Bogdan Trojak, kteří jsou literární kritikou považováni za žijící klasiky (otázka je, zda oprávněně, nicméně nepopiratelné je, že kritikou za takové považování jsou). Ladislav Selepko nevydal doposud jedinou tištěnou básnickou sbírku. Přičemž jeho tvorba dostupná na internetu je jistě materiálem na několik tištěných knížek, které by mohly, pokud by situace v současné české poezii byla jiná, během posledního desetiletí vyjít a neztratily by se.

Jakub Řehák (*1978) a Ladislav Zedník (*1977) vydali zatím prvotinu, oba čekají na brzké vydání svých druhých sbírek, což je – podle mého názoru – v jejich věku a při kvalitě jejich poezie poněkud málo.

Vás tři jsem si vybral proto, že je mi vaše poezie ve vaší generaci nejvíce blízká a považuji vás za nejvýraznější autory, kteří v současné době v této generaci poezii píší. To je můj názor a jistě i sami vy tři básníci budete či můžete mít názor jiný. Mně vaše poezie říká více než ta vašich generačních či publikačních druhů, jako je Jonáš Hájek, Ladislav Puršl a o něco mladší Marie Šťastná, Miroslav Fišmeister, Martin Skýpala či skupina Fantasia – Petr Řehák, Adam Borzič a Kamil Bouška. Už jen ten velmi neúplný výčet jmen ukazuje, že to nemůžeme probrat, že na to by bylo potřeba mnohem širšího prostoru. Takže by mě spíš zajímalo, kdybyste mohli říci třeba jen něco stručně o někom, kdo je vám spíš blízký než neblízký, spíš něco více konkrétního o jednotlivostech než v šíři zobecnění.

LADISLAV SELEPKO: Hodně z těch autorů, kteří se narodili v 70. letech a kteří publikovali řekněme od 90. let a pak zvláště od přelomu tisíciletí, mi bylo spíš cizích.

Bylo mezi nimi několik výjimek: Věra Rosí (vlastním jménem Veronika Schelleová) mě kdysi uchvátila svou dosud jedinou sbírkou a snad též iniciovala přerod v mém psaní. Pamatuji si i na *Modrá jablka* Terezy Riedlbauchové. A do třetice si vzpomínám na Petra Fabiana a jeho *Lomová pole*.

Většinu z těch autorů/autorek Husákova babyboomu, kteří mi jsou v současnosti blízcí, jsem potkal až na literárních serverech – viz Jakub Řehák a Ladislav Zedník. Nebo Eva Košínská, která však mezi ně věkem nepatří, ale může být ráda, že je o něco mladší, myslím (úsměv). Díky internetovému almanachu Wagon, který se stará o mapování toho nejzajímavějšího z webového prostředí, jsem poznal nejen básně Jitky N. Srbové, k nimž jsem spontánně přilnul, ale také Miroslava Fišmeistera. Na koho nezapomenout? Je zde další generace deroucí se z virtuálního světa: např. Anna Kunová nebo Olga Peková – jsem sám zvědav, jak se vyloupnou.

JAKUB ŘEHÁK: Patřím k pozdním debutantům. Poezii jsem seriózně, to znamená s jistým nasazením a jakousi odpovědností (která nemusí být z toho, co píšu, samosebou nijak zřetelná, mluvím jen o vnitřním pocitu), začal psát dost pozdě, zhruba v šestadvaceti letech, první sbírka mi vyšla ve třiceti. Čili když už jsem začal publikovat, neměl jsem ani tak ambici stát se součástí nějaké generační skupiny, jako spíš zprostředkovat své vidění světa. Neměl jsem rovněž potřebu se vyhraňovat vůči jakékoli starší generaci, poezii jsem vnímal v kontinuu, kam přirozeně patří i celé rodiny básníků tvořících přede mnou. Také jsem poprvé začal publikovat na literárním serveru Totem.cz, kde neexistovala přísná generační hranice či hierarchie. Z toho se samozřejmě odvíjí i můj vztah k dalším autorům v literárním milieu. Teď už nicméně vidím zřetelnější obrysy. Třeba generace básníků, kteří jsou narození kolem roku 1984 až 1987, je mi až na výjimky poměrně dost cizí, s nimi si nemám mnoho říct ani jako básník, natož člověk a nad jejich poezií mi nezbyvá než pokrčit rameny.

Dlouho jsem si připadal víceméně jako solitér, který si je schopen rozumět ve věcech poezie takřka ob generaci či dvě anebo s podobně založenými solitéry jako třeba právě s Ladislavem Zedníkem či Ladislavem Selepkiem. V minulém roce jsem se ale také setkal s poezií i osob-

nostmi Adama Borziče, Kamila Boušky a Petra Řeháka, tedy skupinou Fantasía. Nejprve jsem jejich poezii dost odmítal, ale nakonec jsem ji začal číst bez předsudků, a jako by se ve mně udála chemická reakce – to, co mi nejprve přišlo jako školácké či rétorické, jsem začal vnímat v jiných souvislostech a hlavně jsem si uvědomil energii a obraznost, kterou jejich texty zachovávají. Poezie obou zde přítomných Ladislavů pro mne byla ovšem důležitá neméně. Oba jsou to značně systematictí tvůrci a budují nejen jednotlivé básně, ale celé vesmíry, kde je vše vzájemně propojeno, což mne jako nevalného systematicka dokázalo vždy ohromit. Jejich poezie na mne působila poměrně extrémně – v dobrém slova smyslu. Od nekritického přijetí až po odmítání. Nikdy jsem ale vůči jejich poezii nebyl chladný a dost jsem se z ní učil. V různých obdobích pro mne byla zkrátka určující a inspirativní, a tak ji vnímám dodnes.

LADISLAV ZEDNÍK: Generační zařazení jsem poměrně dlouho až tak moc nevnímal. Jsem totiž pozdní debutant a tyhle věci mne mýjely. A cesta k vlastní poezii u mě byla delší, takže svůj debut, který je pozdní, nepovažuji ale za zpožděný. Teď chystám druhou knížku a interval pěti let mezi vydáním první a druhé sbírky považuji pro sebe za zcela vyhovující, ani bych častěji knižně publikovat nechtěl a jsem spokojený s tím, jak to je. Necítím vůbec žádnou potřebu vydávat svoje věci častěji.

S Jakubem Řehákem a Ladislavem Selepkiem cítím spříznění, které je určité i generační, což jsem si dost intenzivně vybavil zrovna minulý týden, kdy jsem svoji poezii četl v kavárně Fra spolu s Jonášem Hájkem a Ondřejem Buddeusem. Oni jsou jen o trochu mladší, ale vzájemné propojení tam nefungovalo, oni byli vtipní, cool a zábavní a moje básně mi tam najednou připadaly jako velice „těžkotonážní“ a úplně někde jinde, nehodící se k té veselé atmosféře. Což neříkám, že bych se chtěl nějak litovat, ale jako příklad, že my tady s Láďou a s Jakubem máme k poezii dost jiný vztah a píšeme jinak než mladší generace.

Ze svých vrstevníků bych ještě připomenul Štěpána Noska, o kterém tu ještě nebyla řeč, a jeho sbírku *Negativ*, ta se mi velice líbí.

V další otázce bych se spíš než na trošku vágní záležitosti postavení poezie v současnosti či na vztah internetu a tisku zeptal na vaše oblíbené básníky – ač to třeba už někde zaznělo, myslím si, že je lépe zmínit třeba poněkoličká jména León-Paul Fargue, o kterém jsi, Jakube, už v jednom rozhovoru mluvil, než se bavit o perspektivách elektronických čteček.

JAKUB ŘEHÁK: Měl jsem dvě fáze četby i psaní poezie. Ta první trvala zhruba od patnácti do dvaceti let. Miloval jsem tehdy obzvlášť poezii imaginativní, především surrealistickou – tu jsem četl v Nezvalových *Moderních básnických směrech*, ale mohla být nakonec jakákoli, jen když byla náležitě obrazná. Na to jsem kladl důraz a jemnější polohy jsem tehdy příliš nevnímal. V těch dobách jsem nejvíce četl Allena Ginsberga, Ferlingettiho, Dylana Thomase, Gottfrieda Bennu, Georga Trakla a expresionisty vůbec, Paula Celana, Paula Eluarda a Henriho Michauxe a z českých básníků opakovaně Nezvalovu *Ženu v množném čísle*, Ivana Divíše, Ivana Blatného, Karla Šebka a Zbyňka Havlíčka. Potom jsem od poezie odešel a přestal ji na nějakou dobu číst a takřka i psát. To trvalo asi pět let. Poezie se pak ke mně nicméně v jakési milosti vrátila a od té doby se snažím číst pokud možno všechno a všechny a vnímat i ty jemnější, nenápadnější valéry.

Jsou ale knihy a básníci, kteří mě jednou provždy ustanovili a překonfigurovali můj pohled na svět i poezii vůbec. Kromě zmíněného Leóna Paula Fargua a jeho jediné knihy v českém překladu – *Prostory* – to byl potom třeba Dino Campana, Eugenio Montale, Giuseppe Ungaretti, Joyce Mansour, José Angel Valente, Cesar Vallejo, Osip Mandelštam nebo Velemír Chlebnikov či Fernando Pessoa a z povzdálí byl přítomen i Ezra Pound. Chtěl bych ještě zdůraznit Rimbauda v období *Sezóny v pekle a Iluminací* – to jsou texty, které potřebuju mít stále „s sebou“.

Z českých autorů potom Petr Borkovec, Ivan Wernisch, Zbyněk Hejda, ale i klasici jako Josef Hora, Antonín Sova a Karel Toman – zvlášť Horu a Tomana jsem si při tom svém návratu k poezii obzvlášť oblíbil. Nechci zapomenout ani na Viléma Závadu. Nezvala čtu v tomto období už soustavně. A nakonec je tu Petr Král, Stanislav Dvorský, Roman Erben. Velká triáda.

Nemusím asi zdůrazňovat, že setkání s poezií Petra Krále pro mě bylo zjevením. A nejen s ní, ale i s Petrovou osobou vůbec. To se týká i Stanislava Dvorského a okruhu UDS. Jejich texty mi objevily závatný nový svět, kterého jsem se sám chtěl dotknout ve svých básních. Celá pozdější tvorba Petra Krále, která se od surrealismu vzdálila, byla pro mě důležitá rovněž, byl to podstatný ukazatel ve smyslu básnického myšlení i ochoty vpustit do své každodennosti poezii.

Krom knih poezie mě ale také ovlivnily i knihy biografické či knihy rozhovorů s básníky. Úplně na počátku mého návratu k poezii to byla kniha Miloslava Topinky o Rimbaudovi *Vedle mne jste všichni jenom básníci. A Rozhovory s André Bretonem*. Tyto knihy jsem četl mnohokrát a v některém období jsem je uměl takřka nazpaměť.

LADISLAV SELEPKO: Z těch dalších vlivů. Spousta. Čtu intenzivně autory z anglo-amerického prostředí. Ezra Pound, Wallace Stevens, John Berryman, Lyn Hejinian, ranější John Ashbery patří k mým nejbližším, Dylan Thomas, Ted Hughes, Seamus Heaney. Z jiných jazyků především Rainer Maria Rilke, Georg Trakl, Anna Achmatovová.

Nejvíce mě ovlivňovalo české prostředí. Měl jsem mnoho období, kdy jsem se sžíval tu s jedním, tu s druhým autorem. Ti, kteří zanechali nejcitlivější stopu: Otokar Březina, František Halas, Petr Kabeš, Karel Šebek, Jan Hanč, Zbyněk Hejda, Pavel Řezníček, Bohuslav Reynek, Jan Zahradníček. Nakonec jsem se dobral i k Vladimíru Holanovi, který mě „straší“ pravidelně již několik let. Někde mezi nimi neopomenutelní Ivan Wernisch, Petr Král či Stanislav Dvorský. Autoři z předcházející generace či mezigenerace mě zas tolik nezajímali, byť i je jsem samozřejmě četl: Víta Slívu, Petra Hrušku, Lubora Kasala. Nejraději z nich asi Pavla Kolmačku.

LADISLAV ZEDNÍK: Začal jsem systematicky psát až v pětadvaceti letech, předtím jsem se věnoval hlavně paleontologii. Ale četl jsem vždycky, to ano, jenom jsem do určité doby téměř nic sám nepsal... Z českých autorů určitě musím jmenovat dílo Vladimíra Holana a *Zimohrádek* Ivana Wernische, o něco později to byla

poezie Karla Šiktance a Zbyňka Hejdy. Dost mě ve své době ovlivnily dvě antologie, a to současné polské a slovinské poezie. Ta slovinská *Místo v prostoru* hlavně pro svou mystiku a metafyziku a protikladně ta polská *Bílé propasti* pro zachycení všednosti a každodennosti. A celá řada dalších autorů, těžko všechny jmenovat, určitě to byl Paul Celan, Galway Kinnell, Seamus Heaney nebo Vasko Popa.

A ještě jedna otázka, ten rozhovor děláme koncem podzimu, vy, myslím, všichni tři máte rádi procházky krajinou či městem, a ty jsou na podzim obzvlášť lákavé, nevzpomněli byste si na nějaký zážitek, spojitost s vaší básní nebo tvorbou obecněji?

JAKUB ŘEHÁK: Nejvíce se má poezie rodí ze střetnutí s novým prostředím, novým životním rytmem a neznámým prostorem, který se mi rozklene před očima – to všechno ve mně způsobuje pohyb, který jsem ale schopen zaznamenat až s delším časovým odstupem, někdy velmi dlouhým. Jakási část mne je zkrátka jako janusovská hlava trvale obrácena do minulosti. Takže se mi hůř mluví o věcech, které mě bezprostředně obklopují, a lépe se mi artikulují obrazy, atmosféry, pachy, události rozprostrané v paměti. Takže teď se mi vybavuje třeba noční Olomouc, kde jsem nějakou dobu bydlel, s nízkou nataženými tramvajovými dráty a nočními ulicemi, kdy mi domy přišly jako falešné kulisy a celé město na mne působilo jako Laputa plující noční tmou vysoko ve vzduchu.

Ale vždy na mě velmi působila a působí i ošuntělá pražských Košíř, kde už řadu let bydlím, jejich patina, pel i jakési skryté nebezpečí, třeba houštiny a průchody v zanedbaném parku v Praze na Kavalírce, kudy jsem chodíval denně kolem kostry jakéhosi ústavu, který se tyčil na vyvýšeném kopci jako tajemná laboratoř.

LADISLAV SELEPKO: Mě inspirují a podněcují k psaní hlavně ženy. Příroda je dějiště, zásobárna hmatatelných kulis. Samotná přírodní lyrika bez existenciálního nebo milostného napětí mě nikdy moc nebrala. Stejně tak mě nebere účelová sociální angažovanost, která si z poezie bere jen skořápku.

Bydlel jsem několik let v maringotce na dvoře vedle bývalé prachárny nad Olomoucí, s výhledem na Svätý Kopeček a Oderské vrchy, mezi poli, na konci několikakilometrové aleje, než ji přeřízl dálniční obchvat. Svým způsobem izolován, dobrovolně, říkal jsem tomu romanticky „vnitřní exil“. Tehdy bezprostřední okolí prosakovalo do textů intenzivně. Podíval jsem se z okna na barabiznu prachárny, trosky chlívků pro prasata, dvůr zaplevelený dřevnatícím starým bodláčím, nabílenou zídku podpíranou černým bezem, případně vyšel pro dřevo do narezlé plechové kůlny a při té příležitosti mrkl na vzdálené, rozmazané kopce na horizontu – viděl jsem, že není kam jít nebo že není proč kam chodit, a obrátil se dovnitř k imaginárním světům, léta tráveným nánosům prožitků ze světa, který jednou byl i za plotem onoho dvora. V těchto podmínkách vznikalo mnoho básní z rukopisu *Tabulový vrch* a vracely se do nich i později (viz báseň „Sny“ zde otištěná, kde je to dáno do kostičky nařízlé motivem autorovy ontogeneze). Když jsme toho měli já i moje tehdejší přítelkyně dost, obrátili jsme se k novému světu – Londýnu.

Téma rozkladu, zániku, marnosti a odevzdání se stárnoucímu času uprostřed více nebo méně vybledlých barev a po magii toužících pohybů myslí, těla i srdce se do mých textů opakovaně zadními dveřmi vtírá.

LADISLAV ZEDNÍK: Vždycky jsem hodně chodil do Barrandienu: Srbsko, Karlštejn, Zadní Třebáň... Já jsem vzděláním paleontolog a nějakou dobu jsem i pracoval v oboru, ale na vědeckou práci jsem dlouhodobě neměl dost takové té pedantické úřednické systematickosti. Táhl mě to vždycky ven do terénu, vždycky mě přitahoval výzkum přímo v krajině. A přitahuje stále, pořád do Barrandienu chodím, napůl jako paleontolog, napůl jako básník.

A vždycky jsem rád odbočoval z cest, nejdřív na cestičku lesní zvěře a pak jsem šel úplně volně krajinou, to bylo vždycky nejzajímavější a přinášelo objevy a překvapení. Se svou tehdejší přítelkyní jsme jednou stoupali do kopce u Zadní Třebáně, odbočili jsme z cesty na pěšinu, která se pak ztratila, pokračovali jsme po skalní římse nad údolím Berounky a asi po deseti minutách jsme tudy dorazili na vrchol kopce. A tam, obklopeno lesem, bylo obdélníkové prostran-

ství, na kterém kdysi stával dům, zbyly po něm jen obrysy a jabloně v zahradě. A pod tou nejhezčí jabloní stála dvě křesla, přímo na místě výhledu do krajiny. Bylo to na začátku října, stromy byly barevné, rezavé, obloha nacucaná, tak jsme se do křesel usadili a čekali jsme, až spadne první kapka. A na základě toho zážitku jsem pak napsal báseň *Zahrada s jabloněmi a dvěma křesly* – a ještě později jsem tak nazval i svoji sbírku.

LADISLAV ZEDNÍK

Narodil se v roce 1977 v Praze. Vystudoval paleontologii na Univerzitě Karlově. Žije v Praze, na živobytí si vydělává jako učitel na základní škole. Vydal sbírku básní *Zahrada s jabloněmi a dvěma křesly* (Argo, 2006). Publikuje časopisecky a na internetu na stránkách Totem.cz (kde je i redaktorem) pod nickem egil. V časopise *Host* vede rubriku Hostinec.

Naděje

I. Říjnová

Vnímej tu masitost –
začíná vstupovat pod povrch věcí.
Jak je to zdánlivé:

uvěřím v listí,
a brzy mě rozmetá vítr.

A jestli snad nejsi, tím spíš chci věřit
alespoň ve tvoji nepřítomnost.

A nebude to svoboda,
a nebude to kašel psa.

II.

Smysly mi vnucují účast
na bytí netečných věcí. Je sněžno
a všude se mrskají pobledlé ryby –
podobné jazykům
tvarují do proudnic bezbarvá slova

– tak mluví zrcadla
a náhodně utkvělé tváře, když nevím
a nesvedu
zpřítomnit jediné gesto.

Tváře jak sklenky. Bez rysů. Holé.
Hladiny, odrazy
v rovině upitých očí.

Nikdo se nikoho neprosil, a přesto je –
naše minulost
jako připíjet na zdraví mrtvým.

Odstřížky

Koupelny. Výlevky. Ústřížky nehtů. Nájemné
noci a dny plné hlasitých dutin. Lžeme si, že něco
vlastníme,
ale ne... Na stole zmaštěné talíře, z partaje odvedle
hlasy a šelesty, vzdychání, sprcha...

Půjčky a krádeže: slova a nádechy; nájemná těla...
– *A to je všechno?* – Ne. Budu ti povídat
hluboko do noci.
Prolžu se do pater, kde sněží děti.

Nostalgie

Jako vždy. Plastické obrazy –
šedé a výbušné. Podzim
jako přerušená soulož. V parcích
inflace šlépějí, listů...

Ale především:
Na stéblech mráz ukřižoval vodu...

V kuchyni mlčíme
nad svými kávami.
Píšeme mrtvým a o mrtvých. Dědo...,
je to sladké a vláčné
tlení.

Narkomani nostalgie.
V co ještě doufáme...

Zavři, ať ti neuletí duše.
Zavři – *proč* –,
aby čas zdánlivě znehybněl;
v koupelně doškrť tu vodu.

Vylidniš zrcadlo, zhasneš a vypneš sklo.
Co je dnes skutečnost... Možná,
že ten, kdo ti do těla promítá vědomí,
je v ustlaných rostlinách
vláknitou vůlí k růstu.

V co vlastně doufáme.

Do dutých loutek dnů
mysl a významy...

Sběratel

Dny jako fotky; a při krajích: zčernalé stříbro.
Mysl si v rachotu tramvají nachází ukrytou hudbu.
Partitury jízdních řádů... Všechno má jakýsi
– podprahově známý – rytmus.
Navečer mluvíme v kuchyni; a když máma rozsvítí,
jako by pod stropem vybuchl tanečník. Poklidně
žmouláme
světelné maso.

Nepatrné děje. Akce a reakce: gesta, jež nachází odezvu,
sem tam i smích. A také okna, vystlaná zrcadly po
vnitřní straně:

skupinka mimů v nich přehrává rodinnou idylu.
Kdo koho odráží? *Kdo – já jsem Sběratel, ukrývám
hřbitůvek motýlů*
– *v prosklených kazetách, pánevní kosti všech barev.*

Dýcháme. Mluvíme. V závěsné kuchyni – my,
smlouvy svázané
do uzlů těl. Snímky jak dny. Krajiny, postavy:
stmívané stříbro.
Neskutečné...

Úkosem zahlédnu na okně
sebe, jak sleduji okno.

Stěhování

...když jsme z pokojů
vynesli poslední vnitřnosti,
zdálo se, že už je po všem.

Auta, co mījela pod okny,
vykládala na podlahu
z balíčku světelných karet
– nejistou budoucnost.

Stranou všech hlasitých přesunů
mělce a nejistě
stěhují prsty své otisky.

Z rukopisu.

JAKUB ŘEHÁK

Narodil se roku 1978 v Uherském Hradišti. Vystudoval střední filmovou školu ve Zlíně. Vydal sbírku básní *Světla mezi prkny* (Fra, 2008). Příležitostně publikuje recenze i delší texty o poezii v různých literárních periodikách (*A2*, *Tvar*, *Kontexty*, *Reflex*...) a na internetu na stránkách Totem.cz pod nickem cit-i-zen. Živí se jako zaměstnanec knihovny, žije v Praze.

V Libni se narodilo světlo

Jít zase po nábřeží, znám to tu, ale nejsem to už já,
pata zadírá se do písku,
ale už mi nepatří, co mi však patří? Nemám snad
nárok na dotek světla?
Vyboulená zpovědnice rána, tělo ví a pátrá, zná
všechnen tah pod vzdušnou mohylou,
kde se v modrém třesku křísí tramvajové páry, kde
do větru pění limonády,
kde převodové páky města pracují.

Nevstoupil jsem do spícího metra, dál jsem v něm
poklimbával.
Viděl jsem mohutné cínové drápy neznámého depa
s hlavou sraženou milosrdně přes korset šatů,
hliník Zličínu zvonil mi v hlavě.

S přicházejícím jarem nás stále víc chtělo být z dřeva.
Procházeli jsme skrz pachy za zbouranými domy,
kořeny a spršky vybuchovaly opodál,
neměli jsme být, ale byli a čím dál víc nás zajímaly
potíže šatů a zatuchlé nauky o svlékání.

Pronásledovali mne až do mé krabice a já jim
papírově nadával.
ZDARMA šero a úplatné sklenice, ryngle kulaté
a dráždivé jako sám zadek,
směstnaná ženská hora.

A úsměv z kuchyně kam plyne? Jen lehce líblas mne
reznoucím ohanbím
a spodní maso táhlo k máslovému džezu. Zatím však
planeta kameněla.
Co je to za zemdlelé tělo ležící v pozdních šupinách?
Co rozumím hvězdou cizoložství?

Během léta šplhá po chlupaté noze s pusou rozřízlou
od ucha k uchu,
s násilím strašně modrým jako patra těl na houpačce,
jako těla složená v zahradních kůlnách. Chvilé,
kdy na prázdno a slane polykám, kdy rukama
odírám potrubí,
jímž ženou se jablka města. Přijde léto? A kdo se ptá?

Léto voní po vyloženém shnilém mase, po chatkách,
kde kůže chce být nahá,
veliká kropící konev léta, ale já trávil čas
v prospěšných útrokách.
Byla jsi ze soli, tvé nártý plné jeleního loje, prosklené
oči a sukně, které bylo lze krásně
potahovat,
zář chatek a kovově chladné kohoutky ševelící
v letních hlubinách, dech nemohl pojmut
všechnu tu novinovou krásu jediného dne.

Je neděle. Postříbřená hlava. Město nádherný
katafalk vplouvá do zasněžené síně a usíná, všeho
bylo moc, příliš deníků, příběhů, napěchovaných
papírů, klikiháků z počítače.
Kdo v tobě usíná, kdo drží na šňůrce bolest bolavého
zubu,
zatímco do plic zvolna prší mokrý sníh.
Neděle ještě je, ale pondělí brzy zabodne svá dláta.

Jít zase po nábřeží. S čurky deště v jílu čerstvých zdí.
S kotvicím mýdlem parníků.
Tvůj pokoj zvlhlá mapa. Světlo od kuchyně smýkne,
mizí dál za odložené dvory,
kde vrabci vyrábějí stíny, kde pod rohožkou kdosi
úpěnlivě cvrliká.
Uvnitř tramvají pučí žlutá vata a všichni tam
procvičují dlaně pro větší porce tepla.
Rychlíky kotví v šedých zarážkách. Holubi rok od
roku línější a drzejší, až to tleská.

Chrlím sprostý kov na všechny prodavače města.
Uprostřed noci syčí odhozená cigareta.
Běžci oslnění žlutým prachem z nároží vyboulených
borců.
Horkem unavené vany a výtahy, schodiště hrabivě
hrnoucí šedou změt'
až do posledního patra. Zatím však planeta těžkla
a kameněla,
nic pro ni neznamenal holka s rozsvícenou polévkou,
nic kaňka vesmíru, co zrovna do krku sklouzla,
planeta zůstávala lhostejná.

Události psané písmem hořících masařek. Hlavy
oddychující na samotkách dvorů
s vyskládanou řadou popelnic. Tělo se lituje a mění
v lhostejnou masu.
Ulice zaprášených ryb. Ulice nahnědlého potu.
Báseň ke mně přichází už mrtvá. ZJISTIT STÁŘÍ
PÍSKU.

Libeň v chatrných obydlích. Vazkost, vlhkost.
Otvírání pórů.
Holky se třepou okolo zdí, vybité chýše plné ranního
vzlykotu a plechu,

proudý kapalného másla po stehnech. Záda lnou
a v kříži se to hýbe.
OBRANA olýsává. Skrz rukávy mi proudí vzduch.
Vidím modré kaskády paneláků v hlubinách
libeňského těla.
Vidím prázdné jízďárny plné opuštěných policajtů.
Vidím kávu světélkovat v ulici pod Palmovkou,
vidím úsvit piva,
vešli jsme do těch žlutých střev a uvnitř vydrželi
celou noc.
Láska vypukla na chodbách. Spořitelny. Matná
terária, mozky, zadky.
Zchátral jsem, ale nemohl zadržet klam.
Začínalo jaro. Libeň se probouzela a prorůstala,
Libeň se hlásila
v propoceném litinovém mozku. Libeň procítala
a čadila.
V LIBNI SE NARODILO SVĚTLO. Nám zbyl jen
ranní porcelán.
Moč cinkající po mlžných hlavách. Jaro byl kbelík
s lávou.
V hladinách jara a v mastných parách výloh.
V korunách olýsalých stromů.
V divokých jízdách tramvají do západních zemí.

Někdy tě zahlédnu ve víčku piva odhozeném do
poslední trávy,
někdy o tobě nevím, ani o sobě, jen poddávám se
městským hrátkám.
Mezitím lísala ses do odložených spících zahrad.
Od první chvíle jsem tě miloval, chtěl jsem, aby mi
v páteři zvonila cigareta.
Vejdi do jara, jdi s tinkturami, Libeň ať plná je ajatinu.

Už vím, tvá sukně je z másla. Když přicházíš od nádraží,
hrnou se k tobě všechny schody, mlha ti dosedá k nohám,
učíš schody milovat, učíš jak zůstat, učíš, jak se ve
sklepích probouzí tenká rudá řeka,
učíš se zapomenout na skla a učíš šterk zrnět a tékat
na rukách.

Zatím však planeta kameněla, jako když jsme
nechávali pozdní třešně kvasit v útrokách.

Z raketového léta

Jít zase po nábřeží. Potkávat dřevěné národy
ve žlutých jídelnách.
Před sebou nechat hučet remorkér másla a rána;
do hlubin přetlakových komor padá slza, moje
nejmilejší barva byla modrá,
modrá prázdných chodeb, bílá barvy čerstvě
tuhnoucí na stěnách.
Teď je ale všechno jinak.
Bedra a ramena přerůstala strašná macha. Spolu se
slunečným mlékem
hučela v uších i rakovina, síra v ulicích, pásovci pod
nohama,
vyhublá oblaka – převoz až za spící den.
Musel jsem rychle ven, náhle mě bylo strašně málo,
jakási mléčně přidušená partaj mi hučela
kolem hlavy.

Teď je ale všechno jinak. Ruka přepíná na lesklý
vosk.
Děšť prší po šerých svačinách. Čas je pouhý zápis
v mizejícím slově.
Městem s dřevěnými palicemi a bramborovými pytlí
jsem jen prokmitával.

Léto měnilo skupenství. Úloha byla jasná:
odmítnout zoufalství, ale má střeva,
plachtící žaludek byly plné sypké a úporné hmoty.
Zlostná děvčata hořela a během soumraků odcházela
do tůjí se zajímavými chlapci a literární kavárna byla
plná řas.
Jiná děvčata chtěla zas vidět měsíc omývaný krví,
smrduté výfuky zkřížené jako znak.
Léto bylo ukradeno spolu s kropíci vozy.

*(Nedělnátka přilétají z měsíce zpět unavena k pražským
činžákům a chatkám.
Dvory už nepáchnou močí a dávno očím nejsou
nebezpečná jejich vápna.)*

V tento čas miloval jsem práci, měl od ní zamazaná
ústa, rty naběhlé, žíly výrazné,
práce modrá a blyštivá jako dům o tisíci patrech.

Miloval jsem práci a viděl, jak v ohbí světélkuje
Flóra.

Černá a bílá zábradlí.

Po kočkách posílám horký dech,
po nočních hřbetech, jež běží k opilým vodojemům.

Tržnice-láska. Velký masitý brouk, technokrat hlíny
a léta,

spasitel krtinců vrhaných proti kotníkům a větvím
– vyšla už novinová zpráva?

Tvá pokoutní trafika je plná šťastného ledu.

Zatímco planeta těžkla a ze zad se obracela, přistihl
jsem se,

že nakupuji jogurty se slzami v očích, že v Tescu
procítám a žádám uniformu.

SAHARA TESCA.

Byla jsi stanice Flóra, věčná květinářka se škvárovýma
očima

a já jsem tě prvně otevřel,

prvně jsem pátral, prošel zahradnictví města i světa,
dobrá a klidná prst provázela tvé kroky.

V tento čas jen olej poznala pomazaná hlava na
olysalých zastávkách,

kde jsem křičel do plexiskla.

Nepotřebuji, aby tu vládla značka, trademark!

Hleděl jsem přes matné a špinavé klubko igelitu,

chtěl jsem se dotýkat prsty, bydlet v tramvaji,

červené tramvaji v rybízu července anebo srpna
směřovat k voňavé Hostivaři,

všemi hlasy hovořit a rozumět všem hlavám
zborceným na sedačkách.

Vylitá břicha rozvolnila pohyb, vzdušnou prázdnou
sochu,

krychlový proud bystřil a pádil na naše ramena.

Teď je ale všechno jinak. Černá hlína v Hloubětíně,
letní křižovatka přimrzlá na ústa. Praha není ve snu.

Lebka Prahy je průsvitná.

Později ozubená Hostivař naléhala během raketového
léta

rozžhavenými měděnými pláty na povrch těl,
jež zůstala sama v horkých panelových končinách.

První dvě části z rozsáhlé básnické skladby *Yellow Umbrella*
Opens A Chaotic Season, v rukopise.

LADISLAV SELEPKO

Narodil se v roce 1973 v Pardubicích. V posledních letech pobýval v Anglii, nyní žije opět v rodném městě. Nerad o svém životě něco více prozrazuje. Své básně publikoval a publikuje především na internetu. Na stránkách Totem.cz pod nickem whispermoonlite. Časopisecky byly jeho verše otištěny ve *Tvaru*, *Welesu*, *Aluzi*, *Kulturních novinách*. Překlady jeho básní vyšly také v antologii „nových českých básníků a básnířek“ *Rapporti di errore* (Milán, 2010) uspořádané a vybrané Petrem Králem a přeložené Antoniem Parentem.

Sny

Cihly, cihly, cihly, uvnitř plesnivé srdce
vzpomínka na dům Londýn

z baráku vychází otec, oblečený do konstrukce
z drátů

vysílá nesrozumitelné vzkazy

V závěsu za ním matčina hlava

nastrojená do barevných hadýrků

v hystericky dětském veselí, neobratně

vede koloběžku přes kusy dřev a kamení

Ztvrdlé, zmuchlané tlusté pytle

zadržují ozvěnu prasečího chrochtání

sídlíště, barák, Londýn, dětství seřazený

před odchodem na těžní věž snů

Cíl

Červené, bílé a modré plachty lenosti

připoutaly mě k lavičce na nábreží

stádo vodních krav o půl čtvrté v létě

lehce se kymácí, nemotorně nadouvá

Zvířata při povodni slepenými zobáky

zda jsem byl okraden, nebo zůstal dlužen?

Co bylo těsné, zavírá oči před zármutkem

nůž projel mrakem, pláž se vydlidnila

Nad hladinou se vyjasňuje spíš než stmívá
vrátit se není kam, dál jen moře
bělošedé cesty z rozdrčených živočichů
vedly mě po hraně k dávnému domovu

Za jakým životem, stárnutím slov
v rostoucím horku znovu se vydávám?
Hodinu po hodině obracím plachty vánku
pro zemi bez moře, po stopách bláznů

Nepadnoucí kalhoty, roztroušené tkaničky
které by nezavázal ani jednorozený
za dveřmi některé z příštích slavností
pípá detektor kovu, vyvěřelín a štěstí

Galaxie

Dlouhé, nerovnoběžné, poplašené domy
v jejichž sklepeních dozrávají jahody
staré duby, hračky uložené v pískovišti
jezera prosakující chodbami tam a zpátky

Lidé ve vaně, na zdi, ve skříňce s krémy
v botníku, vtěsnání mezi cement a tapety
ocel a omítku, zhmotnělé divoké sny
instalace bytostí obývajících jiné planety

Menstruace

I

Proč tvé nohy začaly hořet?
Proč se remorkér plouží do přístavu?
Proč mrtvý dinosaur?

Vzal bych tě do náruče
kdyby svět nenosil triko naruby
– míč zahnaný do slepé uličky

Chci si koupit iluzi života, rodinné štěstí
– dnes jsem si byl vybrat hřbitov
na kterém bych chtěl ležet

Co mi ještě chybí k dokonalosti
k mohyle štěstí?
Kůň zapřažený do popruhů
hrnčířský kruh

Lampa svítí
tvoje všechno je takové
nádech a výdech
robot na prožívání
nespravedlivý soud
– budeš mě bít?
dávat mi jíst?

Jako bavlněný polštář na spaní
mýdlová bublina
praporek zastrčený v konečníku
zubní výplň za třicet korun

Chci tě obejmout
vyhodit z okna
akumulovat podél
vymontovat z pojistek
zapomenout ve vlaku
hypnotizovat za jízdy
prozkoumat zkumavkou

II

Dnes jsem měl k večeri tvůj záblesk v očích
 marinovaného pstruha
 vykolejený vlak – tvůj obličej
 ani nevím, jak mi chybíš
 připadám si jako náhrobní kámen sebevraha

Na mezi rostou pampelišky
 půjdeme vzduchem
 ukousni si jablko z mého rtu
 na čele se ti rozsvítí semafor
 – blouzním o našem společném životě
 náš společný život je blouznění

Kokrhá kohout
 z tvého bludiště vytéká krev
 oranžová
 máš na rtech krev
 v rukou držíš kůzle
 chci tě vidět oranžově

Na prsou vrabčí hnízdo
 v korunách borovic spílají preláti
 smích vzal tropy pěstí

Dnes jsem putoval k televiznímu vysílači
 televizní přenos
 cívka se motá
 u Brundibárů bude veselka

Měsíc je výš než před hodinou
 vlak se zmítá jako harpunovaná velryba
 ještě chvíli a vyletíme z kolejí

III

Myslíš teď na mě v Sudetech?
 Mám se do tebe zamilovat v Sudetech?
 Zamilovat se do sudetského Němce?
 Naše láska týden po odsunu
 – šrouby a vazelína

Myslím na jeho úd
 jak často si ho myje?
 Na podzim?
 Podívej, venku padá hnůj
 Nelze naplnit přeplněnou nádobu
 – přesto je to jediné životní poslání

Vlak staví i v Sudetech
 oranžová mě vyprovází z každé stanice

IV

Chtěl jsem se ti podívat do očí
 místo toho jsem zahlédl měsíční sondu
 – pohled do tvých očí je stejně nejlepší
 chladí jako matčina ruka
 nemohu ji vygumovat
 nemohu na ni zapomenout
 nemohu ji vynulovat

Jako matčina ruka na údu sudetského Němce
 – kam ty se na ni hrabeš!

Pohled do tvých očí je stejně nejlepší
 naděje umírá poslední
 Tvá ruka se vleče jako třetihory
 ostřelovaná a zablokovaná na hranicích
 svírá můj úd maximálně jako cukrářský výrobek
 tvá ruka můj úd vůbec nesvírá!
 – žít s tebou je peklo

Další den bez onanování –
 za každý takový den jeden den s tebou
 Dnes nebylo slyšet, jak se nahoře milují

Hory

Stožáry vibrují tichou poštou
skleněné hvězdy v pískovém moři
cyklisty navádí železnou rukou
kličkují lesem jak úhoři

„Utíkej!“

Nůž, perly, vodovky
v našem nespolečném domě
hladím kožené tváře sešitu

Ještě stále se milujeme
na louce nad dědinou, odešli jsme
a přesto zůstali, abychom se měli kam vrátet
zůstaneme navždy ráno, večer, noc

Nebo raději ne, půjdeme znovu
věrni ročním obdobím
pokud se dožijeme, láska může být v každém slově
které je hned
nemusí čekat na jaro – nesmí

Podzim má své jeskyně, svá jezera
jestliže létu patří louky, cesty do kopce
tvůj hlas malující barevné bytosti

Stávají se z nás průsvitné závoje
proudíme po větru, kličkujeme, hopsáme
trocha nedůvěry osolí polévku
než vyštěkneš, že mě zabiješ ve svém obraze

Ufňukaný a poddajný
plížím se jako vlahý horský večer
sbírat spadané lístky z hladiny
ve chvíli, kdy po mně netoužíš
protože máš všechnen svět v očích...

Nemůžeš se vynadávat na bolest
kterou s nezkrocenou vášní hraju pro potěchu
šustivým kostřičkám v podzemním auditoriu

Když skončím, spěchám ti o nich vyprávět

Zdymadla

Kluci jdou pěší zónou, mají luliny – nesou zdymadla
teplá fronta z nich vytlačuje zimu
usypává brambory do sklepení mraků
hněte izočáry
motocykly babylónských jezdců burácejí v pozdně
noční show
– vztah koně s roubovanou překážkou
čepice hlasuje pro zdatný binec
strojkem na štávu vstupuje do zvířat, např.
2:34 ukazuje, kolik decibelů vykoumá Jamaha

Poník hopsá kolem vzníceného stohu
se schopností zbělat při zatmění –
římské impérium, cucky z křesťanů na papírku
testujícím
otěhotnění, rytmus kódovaný šílenstvím
tj. rány tesařskou palicí do zbytnělého plechu
kousek za městem – periferii se nákaza nevyhnula
bouřky se trousí po jedné v cárech, cupují vlečky
nebo někde čtvrtí svého dávného nepřítele – souseda
chtějí ho poslat v kufru na misie

Albatros v tiché ulici balí mokré peří
ožívá vínovou červení, buketem spálených cihel
mohlo by se jednat o týrání zvířat
nafukovací, vzpříčené herečky – *kamera, klapka,*
jedem!
– akt se musí donekonečna opakovat

Z rukopisu.

Jaro 1941

IDA FINK

Polsky píšící spisovatelka židovského původu IDA FINK se narodila 1. listopadu 1921 v polském Zbaraži (dnes na území Ukrajiny). Studovala hudbu na konzervatoři ve Lvově, kvůli válce však v roce 1941 musela studia předčasně ukončit. V letech 1941–1942 strávila dva roky v ghettu ve Zbaraži, poté se jí podařilo spolu se sestrou pomocí falešných dokladů uprchnout a až do osvobození se ukrývala. Po válce se vdala a narodila se jí dcera. V roce 1957 přesídlila do Izraele, usadila se v Holonu a pracovala v hudební knihovně a pro Institut Jad Vašem, pro který pomáhala sbírat svědectví o holokaustu. Svá díla začala publikovat v roce 1971. Vydala novelu *Cesta* (*Podróż*, 1957) a sbírky povídek: *Kousek času* (*Skrawek czasu*, 1987), *Stopy* (*Ślady*, 1997), *Odpływající zahrada* (*Odpływający ogród*, 2003) a *Jaro 1941* (*Wiosna 1941*, 2009). Napsala také několik divadelních her. Žije se svou sestrou v Ramat Avivu, městské čtvrti Tel Avivu. Je členkou Svazu polsky píšících autorů v Izraeli.

V roce 1985 získala holandskou literární cenu Anny Frankové, později italskou cenu Alberta Moravia, Buchmanovu cenu, a v roce 2008 Izraelskou cenu za literaturu. Izraelský režisér Ruth Walk natočil o Idě Fink dokumentární film *Odpływající zahrada*. V roce 2008 natočil izraelský režisér Uri Barbaš na motivy jejích povídek film *Jaro 1941* – jde o příběh židovské rodiny, ukrývající se na půdě u polské selky.

Knihu *Jaro 1941* vydalo pod názvem *Wiosna 1941* varšavské nakladatelství W.A.B. v roce 2009. Jedná se o soubor krátkých povídek. Ida Fink se v nich dívá na holokaust očima obětí a těch, kteří se zachránili „dopřítě“. V jejích jazykově úsporných, skvěle vystavěných povídkách není žádný patos, cítíme citlivost a hlubokou pravdu o člověku. Autorka píše o tom, jak válku prožívali jednotliví lidé, jakou volili strategii odporu, co zůstalo v jejich paměti, jak o tom vyprávějí. Podobně jako názvy povídek jde jen o kousky, útržky, stopy minulosti. A snad jen tímto způsobem – útržkovitým, málo epickým, suchým, časem zabarveným ironií nebo humorem – se dá o holokaustu vyprávět. Krátkou formu povídek neurčují estetická měřítka, ale krutost světa. Kniha vyjde v českém překladu letos na jaře v nakladatelství Barrister & Principal.

Alina a její porážka

Dva týdny poté, co Němci obsadili město, poprosil Alinu její přítel, aby zašla k němu do bytu a nenápadně, tak aby nevzbudila žádné podezření, zjistila u bytné, jestli ho nehledají Němci nebo Ukrajinci, anebo – pokud k tomu čirou náhodou došlo – zda v pokoji, který měl pronajatý, nedělali prohlídku. Alinin přítel byl novinář a napsal několik ostrých protihitlerovských článků.

Byla to velice těžká prosba. Každý krok přes práh domu se v těch dnech stával cestou do neznáma, nebo spíše do blíže neznámé záhuby, od níž však, pravda, člověka neochránily ani zdi pokoje. Nicméně alespoň zdánlivé oddělení se od vnějšího světa vytvářelo pocit bezpečí, a to v těch dobách znamenalo mnoho.

Když Alina vyslechla Antoniho prosbu, vstala z gauče, na kterém oba po obědě leželi (už dva týdny jedli brambory posypané cukrem, brambory přinesl Antoni, Alina pak měla zásoby cukru), a šla k zrcadlu, aby se namalovala. Vycházela teď ven – a podařilo se to zatím dvakrát nebo třikrát – vždy velmi pečlivě upravená, načernila si řasy, nanasla růž a také se důkladně a elegantně oblékala. Ta péče o vlastní vzhled měla podle jejích slov klamat nepřítelé.

Když si černila obočí, všimla si, že je velmi bledá a chvěje se jí ruka.

„Je to nutné?“ zeptala se, aniž se přestala líčit. „A i kdyby tam byli, tak co? Stejně se tam už nevrátíš, zůstaneš u mě...“

„Je to dokonce velmi nutné,“ odvětil Antoni. „Ale jestli se ti nechce (neřekl, jestli se bojíš), tak tam

nechoď. Karolowá říkala, že dnes je venku klid,“ dodal ještě.

„Co to říkáš!“ zvolala Alina. „Samozřejmě že půjdu. Jen si vzpomeň, především jsem byla u Ireny, šla jsem úplně klidně jakoby nic... Hned jsem hotová.“

Najednou byla čilá, probuzená, dokonce snad veselá. Těžko říct, co to způsobilo: poznámka Karolové nebo Antoniho domněnka, že „se jí nechce“. V tom rozrušení zapomněla, že k Ireně to bylo pár kroků, zatímco Antoniho byt se nacházel na druhém konci města.

Samozřejmě že půjdu, myslela si, zatímco si nanášela růž na tváře. Uklidní se, když mu řeknu, že ho nehledali, jsem si jista, že se na něj nikdo nevyptával...

Oblékla si modré šaty, nasadila tmavý slaměný klobouk a navlékla rukavičky.

„Jsi krásná,“ řekl Antoni a bez souvislosti pokračoval: „Ale já tam nemůžu jít, navíc vypadám ne jako jeden Žid, ale jako tři! Jako stovky, jako celý dav Židů!“

„Nepřeháněj,“ zvolala vesele Alina, „ani s tou krásou, ani s těmi davy...“

V chodbě jí zastoupila cestu advokátova žena, u níž měla pronajatý svůj pokoj.

„Vy jdete ven? To je šílenství... Ráno tam byl klid, ale právě volala dcera...“

Alina se zdvořile usmála a rychle za sebou zavřela dveře. Bylo slunečné odpoledne. Na chodníku ležel stín platanů, v oknech voněly květiny. Daleko na konci ulice zazvonila tramvaj. Zpočátku šla lehce a klidně, ale na náměstí, kde se křížilo několik tramvajových linek, potkala první chodce a cítila, jak jí tuhnou svaly na nohách.

Za dvě hodiny bude po všem, vrátím se, sednu si na gauč a budu vyprávět, jak mi ztuhla lýtka. A aniž by přes nápor strachu zpomalila, šla dál.

Umínila si, že celou cestu půjde pěšky. S Antonim teď nedůvěřovali tramvajím, kromě toho by mohla dojet jen k polytechnice, odkud to byl k bytu jejího přítele ještě pořádný kus cesty.

Město bylo tiché a pusté po krvavé bouři, která se v uplynulých dnech převalila přes jeho ulice a domy. Mrtvý klid děsil, ticho hrozilo nějakou léčkou, dráždilo nervy. Čím hlouběji postupovala do města – odhaleného a nahého, neboť bylo téměř liduprázdné –, tím větší panika ji zachvacovala.

Ve skutečnosti šla proti své vůli a stále víc v ní narůstala zlost na Antoniho. Celá ta výprava jí náhle připadala nesmyslná, vehnala ji do ní pouze rozjitřená představivost.

Bylo jí do pláče, říkala si, že je hloupá, svíjela se strachy, ale šla.

Tak prošla polovinu cesty a zabočila do široké ulice P., osázené stromy. Šlo o ulici, kde se usídlilo gestapo, ulice-pojem. „Vzali je na P,“ říkalo se třeba a ta věta už nepotřebovala žádný další komentář.

Opředená strachem, zaujatá nekonečným rozhovorem o nesmyslnosti své mise, který s Antonim v myšlenkách vedla, nevšimla si vůbec, kterou ulicí jde.

Náhle se zastavila jako přibitá. Padesát metrů od ní byla silnice zatarasená nákladními auty. Na chodníku před budovou kroužilo několik gestapáků, skupinka lidí právě zmizela za branou. Němci chodili tam a zpátky, nákladní auta odjela.

„Sbírají?“ zeptala se Alina chlapce, který před chvílí prošel kolem Němců a klidně pokračoval dál.

„Legitimují, ale ne všechny, jenom ty, kteří se jim nelíbí. Paní,“ chlapec se na ni uznale podíval, „vás přece nebudou obtěžovat.“

Určitě nebudou, půjdu klidně jakoby nic, rozhodla se, nebyla však schopna udělat jediný krok vpřed. Stála zoufale na místě, bojujíc sama se sebou. Opět přijelo nákladní auto a za branou zmizela nová skupina lidí, gestapáci přecházeli po chodníku tam a zpátky... Dlouho bezradně stála na místě, na konci podlehla a obrátila se. Zpátky se vracela celá rozlámaná. Strach pominul, teď už se ničeho nebála, ale nebyla schopna myslet na nic jiného než na svoji porážku a na to, jak bude stát před Antonim a co mu řekne. Její zoufalství – stejně jako před chvílí strach – rychle narůstalo a najednou si Alina nebyla jistá, zda by nebylo lepší, kdyby ji byli chytili...

Když vešla do pokoje, Antoni vyskočil z gauče.

„Byli tam?“

Netrpělivost té otázky a jeho pohled lačnický po odpovědi jí vzaly zbytky sil.

„Nebyla jsem tam...“ řekla, ale neslyšel dobře, rozuměl „nebyli“, a jeho tvář se rozjasnila.

„Nebyla jsem tam.“

„Nebyla jsi tam? Nemohla ses tam dostat? Zase tam není bezpečno?“

„Došla jsem do P. a dál už jsem nemohla. Před gestapem legitimovali, chtěla jsem projít, ale nemohla jsem.“

Antoni se kousl do rtů.

„Dobře jsi udělala,“ řekl. „Kdyby se ti to nepodařilo...“

„Půjdu zítra.“

Byl to ubohý pokus o záchranu.

„Uvidíme, co bude zítra... Možná půjdeme spolu. Možná půjdu sám. Nedělej si starosti, nemysli na to.“

Večer uplynul v mlčení. Antoni četl knížku, Alina vařila brambory.

„Tak se vám to podařilo!“

Hospodyně Karolowá seděla u kamen, jako vždy připravena popovídat si.

„Advokátova žena říkala, že jste šla do města... Ráno byl klid, ale potom sbírali. Na náměstí i za mostem, to je dobře, že se vám to podařilo... To tady pan Antoni zůstane na noc? A kde bude spát? Ve vašem pokoji je jenom jedna postel...“

„S Karolowou bude spát,“ odsekla Alina vztekle.

U večere Antoni zeširoka vyprávěl o architektuře románských kostelů ve Francii, Alina těžce polykala sladké brambory a myslela na to, že od této chvíle už nic nebude takové jako dosud. Třeba zrovna teď, když by jim mělo být tak dobře, měli by se cítit tak blízci.

Lehla si první. Antoni se dlouho šplouchal v koupelně.

„Válka je válka a hanba je hanba,“ zaslechla průpovídku Karolowé, kterou pronesla úmyslně nahlas v kuchyni.

„Slyšela jsi to?“ prohýbal se smíchy Antoni. „Čistému vše čisté. Stydíš se?“

Měla jsem jít dál, měla jsem jít dál, myslela si.

Ležela a nemohla usnout, radniční hodiny odbíjely jednu hodinu za druhou. Teprve za svítání usnula.

Ve snu šla ulicí, mladý Němec jí zastoupil cestu a tlačil ji do brány, byla to brána románského kostela a Němec měl tvář chlapce, který si byl jist, že ji nebudou obtěžovat. Chytili mě, pomyslela si s radostí a na krátkou chvíli pocítila úlevu.

Blázen

...všichni mě mají za blázna, ale já nejsem blázen. To říká každý, kdo má v hlavě zlo, ale moje hlava je zdravá. Kéž by Bůh dal, aby byla nemocná. Nemocné je moje srdce, ale s tím si nikdo neporadí.

Mám křivé nohy, vidíte – a hrb. Výška: metr padesát. Moji tváře se všechny děti bojí, ale moje děti byly dobré děti a každý den ráno i večer mě políbily na tvář a říkaly: dobrý den, tatínku, dobrou noc, tatínku.

Možná jste, pane doktore, slyšel, že se takovým ošklivým lidem rodí krásné děti? Slyšel jste to? Moje děti byly krásné. Měly světlé vlasy – jako hedvábí! A nohy rovné, baculaté jako špekáčky. Já i moje manželka, byla to dobrá žena, jsme říkali: Bůh je spravedlivý, dal našim dětem to, čeho my nemáme, ani co by se za nehet vešlo... Tři byly, samé holčičky. Nejstarší měla sedm let, nejmladší tři.

Jsem metař! Zametal jsem ulice, bylo co zametat a byla to těžká práce, pane doktore, dýchat ten smrad. Nedokázal jsem to potom ze sebe v koupeli smýt. V té koupeli. Moje nejstarší dcera už šla do školy a přinesla domů vysvědčení, odshora až dolů samé výborné. Ve škole občas říkali: tvůj otec je metař, ale ona... má zlaté srdce... Takové děcko... no, pane doktore, dá se to pochopit? Nedá.

Potom jsem zametal v ghettu, ale to už se jen tak říkalo, že zametám. Copak to smetí někomu vadilo? Měl jsem metlu a s tou metlou jsem chodil. Děti byly hladové, a jak jsem tak chodil, čas od času jsem něco našel v... však víte... Občas mi někdo něco dal.

Mladší to nechápaly, ale starší... ohó... bylo to zlaté dítě. Pořád jako vždycky, dobrý den, dobrou noc. Říkal jsem jí: klidně spi. Klidně...

Když byla první akce, říkali, že mě seberou, protože brali mrzáky, a já mám hrb a jsem trpaslík. Schoval jsem se na střechu.

Pane doktore! Když byla druhá akce, utekli jsme do lesa.

Když začala třetí, chodil jsem právě s metlou po ulici, začínal jsem totiž pracovat v pět ráno a akce začala o půl šesté.

Víte, jaké jsou to metly? Z proutí, dlouhé, husté. A vidíte, jak jsem vysoký? Metr padesát.

Když přijela auta na plac před lázněmi, dřepel jsem si do kouta mezi dvěma domy a metla mě zakryla. Nikdo, ani SS, ani Ordnungsdiensta nenapadlo, že je tam člověk, protože tam stála metla. Třásl jsem se tak, že se ta metla chvěla. Slyšel jsem všechno, zavírali je totiž do lázní a teprve potom je nakládali do aut. Říkal jsem: Dej Bůh, dej Bůh. Sám jsem nevěděl, co ten Bůh měl dát. Anebo jsem věděl, zda ten Bůh je? Jak...

Víte... někdo běžel, utíkal a rukou zavadil o metlu. Metla spadla, a kdyby se teď někdo podíval do kouta, byl by to můj konec. Báł jsem se ji zvednout, protože v tu chvíli už je vedli do aut.

Pane doktore! Na prvním autě stály moje tři děti, moje tři holčičky... Viděl jsem, že starší ví, ale ty dvě že pláčou z obyčejného strachu. Náhle přestaly plakat a nejmladší – tři roky jí byly! – zavolala: táto, pojď k nám!

Viděly. Ony jediné mě v tom koutě objevily. Vidím jen jejich oči. Pane doktore! No a co myslíte? Jsem přece jejich otec... vyšel jsem, běžel k nim a spolu... vidíte?

Ale já jsem dal prst na ústa, ze strachu se do něj zakousl a zatřásl jsem hlavou, že na mě nesmějí volat, aby byly ticho – pst!

Dvě mladší ještě jednou zavolaly, ale moje první jim zakryla ústa rukou. Potom už byly tiše...

A teď mi dejte to potvrzení, že nejsem blázen, že nejsem blázen, jinak mě vyhodí z práce a zavřou v nemocnici.

Anebo... dejte mi lék – takový, abych se nemusel schovávat a křičet: Už jdu! Já už jdu! Protože ony už to stejně neslyší.

Árijské papíry

Dívka přišla jako první a usedla v hloubi sálu, u bufetu. Hlasité rozhovory, cinkání skleniček a rámus v kuchyni jí trýznivě šuměly v uších, musela na chvíli přivřít oči. V tu chvíli nabyla dojmu, že je u moře. Kouř visel ve vzduchu jako hustá mlha a v pásech se sunul směrem k vrtnímu ventilátoru. Seděli zde převážně muži a většinou pili vodku. Dívka si objednala čaj, ale číšník, neuvyklý nápojům tohoto druhu, jí

přinesl pivo. Bylo sladké a páchlo ztuchlým sudem. Upila doušek, bílá pěna jí zůstala na rtech. Rychle ji setřela hřbetem ruky – v rozrušení si zapomněla vzít kapesníček.

„Možná neprijde,“ pomyslela si s úlevou, ale hned nato se lekla, protože kdyby nepřišel, rázem by bylo po všem. Po chvíli se začala bát, že ji někdo pozná, nejraději by se schovala za zástěnu zakrývající dveře toalety.

Když vešel, zachvěly se jí nohy, musela se silněji zapřít podpatky o podlahu.

„Už jsi tu, to je dobře,“ řekl muž a svlékl si plášť.

„Decku!“ křikl směrem k bufetu, „ale rychle!“

Byl vysoký, dobře stavěný, měl opálený obličej a trochu masité tváře, ale byl pohledný. Něco přes čtyřicet. Prvotřídně střižený oblek, barvou i vzorem diskrétní kravata. Když vzal do ruky skleničku, všimla si, že má špinavé nehty.

„Tak co?“ zeptal se a pohlédl na dívku, která vypadala v jednoduchém kabátě jako dítě.

Měla černé oči, obkroužené hustým obočím a černými řasami, a krásné oči. Polkla a řekla: „Dobře.“

„Tak vidíš,“ rozesmál se. „Správně. Vlk se nažere a koza zůstane celá. Nebylo proč dělat takové cavyky! Už bys měla všechno zařízené.“

Seděl k ní bokem a úkosem ji pozoroval.

„Možná si dáš něco k jídlu? Tady to za moc nestojí, ale snad chápeš, že do jiné restaurace jsem tě pozvat nemohl. V takovéhle hospodě jsou namazaní i špiclové.“

„Nechci jíst.“

„Slečna je nervózní,“ znovu se zasmál.

Nohy se jí stále chvěly jako po dlouhém pochodu, nemohla je uklidnit.

„No tak, dáme si něco k jídlu? Měli bychom to zapít...“

„Ne.“

Bála se, že omdlí, bylo jí špatně, chvíli zima, chvíli horko. Chtěla to všechno rychle skončit.

„Máte hotové... přinesla jsem peníze...“

„Jaké máte, holčičko! Už jsme se napili na brudersaft, a ty mi teď vykáš! To by se jeden zbláznil. Všechno mám hotové. Všechno je bezpečné. Žádný podfuk, razítko, tiráž, *alles in Ordnung!* Číšníku, platím!“

Vzal ji pod paži a ona si pomyslela, že by snad mohlo být dobré mít někoho, kdo by ji takhle vodil. Jen kdyby to nebyl tenhle.

Ulice byla prázdná a tmavá, teprve když došli na náměstí, rozjasnily pouliční lampy šero a kolem nich se objevili chodci. Myslela, že nasednou do tramvaje, bylo by to rychlejší, ale minuli zastávku a šli dále pěšky.

„Kolik máš let, šestnáct, že?“

„Šestnáct.“

„Na šestnáct jsi dost hubená a malá. Ale já mám rád hubené, nemám rád tlusté ženy. Hned když jsi přišla do práce, zalíbila ses mi. A hned jsem věděl, co jsi zač. Kdo vám dělal takové papíry? Břídilská práce. To není jako ty moje – za ty dám ruku do ohně. I se svýma očima můžeš být v klidu. Kolik jim matka dala?“

„Komu?“

„Těm chlapíkům, co vás vydírají.“

„Dala jim prstýnek.“

„Velký?“

„Nevím.“

„Jednokrátový? Dvoukrátový?“

„Nevím. Byl krásný. Po babičce.“

„Aha, po babičce. Určitě měl velký kamínek. Škoda. No vidíš, hned jsem viděl, že máš trápení, jen jsem netušil, že se přiznáš tak brzy. Buď jak buď... Dobře, žeš trefila právě na mě, já jdu lidem na ruku. Každý chce žít. A proč ses přiznala tak rychle?“

„Už mi bylo všechno jedno.“

„Ale nepovídej! Věděla jsi, že se mi líbíš, co?“

„Možná. Nevím.“

„A proč tvoje matka dala papíry z rukou?“

„Řekli, že si potřebují něco ověřit, a vzali nám je.“

„A řekli, že když dostanou peníze, vrátí je. Že jo?“ zasmál se. „Ti, co k vám chodili, byli pořád ti samí?“

„Ano.“

„No jistě. Když dá člověk jednou, tak ho potom natahují pořád. Asi si pěkně přišli na svý. Jaký vám dali termín?“

„Pozití. Ale my už opravdu nemáme peníze. Ty, co jsem vám dala, byly poslední...“

Zavedl ji bránou do domu, vystoupali do třetího patra. Schody byly špinavé, páchly močí.

„To znamená, že chceš už zítra jet,“ řekl a dodal: „Napiš mi adresu, přijedu za tebou, padla jsi mi do oka.“

Pokoj byl čistý, slušně zařízený. Dívala se na bílou kovovou postel, na níž leželo pánské pyžamo s vínově rudými pruhy.

Jestli se pozvracím, pomyslela si, vyhodí mě a všechno bude k ničemu.

„Prosím, dejte mi ty doklady, hned vám dám peníze,“ řekla nahlas.

„Vy... vy... když jdeš s někým do postele, tak mu nevykáš. Schovej ty peníze, máme čas.“

Určitě to nebude trvat dlouho, pomyslela si, vůbec se nebojím. Máma bude ráda, když přinesu papíry. Měla jsem to udělat už před týdnem. Už bychom byly ve Varšavě. Byla jsem hloupá. A on je přece docela milý, vždycky byl na mě v práci hodný, a přitom by mě mohl udat...

„Nestůj tam, no tak, maličká...“

Seděl na posteli a zouval si boty, když si svlékl kalhoty a pečlivě je poskládal na puky, odvrátila hlavu.

„Já... zhasnu světlo,“ řekla. Uslyšela jeho smích a polilo ji horko.

Po hodině někdo zatukal na dveře.

„Kdo je tam?“ křiknul z postele.

„To jsem já, mám nějaký kšeft, otevři!“

„Běž někam s kšeftem, zrovna teď! A co je to?“

„Přes dveře o tom mluvit nebudu. Máš tam někoho?“

„No...“

„Je to důležité a musí se to udělat rychle, jinak nám ho můžou vyfouknout před nosem. Škoda peněz.“

„Obleč se,“ řekl muž. „Slyšela jsi, jde za mnou někdo obchodně. Člověk nemá chvíli klid. Nech si ten pohřební výraz, nemáš proč litovat! Bude z tebe prima ženská! No tak, tady máš, zápis z matriky, *kenn-karty*...“

Zkušeně spočítal peníze, aniž by si naslinil prsty. Sotva stála na nohách, znovu se jí udělalo špatně. Schovávala doklady do kabelky, muž otevřel dveře a poklepal jí po rameni. Ten druhý seděl na schodech, otočil se za ní a se zájmem se na ni díval.

„Co je to za holku?“ zeptal se, když vešel do pokoje.

„Ale, taková kurva.“

„Myslel jsem, že panna,“ podivil se. „Taková bledá, uplakaná, roztřesená...“

„Cožpak panny nemůžou být kurvy?“

„Hele, jaký je z tebe filozof,“ řekl druhý a oba se rozesmáli.

Jarní ráno

Už v noci přišel osvěžující déšť, a když nad ránem první auta přešla přes most, v řece Hnězdné se převálávaly špinavé vlny barvy piva. Tak alespoň jejich barvu popsal člověk, který spolu se ženou a dítětem šel po tom mostě, prvotřídním železobetonovém, naposledy ve svém životě.

Bývalý písař bývalého hejtmanství ta slova slyšel na vlastní uši, stál totiž také u mostu a pozoroval nedělní průvod, pozorně, starostlivě a se zvědavostí. Vlastnil árijskou prababičku, takže mohl klidně stát a klidně se dívat. Díky němu a jemu podobným se dodneška zachovaly útržky vět, ozvěny posledního pláče, stíny vzdechů, tak častých v těch dobách trauermaršů.

„No vidíte...“ říkal bývalý písař bývalého hejtmanství, když seděl s přáteli v nádražní restauraci (už bylo po *všem*): „Člověk tváří v tvář smrti, a on myslí na pivo. To mě dostalo. A přitom nic takového! Schválně jsem se díval. Normální voda, jen trochu špinavější, a vlny šplouchaly, no...“

„Třeba měl ten chlapík žízeň, a proto v nich viděl pivo...“ vykládal si tu příhodu majitel hospody a natočil čtyři velké püllitry, pokryté bílou pěnou.

Hodiny nad bufetem břinkly a chvíli nato začaly odbíjet dvanáct. Ve městě už bylo ticho a prázdné. Přestalo pršet a skrze bílé cáry mraků se těžce prodíralo slunce. Z kuchyně sem doléhalo syčení smaženého masa. V neděli byl oběd trochu dříve. Zdálo se, že stejného názoru jsou i esesáci. Ve dvanáct hodin byla na louce pod lesem země zvalená jako rozšklebená čerstvá rána. Kolem však bylo ticho, ani pták nepípнул.

Když přešla první auta přes most nad rozvodněnou Hnězdnou, bylo pět hodin, a i když bylo ještě husté šero, Aron ze tmy bez potíží vylovil zrakem

zhruba deset aut pokrytých plachtami. Spal tu noc tvrdě a nic nevnímal, takže neslyšel ani vrčení aut, když sjížděla shora do městečka ležícího v kotlině. Obvykle stačilo rachocení jednoho vozu, aby ho varovalo i ve spánku, dnes ale bezpečnostní signály selhaly. Potom, už na pochodu, si vzpomněl, že se mu zdálo o mouše, dotěrné, bzučící mouše. Teď už věděl, že to bzučela auta, jež projížděla silnicí podél města, podél jeho domu, posledního, když člověk vyjížděl, prvního, když vjížděl do města. Stála nedaleko a on si se strašlivým klidem uvědomil, že jeho práh bude první, který Němci překročí. Pár vteřin, pomyslel si a beze spěchu šel k posteli, aby vzbudil manželku a dítě. Žena už nespala, setkal se s jejím pohledem a podivil se, jak velké má oči, ale dítě leželo klidně, pohroužené v spánku. Sedl si na kraj postele, která se pod jeho vahou prohnula. Stále ještě byl silný, i když ne tak svěží jako kdysi. Teď byl bledý a šedivý, ta bledost a šedivost, to byl hlad a bída. A jistě také strach.

Seděl na špinavém, dávno nepraném povlečení, dítě leželo tichounce, bylo kulaté a velké, spánkem zčervenale jako jablíčko. Za oknem, na ulici, umlkly motory a náhle bylo ticho jako v kostele.

„Melko,“ zašeptal, „možná se mi to jen zdá? Možná spím a tohle se mi zdá?“

„Nic se ti nezdá, Arone. Nesed' tady tak. Obleč se, půjdeme do komůrky. Je tam nasekané dříví, můžeme se schovat.“

„Komůrka... To je k smíchu. Kdybych věděl, že se můžeme ukrýt v komůrce, už bychom tam dávno byli. Je to jedno – v komůrce nebo tady...“

Chtěl vstát a jít k oknu, ale nemohl, tak se najednou cítil těžký. Tma řídla. Možná čekají, až se rozední, pomyslel si. Proč je takové ticho... ať už...

„Arone,“ řekla žena.

Zase ho udivily její velké oči, a když tak ležela oblečená v posteli – kdo by se na noc svlékal! – zdála se mu mladší a štíhlejší. Jiná. Právě taková, jaká byla v době, kdy ji poznal, kdysi dávno, před mnoha lety.

Natáhl ruku a nesměle, zlehka, ji pohladil po ruce. Nepřekvapilo ji to, přestože byl obvykle na něžnosti skoupý, ale neusmála se. Vzala jeho ruku a silně ji sevřela. Pokoušel se na ni podívat, ale odvrátil pohled, dělo se s ním něco divného. Dýchal rychle, stále rych-

leji a věděl, že se ten rychlý dech každou chvílí změní ve vzlykot.

„Kdybychom to byli věděli...“ řekla tiše žena, „tak bychom ji neměli. Ale jak jsme to mohli vědět? Ani chytřejší než my to nevěděli. Ona nám odpustí, Arone, že ano?“

Neodpověděl. Báł se toho rychlého dechu, nejradyji by zavřel oči, zacpal si uši a čekal.

„Že ano, Arone?“ opakovala.

V tu chvíli si pomyslel, že už nemá mnoho času a že musí rychle odpovídat, že musí odpovědět na všechno a říct všechno, co chce, protože už je pozdě.

„Nemohli jsme to vědět,“ řekl nahlas. „Neměli bychom ji. To je jasné. Vzpomínám si, jak jsi za mnou přišla a řekla jsi: ‚Čekám dítě, můžu jít k doktorovi...‘ Ale já jsem dítě chtěl, já jsem ho chtěl. A říkal jsem ti, neboj se, zvládnu ho vychovat, nebudu horší táta, než jsou mladší. Já jsem to chtěl...“

„Jde jenom o úkryt,“ zašeptala. Kdybychom měli úkryt, kam bychom se mohli schovat, všechno by bylo jinak. A schovat se do skříně nebo pod postel... To už je lepší takhle sedět...“

„Úkryt bývá často jen úkrytem, a ne záchranou. Vzpomínáš, jak sebrali Goldmanovy? Všechny, celou rodinu. A měli přece dobrý bunkr.“

„Goldmanovy sebrali, ale jiní se zachránili. Kdybychom měli aspoň sklep...“

To není dobrý rozhovor, pomyslel si.

„Melko,“ řekl najednou, „vždycky jsem tě moc miloval, a kdybys věděla...“

Větu však nestihl dokončit, dítě se probudilo. Dcerka seděla v posteli teplá, ještě ulepená od spánku, celá růžová, pohledem klidně klouzala po rodičích, vážně, bez úsměvu.

„Ta auta jedou pro nás, tatínku?“ zeptala se klidně a on už nedokázal zadržet slzy.

To dítě to vědělo! Pět let! Věk plyšových medvídků a dětských kostek! Proč jsme ji měli, nikdy nepůjde do školy, nikdy se nezamiluje... Ještě okamžik, dva...

„Ticho, maličká,“ ozvala se žena.. „Tiše lež, tichounce jako myška.“

„Aby nás neslyšeli?“

„Aby nás neslyšeli.“

„Protože když nás uslyší, tak nás zabijí,“ řeklo dítě a zakrylo se až k nosu dekou.

Jak se jí lesknou oči, Bože můj, pět let! Ona ví a čeká stejně jako my...

„Melko,“ zašeptal, aby ho dítě neslyšelo. „Schováme ji, je malá. Vejde se do skříně na uhlí. Je malá, ale pochopí to. Zakryjeme ji třískami, které jsem včera našel...“

„Ne, netrap se takhle, Arone. To už je k ničemu. Co by s ní bylo potom? Ke komu půjde? Kdo si ji vezme? Vyšlo by to nastejno. Když ne teď, tak příště. S námi jí bude lépe. Slyšíš?“

Slyšel jasně a věděl: už je to tady. Nebál se. Strach pomínil, ruce se přestaly třást. Stál klidně – velký, těžký, stále dýchal tak, jako by nesl něco ohromně těžkého. Za oknem svítalo. To odplouvala noc. Avšak čím jiným byl nadcházející den, když ne nocí, nejčernější z černých, plnou utrpení, strašnou nocí?

Šli směrem k železniční zastávce, umyté nočním liákem, tiché a klidné, jako obvykle v neděli ráno bývala, šli mlčky, už vyvečeni ze všeho, co je lidské, utichlo dokonce i zoufalství. Na tvářích lidí v zástupu teď ležela strnulá, mlčící maska, jakoby posmrtná. Člověk se ženou a dítětem šli po kraji silnice, těsně podél chodníku, muž držel malou na rukou. Dítě ho mlčky objímalo kolem krku, dívalo se vážně a rozumně kolem sebe. Se ženou už nepromluvili ani slovo. To poslední si řekli ještě v domě, ve chvíli, kdy se po prudkém úderu esesákovy boty rozletěly dveře. Řekl dítěti: „Neboj se, ponesu tě.“ A ženě: „Neplač, budme klidní, budeme to snášet statečně a důstojně.“

Potom vyšli z domu na poslední cestu.

Tři hodiny stáli na náměstí hustě obklíčeném eskortou. Nemluvili na sebe. Mohlo by se zdát, že ztratili řeč i srdce. Byli hlší, němí a slepí. Jen jednou jím trhla strašlivá lítost, když si vzpomněl na svůj sen, na bzučící mouchu a pochopil, že prospal život. Ale i to rychle přešlo, nebylo to už důležité, nemohlo to nic změnit.

V deset se vydali na cestu. V nohou cítil únavu, ruce mu dřevěněly, ale nepustil dítě na zem ani na chvíli. Věděl, že teď už to bude trvat nanejvýš hodinu, než dojdou na výhony nedaleko zastávky – rovné zelené pastviny, které se v poslední době staly masovým

hrobem zavražděných. Vzpomněl si také, že se tam před lety často scházeli s Melkou, ještě předtím, než se vzali. Večer tam obvykle vál silný vítr a voněla mateřídouška.

Dítě ho stále více tížilo na rukou, ale nebyla to váha malého tělíčka, která ho tak tížila. Odvrátil trochu hlavu a rty se dotknul dívčiny tváře. Měkká, teplá tvář. Za hodinu... Náhle mu srdce začalo hlasitě a rychle tlouct, spánky se orosily potem. Ještě jednou se naklonil k dítěti a hledal sílu, kterou šířilo to teplé a hebké mladé tělo. Ještě nevěděl, co přesně udělá, ale už mu bylo jasné, že musí najít nějakou škvíru, kterou vtlačí své dítě zpátky do světa živých. Náhle myslel rychle a pohotově. Rozhlédl se a užasl, že stromy během noci zezelenaly a řeka se rozvodnila – plynula hlasitě, bouřlivě, vlny se převalovaly jedna přes druhou – to byl jediný projev vzpoury klidné jarní přírody. „Voda má barvu jako pivo,“ řekl nahlas neznámo komu. Bral si s sebou barvy a vůně světa ztraceného navždy. Když dítě zaslechlo jeho hlas, pohnulo se mu v náručí, podívalo se mu do očí.

„Neboj se,“ zašeptal. „Udělej, co ti tatínek řekne. Tam kolem kostela je spousta lidí, jdou se modlit. Stojí na chodníku a na nádvoří před kostelem. Až tam dojdeme, pustím tě na zem. Jsi maličká, nikdo tě neuvidí. Potom někoho poprosíš, aby tě odvedl k mlékařce Maryšce, na předměstí. Ona si tě vezme. A možná tě k sobě vezme někdo z těch lidí tam. Rozumíš, co ti tatínek říká?“

Malá se na něj užasle dívala, ale věděl, že pocho-pila.

„Počkáš na nás. Po válce se vrátíme. Z tábora,“ dodal. „Nedá se nic dělat, miláčku, takhle to uděláš,“ šep-tal rychle, zmateně. „Musíš poslechnout tatínka.“

Znovu se mu zatmělo před očima, obraz světa se zatáhl. Kromě davu lidí shromážděných před koste-lem nic neviděl. Chodník, podél kterého šel, byl plný lidí, otíral se o ně rukávem. K bráně nádvoří zbývalo pár kroků – tam byla velká tlačénice, záchrana byla jistější.

„Jdi rovnou do kostela,“ zašeptal ještě jednou a po-stavil dítě na zem. Neobrátil se, nevěděl, kam dítě od-běhlo. Šel ztuhle, rovně jako v pozoru, šep-tal něco, co bylo zároveň modlitbou a zapřísaháním Boha i lidí. Šel

a šep-tal s očima upřenýma k bledému jarnímu nebi, po němž plynuly pavučiny mraků, šep-tal ještě ve chví-li, kdy vzduch proťal vztekly výkřik:

„*Ein jüdisches Kind!*“

Šep-tal ještě i tehdy, když – jako kámen hozený na-placato do vody – třeskl výstřel. Cítil ženiny prsty, chvějící se a lepkavé od potu, hledala jeho ruku jako slepec. Zaslechl její tiché táhlé zaúpění. Tehdy zmlkl a zvolna se obrátil.

Na kraji chodníku ležel malý zkrvavený uzlíček. Ve vzduchu visel tenký proužek dýmu po výstřelu, mizí-cí ve větru. Šel pomalu a těch pár kroků mu připada-lo jako dlouhá nekonečná cesta. Sklonil se, zvedl dítě a pohládl chomáček světlých vlasů.

„*Deine?*“

Držel mrtvou dívku v náručí a jasně, hlasitě od-pověděl:

„*Ja, meine.*“ A potom tiše, k ní: „Odpusť...“

Stál tak, skrácený krví dítěte a čekal druhý výstřel – pro sebe. Slyšel jenom výkřik a pochopil, že ho tady nezabijí, že má jít a nést svoje mrtvé dítě.

„Ponesu tě na rukou,“ řekl tiše.

Pochod se pohnul z místa jako šedivá, ponurá řeka, plynoucí pomalu ke svému ústí.

Hra s klíči

Právě dojedli večeri a žena uklidila se stolu talíře, od-nesla je do kuchyně a naskládala do dřezu. V kuchy-ni bylo ještě slabší světlo než v pokoji, dočista žluté, na stěnách vlhká plíseň. Bydleli tady dva týdny, byl to jejich třetí válečný byt, dva předchozí chvatně opu-stili. Po chvíli se žena vrátila do pokoje a znovu used-la ke stolu.

Seděli ve třech: ona, její muž a jejich tříleté dítě, ba-culaté a modrooké. Poslední dobou spolu často mluvili o modrých očích dítěte a jeho baculatých tvářích. Dítě sedělo vzpřímeně a dívalo se na otce, ale bylo vidět, že sotva sedí, tak moc se mu chtělo spát. Muž kouřil ciga-retu, měl zarudlé oči a legračně mrkal. Od té doby, co ve spěchu utekli z druhého bytu, začal takhle mrkat.

Bylo už pozdě, deset hodin, den dávno skončil a mohli by jít spát, ale předtím ještě museli absolvovat

hru, kterou opakovali celé dva týdny každý večer, protože všechno stále ještě nešlo tak, jak by mělo. I když se muž snažil, jeho pohyby byly zručné a tělo pružné, byly s ním stále nějaké problémy, s ním, ne s dítětem. Dítě bylo dokonalé. Když vidělo, že otec uhasil cigaretu, zachvělo se a doširoka otevřelo svoje modré oči. Žena, která se hry neúčastnila, ho pohladila po vlasech. „Ještě si jednou zahrajeme na klíče, už jen dneska, že?“ obrátila se na muže.

Neodpověděl, protože si nebyl jist, zda to bude skutečně poslední zkouška. Stále měl ještě dvě tři minuty zpoždění.

Vstal a zamířil ke dveřím do koupelny. Žena tiše zavolala: cink, cink. Napodobovala zvonek a dělala to výborně, její „cink, cink“ bylo skutečně tichým zvukem zvonku.

Na hlas zvonku, který se tak melodicky rozezněl v ústech matky, dítě vyskočilo ze židle a běželo ke vchodovým dveřím, jež od pokoje dělil kousek úzké chodby.

„Kdo je tam?“ zeptalo se.

Žena (jediná z nich nevstala od stolu) rychle sklopila víčka, prudce, jako to děláme tehdy, když nás přemůže náhlá, nepříjemná bolest.

„Hned otevři, jen musím najít klíč,“ ozvalo se znovu dítě, načež s hlasitým dupáním vběhlo do pokoje. Oběhlo stůl, vytáhlo zásuvku v kredenci a s hlasitým třesnutím ji zavřelo.

„Hned to bude, ještě chvilku, nemůžu je najít, nevím, kam je maminka položila,“ zavolalo velice hlasitě, přisunulo židli, vyškrábalo se na ni a sáhlo na poslední přihrádku v polici.

„Ááá, mám je!“ vykřiklo vítězoslavně a s radostí v hlase. Nato slezlo ze židle, přisunulo ji zpátky ke stolu, a aniž by se podívalo na matku, klidně šlo ke vchodovým dveřím. Ze schodiště vál chlad a pach vlhkosti.

„Zavři, broučku,“ řekla tiše matka. „Udělal jsi to dokonale, opravdu.“

Dítě však její slova neslyšelo. Stálo uprostřed pokoje s pohledem upřeným na zavřené dveře koupelny.

„Zavři dveře,“ opakovala unaveným, zastřeným hlasem. Každý večer opakovala stejná slova, a dítě každý večer hledělo na zavřené dveře koupelny. Konečně vrzly a otevřely se. Muž byl bledý a jeho oblečení bylo pokryto bílými skvrnami od vápna a prachu. Stál na prahu a legračně mrkal.

„Tak co?“ zeptala se žena.

„Pořád mi chybí pár minut. Musí déle hledat. Soukám se tam bokem, ale pak... vždyť je tam tak těsno na to, abych se pak otočil... Ať dělá trochu víc rámu, ať hlasitěji dupe...“

Dítě z něj nespouštělo pohled.

„Řekni mu něco,“ zašeptala.

„Skvěle, skvěle jsi to zvládnul, můj malý,“ řekl mechanicky.

„Ano, ano!“ zvolala žena. „Opravdu to děláš skvěle, můj broučku. Chováš se jako velký, však už jsi velký, že ano? Ty přece víš, že jestli někdy ve dne, když bude maminka v práci, někdo opravdu zazvoní, všechno bude záležet na tobě. Že? A co jim řekneš, když se tě zeptají na rodiče?“

„Maminka je v práci...“

„A tatínek?“

Dítě mlčelo.

„A tatínek?!“ vykřikl muž s úzkostí v hlase.

Dítě zbledlo.

„A tatínek?“ zopakoval muž tišeji.

„Umřel,“ odpovědělo dítě a vrhlo se k otci, který stál sice těsně vedle něj a legračně mrkal, ale už dávno byl mrtvý pro všechny, kteří jednou skutečně zazvoní.

Přeložila Lenka Daňhelová.

Básníci čtou básníky

VÍT SLÍVA

Cílem nové pravidelné rubriky je přinést na strany *Kontextů* více kvalitní poezie a zamyslet se nad zdroji básnické inspirace. Jako první byl osloven VÍT SLÍVA (1951). Moravskoslezský básník vystudoval obor čeština–latina, vyučuje na Biskupském gymnáziu v Brně. Vydal deset básnických knih, sbírka *Bubnování na sudy* (Weles 2002) získala cenu Magnesia Litera. Zatím poslední sbírka *Račí mor* vyšla v roce 2011 v nakladatelství Host.

Homér

Z gigantického díla Homérova se mi s obzvláštní konkrétností vynořuje před očima výjev zápasu orla s hadem – věštbé znemení, v němž orel znamená Trójany a had Řeky. Rudolf Mertlík překládá časoměrné hexametry sylabotónickými:

*neboť jim [Trójanům] přiletěl pták, když toužili přejít
ten příkop,
orel, jenž vysoko létá, a nechával Trójany vlevo;
držel v pařátech hada: byl veliký, podlitý krví,
živý byl, ještě se zmítal a nijak se nevzdával boje.
Neboť, ač držel ho pták, had vymrštil hlavu a orla
do brudi u šíje uštkl. Ten pustil ho z pařátů na zem,
zachvácen bolestí krutou; had doprostřed zástupu spadl,
orel s bolestným křikem pryč ulétal s vanutím větru.*

Sapfó

Při studiu latiny na filozofické fakultě jsem měl za povinnost naučit se zpaměti také řecký originál nejslavnější básně Sapfíny. Byla to povinnost nepřilíš příjemná, ale dnes mám radost, že mi bylo dopřáno osvojit si verše doléhající k nám z tak odlehklých časů. Dovolím si přepsat latinkou znění alespoň první strofy (s vyznačením přízvučných slabik) a připojit svůj pokus o překlad, sylabotónický:

*fainetai moi kénos isos theoisin
emmen ónér, ottis enantios toi
isdanei kai plásion ády fónēi-
sás ypakúēi*

*Jako bůh mi připadá tenhle člověk
tím, že i když naproti tobě sedí,
nehnou jím ty líbezné zvuky tvoji
panenské mluvy*

Apokalypsa

O prázdninách roku 1995 jsem ve své Boudě na Kopci nad rodištěm přečetl Janovu Apokalypsu v řeckém originále. A vypsál si z ní řadu úchvatných básnických obrazů, jako třeba *ho úranos apechóristhé hós biblion helissomenon / nebesa zmizela, jako když se zavře kniha* nebo *hote elalésan hai hepta brontai, émellon grafeín, kai ékúsa fónén ek tú úranú legúsan: sfragison ha elalésan hai hepta brontai, kai mé auta grafēs / Jakmile doznělo to sedmero zahřmění, chtěl jsem to zapsat; ale uslyšel jsem hlas z nebe: „Zachovej v tajnosti, co se ozvalo v sedmeru zahřmění, a nic nepiš!“* nebo také *Kai ho thanatos kai ho hádés ebléthésan eis tén limnén tú pyros / Pak smrt i její říše byly uvrženy do hořícího jezera.*

Karel Hynek Mácha

Na podzim roku 2006, když se v listopadu připomínalo výročí Máchova úmrtí, pozval mě J. E. Frič do své Potulné akademie, abych promluvil na téma Mácha. A tak jsem se začel do básnickových veršů z posledních čtyř let života a vytvořil textovou koláž; zazářily v ní skvosty jako kosmologická vize *v kruhách tmavých hučí svět* nebo vypjatá exprese *s řekou kvílím* či eufonická řada *mdle se mladé jedle lesknou...* – Nic se však nevyrovnalo úchvatnému vpádu hrůzy do Máje:

*Klesla hvězda z nebes výše,
mrtvá hvězda, siný svit;
padá v neskončené říši,
padá věčně v věčný byt.
Její pláč zní z hrobu všeho,
strašný jekot, hrůzný kvíl.
„Kdy dopadne konce svého?“
Nikdy – nikde – žádný cíl.*

Jan Neruda

Znovu a znovu obdivuju, jak lze pouhými dvěma verši zobrazit duši:

*V sobě jen a mlčky nesu,
necht' zakusím čehokoli,
zamlčím i matce drahé,
co mne těší, co mne bolí.*

*Jak to přijde, matičko má,
že přec všechno uhodnete –
když mně srdce v těle plesá,
zrak že jasně pozvednete?*

*Jak to přijde, matičko má,
že tak všechno uhodnete –
když mně srdce v těle pláče,
že si v koutek zasednete?*

Petr Bezruč

A když matka, pak i Žárova, ta od nás, ze Slezska. Její modlitba za syna, který ji tolik ponižoval, mě nepřestává dojímat, ba hnát k slzám:

*Kdo vzadu to stojí a pláče a klečí
u hrobu, pánu když odešel sbor?
Tichounko modlí se bázlivým retem
matička prokletých pariů řečí
(nemůže jinak! není to vzdor!
nemluví jinak, kdo z beskydských hor!),
aby se nevzbudil, nehněval v hrobě
její syn dřímající
Bernard Žor.*

Charles Baudelaire

Pro mě nejhlubší a nejvyšší z prokletých; nejeden můj student začal číst poezii díky jeho Mrše. – V básni Albatros vidím úchvatný obraz dvojného údělu básníka. – Z mnohých překladů Kadlecův:

ALBATROS

*Aby čas na moři za plavby krátilo si,
tu mužstvo posádky si chytá v dlouhých dnech
své němé průvodce na cestách, albatrosy,
spějící za lodí po hořkých propastech.*

*Ti vládci blankytu, jen postaveni na zem,
hned neohrabaní a plni ostychu,
svá křídla veliká jak vesla spustí rázem
a zplihlá po bocích je vlekou potichu.*

*Jak nemotorný je ten poutník okřídlený!
On, prve krásný tak, jak směšný, chudák, je!
Ten zobák dráždí mu svou lulkou z mořské pěny,
ten po něm, bezmocném, zas chodí kulhaje.*

*A Básník také je jak tento kníže výší,
jenž létá bouřemi a z šípů má jen smích;
když stojí na zemi, kde posměch v tvář mu číší,
při chůzi vadí mu pár křídel olbřímích.*

Georg Heym

Jsem patetik a v nadsměrovém smyslu expresionista. I není divu, že mě v jeden letní podvečer na mé Boudě omráčilo, když jsem zapnul rádio a slyšel:

*V jizbě, kde visí samé temné šláře,
rodička v strašných křečích řve a řve.
Svým silným trupem trčí nad polštáře.
A kolem postávají ďáblové.*

*Lůžka se drží jako naděje.
Místnost se jejím křikem potácí.
Plod jde už. Klín se rudě rozzeje,
roztržen plodem temně krvácí.*

*Ďáblové náhle krky žiraf mají.
Bezhlavé dítě matka nadzvedá.
A žabí prsty děsu rozvírají
se za ní, když se kácí na záda.*

*Démoni derou nebe rohem svým
a rostou přitom do obrovita.
Klín měst hřmí zemětřesením,
vše plane démonům zpod kopyta.*

Krajně vzrušen jsem pak čekal, zda se dozvím, či verše to byly. A hlasatel mi odhalil, co jsem vyslechl: konec básně Démoni měst od Georga Heyma. V překladu milovaného a ctěného Ludvíka Kundery! – Nezapomenutelná chvíle.

Rainer Maria Rilke

Podobně mám v paměti vpáleny chvíle, které jsem prožil v září roku 1976 na chmelové brigádě v Běsně: studenti na vlečce za popojíždějícím traktorem strhávali štoky, a já jsem ležel na mezi u chmelnice a ve vytržení četl:

*Kdo, kdybych křičel, uslyšel by mne jen z kůrů
andělských? a byť i snad některý vzal mne
na srdce náhle pak své: já zhynul bych jeho
silnějším bytím. Neb krása, to není
než jen počátek hrůzy, jež právě že snesem.
A náš podiv je proto, že se jí, poklidné, nechce
zahubit nás. Vždyť je každý z andělů brozný.*

Počátek Duinských elegií, fascinujících i stylizovaným, ba křečovitým jazykem Eisnerova překladu...

Vladimír Holan

„Balvan v cestě“, jak napsal Diviš. Nestěžuju si ale, že ho nemůžu přelézt ani obejít; stojím v něm jako v bazi-lice, modlím se, rouhám nebo mlčím, a doufám, že tu a tam některý můj verš dosáhne jeho klenby. – Kdekdo pocítil úder první strofy Prvního testamentu: jak by ne já? Ctitel básnického řemesla, užasnu, jak dokázal Holan mohutný tok obrazivosti (bezmála šílené!) vměstnat do třináctiveršové strofy přesného rytmičského půdorysu

a rafinovaného rýmového schématu! A že je těch strof jedenaosmdesát! – Jednou v noci jsem První testament, po drahých letech, znovu rozečítal, a zadrhl se hned u pá-tého verše: *že uvnitř vlásku spát by moh*; podtrhl jsem ta slova a připsal: „Konec čtení! Tak silné nikde nic není!“

*Je ráno... Vrátký kráčivec
jde alejí... Jde ptáčkům sypat...
Je všednost sama, jenže přec
tak jemným, šedým, outlým připad,
že uvnitř vlásku spát by moh,
ve vlásku bídý, smrtky, žalu...
Třebaže k hrdlu tiskne šálu,
neudusí tu guturálu
vzlyků, jež stud už nepřemoh,
stud, který dobře svíral brvy...
Paprsek slunce, právě prvý,
plombuje zatím zuby soch
a nehlásí se k jiné krvi.*

Veletok. – Mistru však stačí i minimum slov, a do smrti budeš mít vrytu nevidanou, neslýchanou, nezměrnou metaforu:

ZA NEMOCI

*Tající rampouch, neutažený vodovod,
počítání kapek léku.*

Tibet vidí vodou. My slzami...

Oldřich Mikulášek

Jak o něm popravdě napsal Jiří Opelík: „jediný originální český básník typologicky s Holanem srovnatelný“. I rozsáhlými skladbami, i miniaturami:

ROZMĚRY

*Kdo zapomíná – zatlouká
hřebíky do rakve.*

*Má truhla je tak outlounká,
jak srdce široké je tvé.*

František Halas

Jeho poezií jsem se zabýval dlouho, nedostatečný učeník Mistra Ludvíka Kundery. Co „zabýval“: miloval ji! Od prvního poslechu v pubertě, od televizní „chvilky poezie“, v níž Radovan Lukavský přednesl Déšť v listopadu. – Za nejmohutnější Halasovu báseň, za magnetické jádro celého jeho díla dnes považuju – i proto, že v sobě chová tolik tajů – skladbu Nikde. Zde jedna z jedenácti slok:

*Nikde poezie Nikde hněvu mého
Nikde zvůli výšek blízko dvojdomého
Nikde hrdlicí se s Někde v tragédii
Nikde před uměním Nikde v tobě žiji
Nikde plode pýchy utržený v ráji
Nikde ručejí kde slzy crkotají
Nikde tího řas a víček váho přesná
Nikde Levano a Nikde hrozne česna*

František Hrubín

Ve dnech mezi úmrtím a pohřbem Františka Halase napsal velebáseň:

*SVIT HVĚZDY UMŘELÉ
(Za Františkem Halasem)*

I

*Dnes básník ani neví, proč tu je,
už se tu život veršem nerozsvěcí,
dnes už se jenom stenografuje
úpění rozpadávajících se věcí.*

*Je tomu dvacet let, co pod nebem
divokých kaváren jsme sedávali.
Strom, jenž tvou rakev nesl v kmeni svém,
byl plný hnězd, i když už okoralý.*

*Není tu oken ani východu,
kam sáhnu – nikdo, a přec není k hnutí.
Jen v tobě, Bože, měl jsem svobodu,
prostorno k pádu jako ke vzletnutí! –*

A valí se to dál a dál! Dvaatřicet slok! – Kdo tak mocně vyřkl hrůzu konce čtyřicátých let? Jeden z největších zázraků české poezie. – Další zázraky jsou Hrubínovy básně pro děti. Třeba ta krátká, navenek jednoduchá – a přitom vrchovatá:

*Zdálo se mi, zdálo,
mám kuliček málo.
Chtěl jsem jich mít víc,
a teď nemám nic.*

Emanuel Frynta

Druhý můj Velmistr poezie pro děti. Jeho rozverně verše rozplesají i dospělého, zvláště když má slabost pro lingvistiku:

ANGLIČANÉ

*Angličané jsou námořníci
a slečny oslovují Miss,
co o nich ale musím říci –
že nedovedou pravopis.*

*Už jejich první omyl je ten,
že píšou I – a čtou to aj!
To jako kdyby psali květen
a vyslovovali to máj.*

*Je mi jich líto, hlavně dětí,
co ty s tím mají za dřinu –
Já musel napsat jen tři věty
a myslel jsem, že zahynu.*

*Ta hrůza, než se naučíte
pár slovíček, a natož stran!
A u nich každé malé dítě
musí být rovnou Angličan.*

Z takových výsledků ducha skáču nadšením. Ale nakonec – co jiného je poezie než nekončící pokusy prorazit hlavou strop?

Havel, duchovní syn Kampademie

JIRÍ HANUŠ

Po rituálech občanského náboženství a mohutných smutečních slavnostech provázejících úmrtí prezidenta Václava Havla si snad každý český liberální intelektuál musel více či méně oddechnout, neboť už měl všeho dost. Po jistém uklidnění pak hledá texty, které by ho uvedly zpět do rovnováhy. Začte se do vlastních Havlových spisů, neboť ty prozrazují samozřejmě nejvíc. Pak si vzpomene na staré dva Havlovy druhy-protivníky, Bohumila Doležala a Emanuela Mandleru, kteří i přes své umanutosti na něj mohou působit v této situaci hojivě. A pak může sáhnout po nové knize Martina C. Putny, bývalého církevního bouřliváka, v posledních letech Havlova knihovníka a předního antiklausovského zbrojnoše. Jeho kniha byla snad zamýšlena jako oslava V. Havla (vyšla několik měsíců před jeho odchodem), vyznívá však poněkud jinak. Čtenáři se v ní přece jen vysvětlí mnohé z rozporů, které provázely život, dílo a především duchovní background exprezidentův.

Martin C. Putna:
Václav Havel. Duchovní portrét v rámu české kultury 20. století.
Edice Knihovny Václava Havla – sv. 3,
Praha 2011.

Nejdříve k Putnově stylu. Nemůže být pochyb o tom, že autor během let v literatuře i na akademické půdě vyzrál. Text prozrazuje schopnost soustředění, únosnou míru zjednodušení, přesný postřeh, kterému jeho původce dopřeje právě tolik místa, který si zaslouží. Dvěma objemnými díly *České katolické literatury* se Martin Putna takřká vypsá, a to právě v oblasti biografické, kterou zúročil i ve své knize poslední. Záměr díla je výstižně formulován a patří k přednostem, že se z něj autor v podstatě neodchýlil. I přes mohutné odbočky typu úvahy nad královskou symbolikou, přebíranou českými prezidenty, zůstává v „rámu“ české kultury, do něhož je vsazen portrétovaný muž.

K jednoznačným přednostem publikace patří i několik „objevů“, které ovšem M. Putna publikoval již dříve – duchovní, „zednářské“ kořeny Havlovy rodiny, Kampademie s jejími guru ovlivňujícími Havlovu duchovní tvář v éře normalizace, jeho svérázná organizace filozofického díla *Dopisy Olze*, chápání „duchovního státu“ apod.

Nyní konkrétněji a chronologicky: Komunistické trvalé poškozování původu a rodiny V. Havla si vyžaduje hlubší zamyšlení nad jeho nejbližšími. Martin Putna naštěstí nezvolil jakousi freudovskou analýzu (ne že by jí nebyl schopen!), ale dal přednost věcnému popisu aktivit děda Václava Havla s jeho spirituálním, březinovským prostředím, činnosti otce Václava M. Havla s jeho náboženstvím lidskosti, připomínajícím Masaryka, i s jeho unitářstvím a svobodným zednářstvím. Právě to je prostředí, v němž Havel bytoval v mládí a jehož se konečně přidržel až do vysokého věku. Docela případný je postřeh o duchovní blízkosti Ameriky a její kultury, což se projevilo i v době po roce 1989. Není rovněž bez významu upozornění na generační spřízněnost s tzv. Šestatřicátníky, kteří byli oslaveni knihou Pavla Kosatíka. Pro raného Havla však byl

jejich vliv značný a formoval v něm protikomunistické postoje i nutnost kritiky pragmatického oportunismu. Již v padesátých letech tak byl Havel svým způsobem „svobodný“ a již tehdy se cítil být včleněn do elitního intelektuálního prostředí, které se naopak vydělovalo z okolního prostředí.

Mezi bohémy a demokratickou levicí se Václav Havel ocitl podle Putny ve větší míře až během „zlatých“ šedesátých, zlatých především pro mladíka s velkými literárními ambicemi. Autorovi vděčíme za připomenutí polozapomenutého, leč autorsky pozoruhodného Havlova přítele Pavla Juráčka (†1989!), který byl svědkem jisté Havlovy „váhavosti“ při libertinských večírcích, ale především za vykreslení již politizujícího literátského uskupení oné éry, reprezentovaného jmény Pavla Kohouta, Milana Kundery, Ludvíka Vaculíka a Ivana Klímy. Ti se stanou vlastním Havlovým kritickým prostředím, které ho ovlivní natrvalo. Není vůbec náhodou, že to jsou nesmírně inteligentní, pracovití a sebevědomí „bývalí komunisté“, pro něž je nemožné opustit ideu demokratického socialismu. Podle vlastního Havlova svědectví na něj hluboce zapůsobil i protestující étos osmašedesátého roku, který zčásti zažil v New Yorku („Jsem vrstevníkem Beatles, dítě šedesátých let, mám jakousi nevyhladitelnou slabost pro vše revoltující“, dopis E. Kohákovi, s. 104–105). Podstatné je, že Havla tolik nepodnítily neomarxisté typu I. Svitáka nebo K. Kosíka, ale spíše lidé, kteří se vyjadřovali více literárně, popřípadě teologicky, což platí především pro evangelického filozofa a teologa Ladislava Hejdánka či filozofa americké „přírodní zbožnosti“ Erazima Koháka.

Už v šedesátých letech však Havla začnou ovlivňovat i katolíci, což bude platit pro celou normalizační dobu. Pro Jiřího Němce, Radima Palouše, Zdeňka Neubauera, Daniela Kroupu, Tomáše Halíka a Václava Malého, abychom jmenovali alespoň některé z těch nejvýznamnějších, byl Václav Havel partnerem pro dialog, který chtěli vést s někým, kdo zcela nesdílel jejich více méně ortodoxní přesvědčení o možnosti hovořit o osobním Bohu a jeho Synu, byl však pro ně velmi inspirativní. Havel se v tomto milieu ocitl trochu z nutnosti a v důsledku dalšího pronásledování, na druhé straně mu zřejmě s hravými katolíky typu Zdeňka

Neubauera bylo dobře, a to i na Hrádečku, který se posléze stal jedním z center kampademických sympozií, kterých se Havel zúčastnil jako přednášeč, spíše ale jako organizátor a vrchní kuchař. Kampademická hravá nálada má ostatně velmi blízko k divadelnictví, což Havlovi vnitřně vyhovovalo.

Jednou z nezpochybnitelných přínosů Putnovy knihy je zvýraznění dvou osobností, které Havla takřkajíc vytvořily. I když zůstal vždy „kavárenským typem“, měl Havel svého učitele v poněkud podivínském brněnském filozofovi Josefu Šafaříkovi, který, jak se zdá, stojí svými tématy velmi blízko těm Havlovým. A druhou osobou, která zůstává poblíž Havla po celý život, je Havel II., tedy Ivan M. Havel, bratr, který stojí i za „nejfilozofičtějším Havlovým dílem“, *Dopisy Olze*. Na něm nejlépe vynikne Putnův postřeh, že V. Havel byl závislý na vnějších podnětech, že nebyl meditativní typ. Byl spíše pozorným čtenářem a posluchačem, což mu umožňovalo promyslet přijaté myšlenky a přeformulovat je do vlastního uměleckého tvaru. (Mimochodem, Ivan Havel je například autorem nápadu s jazykem ptydepe, který jeho starší bratr využil ve hře *Vyrozumění*). Všechny vlivy, byť jich bylo požehnaně, neumožňují interpretaci, podle níž by byl Václav Havel pouhým epigonem: to prokázal Martin Putna víc než dostatečně.

Velmi zajímavé jsou též autorovy úvahy o vytváření Havlova mýtu, popřípadě antimýtu. Havel nebyl vždy jen bezvýhradně přijímán, již v redakci *Tváře* měl konflikty. V disentu se stal po smrti Patočkově přirozeným vůdcem a hlavním organizátorem, což ukazuje na jeho charisma. Paradoxně k vytvoření mýtu přispěli i bořitelé všelijakých mýtů, totiž reprezentanti undergroundu či jemu blízkých, Ivan Martin Jirous, Fanda Pánek či Jaroslav Hutka. Ti začali zpívat a básnit o Havlovi, který „sedí v kriminále..., pevně jak na skále“ (s. 174). Mytizaci samozřejmě prospěla sametová revoluce a Havlovo prezidentování – podle Martina Putny ji podpořila i „prezidentská mystika“. Zde si autor udělal v knize nejdelší výlet do kulturní a historické antropologie, neboť zdůrazňuje motiv „vyvolení“, duchovního „držení svatováclavské koruny a jejího dědictví“, fluidum Pražského hradu, který je neztrácí ani v dobách, kdy je na jeho stolci vladař nehodný.

Pozornost si zaslouží zejména termín „duchovní stát“, který stojí ovšem v napětí s divadelností provázející Havlova prezidentská období. Jako by žil Václav Havel od roku 1989 ve dvou světech. Ten jeden byl vědomě „masarykovský“, důstojný, spirituální, moralistní, proklamativně protipragmatický, ten druhý byl teatrálně-groteskní, divadelní, který se nejvíce projevil na Pražském hradě v prvních letech poslední dekády 20. století. Toto obývání dvojích světů bylo konečně typické i v posledních Havlových letech. Jeho dílo *Odcházení*, včetně závěrečné scény, je až karnevalové, zato jeho poslední projevy i politická angažovanost zůstává pokusem o „spirituální politiku“, poukazem na ideály, které není možné opustit, na ctnosti „slušnosti“ a „svědomí“. Duchovní stát jakožto ideál je přitom nezpochybnitelný, kaskování a vtip mu dodávají pouze lidskou tvář. I v tomto ohledu, dodávám, je Havel naprosto odlišný typ než Masaryk, který je jakoby vytesán z jediného osobnostního kusu.

Potud Martin C. Putna. Vyústění jeho interpretace je tedy nejednoznačné. Václav Havel neměl jen jednu jedinou tvář, měl přinejmenším dvě, které se výrazně projeví po sametové revoluci. Již zcela jinak zaměřená i jinak napsaná kniha by umožnila rozplést poměrně zamotané klubko Havlových politických rozhodnutí a vlastně i mýtus „nepolitické politiky“, což je podle autora těchto řádků metafora pro eticky i nábožensky odůvodňovanou přímou politickou aktivitu, která je

de facto kombinací kabinetních zásahů s postdemokratickými politickými tématy, mezi nimiž se objevuje i několik intuitivních, hluboce mentálně usazených prvků (podpora USA).

Martinu Putnovi ale vděčíme za mnohé. Jeho objevné a inspirující knize lze sotva vyčítat, co v ní není. Autor jednoznačně splnil vytčený cíl. Osobně mi schází větší ocenění ženského prvku Havlova života. Pravda, o Olze bylo již napsáno a vyřčeno mnoho pozitivního. Hlubší ocenění by si ale podle mého mínění zasloužila Havlova druhá manželka. Její poněkud excentrické veřejné vystupování i podporu „zdivadelnění Hradu“ bohatě vyrovnává její oddanost a láska. Jinými slovy: nelze úplně docenit její manželskou podporu stárnoucímu a stále churavějícímu muži. Při všech mužských intelektuálních vlivech uvedených v knize nelze než položit otázku: Kým by byl Václav Havel bez Olgy a Dášy?

Je možné očekávat, že v blízké budoucnosti vznikne několik dalších, více či méně zdařilých portrétů bývalého prezidenta. Jeho „dvojí tvář“, umělecká i politická, nabízí plodná pole pro rozmanité interpretace. Zdá se však nyní, že „spirituální biografie“ Martina Putny je pro tyto další pokusy nepominutelným základem.

Jiří Hanuš, historik, pracuje na Historickém ústavu Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, věnuje se evropským dějinám 19. a 20. století.

Miloszova deníková meditace

PAVEL ŠVANDA

Polský básník, prozaik, esejista Czesław Miłosz (1911–2004) využil deníkové zápisy, aby sobě i čtenářům zpřítomnil a rozkryl některé souvislosti své autorské, občanské i soukromé existence. Od srpna 1987 do července 1988 vytvořil pod hravým názvem *Myslivcův rok* specifický esejistický průnik z přítomnosti do minulosti. Jeho cílem zřejmě bylo ověřit či vybudovat si vlastní stanovisko k některým osobním zážitkům a dějinným událostem, ale také vůči některým lidem, jež potkal vesměs za dramatických okolností.

Vše, o čem se tu medituje, je viděno ještě z perspektivy východoevropského exulanta, žijícího na západní straně bytí již poměrně porézní „železné opony“. Na konci osmdesátých let 20. století se však možnost, že by se Polsko nebo Litva vymkly sovětské nadvládě, zdála vzdálenější než let člověka k Marsu. Miłosz ostatně nehleděl kupředu, natož aby prorokoval.

Czesław Miłosz,
Myslivcův rok, Host
2011, 379 s. Přeložil
Josef Mlejnek.

Myslivcův rok je kniha čtivá i poněkud lstivá. Zpočátku čtenáři slibuje celkem poklidné záznamy o atraktivní existenci ctěného nositele Nobelovy ceny za literaturu. Letitý „létající profesor“ popisuje pocty, jež sbírá v USA i v Evropě. Neopomene zaznamenat aktuální panorama Sanfranciského zálivu podle roční doby a počasí. Těší se bylinkami vysazenými u domu v Berkeley; referuje nám i o květech spasených zlořečenými jeleny, potloukajícími se volně kalifornskou přírodou. Jenže čtenář, který by se nechal ošálit idylickým vstupem do zdánlivě snadno schůdné krajiny osobních zážitků, rychle by se ztratil v množině jmen, dat, událostí vířících textem, naléhavě usilujícím dosáhnout nového názoru nebo aspoň jasnějšího pohledu na to, co bylo – nebylo.

Ano, básník reflektuje to či ono aktuální setkání a rozhovory, například s Janem Pavlem II. Zaznamenává úspěšná básnická čtení před početným publikem. Ale vzápětí se v zápisu, lokalizovaném na to či ono americké nebo evropské letiště, propadá do hlubin času. Vzpomíná na svou zesnulou ženu Janku, revokuje literární i politické polemiky se staršími autory i generačními vrstevníky v meziválečném Vilně. Zpřítomňuje svou situaci ve válečné Varšavě, v poválečné Paříži. Ptá se po smyslu a obsahu polského národního uvědomění, ale také po postojích polských komunistů v roce 1945 a po vnitřních osudech svých kolegů, kteří se přiklonili k prosovětskému režimu.

Analytický zájem se upíná zejména k letům 1946 až 1951. Tehdy Miłosz sloužil varšavské vládě jako kulturní ataše v USA a ve Francii. Následovalo spontánní rozhodnutí emigrovat, ústící ve společensky i hmotně problematickou existenci v 50. letech poblíž Paříže. Pro komunisty byl Miłosz jasným zrádcem. V sovětizovaném Polsku se o něm psalo asi tak jako u nás o Ivanu Blatném. Ale početná polská protikomunistická emigrace na Západě v něm nadále viděla

zaprodance Sovětů. A trvalo léta, než se básník složitě (s manželkou a dvěma dětmi) společensky i sociálně etabloval. Mezitím, předtím a potom procházela Miloszovým životem záplava jmen, z nichž jen některá jsou českému čtenáři povědomá. (Naštěstí Josef Mlejnek doprovodil svůj překlad nejen životopisnou skicou, ale i velmi užitečnými vysvětlivkami.) Co jméno, to dramatický polský osud neúnavných vydavatelů ilegálních nebo emigrantských kulturních periodik, úspěšných i zapomenutých literátů a literátek, vojáků od Monte Casina, protinacistických ilegalistů, komunisty popravených „akovců“, obtížně srozumitelných stalinistů, intelektuálně tvořivých kněží a řeholnic. Pro některé typy domácích i zmezinárodnělych polských osudů nemáme po ruce žádné české paralely.

Důležitá je též vnitřní komnatka, do níž z tuzemska opravdu nahlížíme jen málo průhledným okénkem. Milosz byl Polákem z Litvy, ale také poněkud člověkem z „kresů“, tedy z východních oblastí Polska, anektovaných Moskvou na podzim roku 1939. Část jeho rodové i osobní zkušenosti zahrnovala ještě živou perspektivu polského poloaristokratického zemědělského východu (jenž dnes patří k Bělorusku a Ukrajině), kdysi silně spoluurčujícího národní sebeuvědomění. Tato součást polské kulturní i politické perspektivy nám Čechům byla a zůstala skoro nečitelná.

Milosz ovšem vůbec nebyl obhájcem zašlých časů. V *Myslivcově roku* se dočteme i velmi tvrdých ohrazení vůči složité krystalizaci polského nacionalismu, prolínajícího se s nacionalismem ukrajinským, běloruským, pobaltským i ruským. „Polsko mě děsí. Děsilo mě koneckonců před válkou, během války, děsilo mne i celá ta desetiletí po válce. Jak se má chovat člověk, který je Polskem lapen (narodil se v něm nebo mluví polsky), chce-li být rozumný, střízlivý, klidný a přitom čestný a poctivý? Považuje-li ty ustavičné oběti, konspirace a povstání za úplný nesmysl jednoduše proto, že v ‚normálních‘ zemích se nic takového neděje?“ (s. 280). Dokonce se dočteme, že v roce 1918 už o samostatné Polsko málokdo stál, že „...jen polská etnocentričnost mohla účinně zakrývat realitu mezinárodní situace“ (s. 309). Až k takové zásadní opozici mohla vést hořká celoživotní láska... k čemu? Jistě k polštině a k polské kultuře, s níž byl a zůstal Czesław Milosz hluboce sro-

zuměn. Ovšem vedle deníkových projevů Miloszovy bezmocné „Hassliebe“ vůči skoro bezmocné vlasti zcela blednou i výtržnické výroky na účet čechoslovakismu, jakých se u nás kdysi dopouštěli třeba Ladislav Jehlička, Rio Preisner nebo ještě včera Jiří Gruša.

O zajímavém neporozumění znamením času svědčí Miloszův despekt vůči filmové epice, přesvědčení o její méněcennosti, včetně „*in minus* lidského typu, který se hodí na režiséra“ (s. 325). Vždyť nejen v Polsku a nejen Andrzej Wajda, ale i jinde ve střední Evropě poetika filmových „nových vln“ pomáhala po polovině minulého století uvádět národní kultury do skrytého pohybu, a to tak, jak by poezie v té době už nesvedla. V roce 1988 nešlo už dávno o to, zda a jak se Fellini nebo Antonioni vyrovnávali s vyprávěčskou tradicí románů 19. století. Ovšem Miloszův despekt vůči filmovému umění nebyl ojedinělý. V generaci, která byla ještě očitým svědkem primitivních počátků filmu, *cinéfobii* propadly mnohé zajímavé osobnosti.

Některé Miloszovy medailonky (Jerzy Andrzejewski, Jarosław Iwaszkiewicz, Witold Gombrowicz) byly zřejmě míněny jako soukromá účtování. *Myslivcův rok* ovšem zdaleka není sbírkou osobitých impresí, klepů a básnickových ohrazení. Czesław Milosz nerozkryl v této sbírce esejů, rafinovaně vetkaných do deníkové osnovy, jen své dramatické životní zážitky a názory. Tázał se po svých postojích a činech svých vrstevníků z podstatně vyššího hlediska. Katolicky dobře vzdělaný, nejen tomistickou filosofií, nýbrž i poněkud manichejsky orientovaný polský intelektuál se pečlivě věnoval tříbení vědomí o dobovém i nadčasovém rozlišování dobra od zla. Praktikoval tedy postoj, který by například český literární exulant, levicový existencialista Milan Kundera (v *Myslivcově roku* též zmiňovaný) asi odsoudil jako kýčovitý.

Rozdíl v perspektivě dvou osobností a snad i dvou zeměpisně sousedících literárních kultur je opravdu pozoruhodný. Pro Kunderu je nejvyšším kriteriem pravdivosti lidské výpovědi otevřené přiznání se k Nicotě jako všepohlcujícímu vyústění lidských životů. Pro Milosze – mimo jiné překladatele Simone Weilové – velmi vzdáleného banálnímu moralizování, natož vlastenčení, byl a zřejmě zůstal nejen autentický životní prožitek, ale právě jeho dodatečné mravní zpracování nesmlouvavým úkolem a povinným příspěvkem k lidskému exis-

tování pod vysokým horizontem naplněným božstvím. Skeptickému Kunderovi se smysl – nesmysl člověčenství vyčerpává pomíjivým smyslovým prožitkem, vzápětí zmarňovaným už pouhým plynutím času. Rozum je dobrý pak jen k tomu, aby nechal vyjít najevo absurditu lidské existence. Naopak podle Milosze lze lidské životy důkladným intelektuálním, meditativním rozpoznáváním a zhodnocováním zkušeností otevřít řádu a trvalému smyslu. Je to dokonce úkolem lidského rozumu, ale nejen jej, jak dokazuje i Miloszova poezie, skoro vždy tíhnoucí k hlubinné rovnováze.

Milosz se nevymlouvá, neomlouvá. *Myslivcův rok* byl zřejmě psán se záměrem docílit osobní reflexí ani ne tak rozhršení, případně opouzdření minulosti, jako právě zhodnocení životních zkušeností. Ač psaná v USA, je to v jádru kniha bohatě polská. Proto může v nepochybně maloměstějším Česku přispět k živější reflexi divného faktu, že svým severním sousedům slovanského jazyka v podstatě tak málo rozumíme, že z Prahy do Varšavy je dodnes mnohem dál než do sartrovské Paříže.

I my samozřejmě známe některé otázky a odpovědi, jež si kladli Miloszovi vrstevníci a lidé mladší, kte-

ří původně odmítli etnocentrickou národní legendu, zato věnovali důvěru marxistické internacionální vizi, aby se po hořkém zklamání těžce dobírali nových důvodů k důvěře ve vlastní existenci a v obnovené tvůrčí úsilí. Ale Čechům zůstala vesměs nedostupná, ba asi nepotřebná Miloszova „...obrovská potřeba dostat se ven, mimo vlastní osobu, tím větší, čím více vnímám stárnoucí organismus, to znamená touha být nějakým způsobem částí Božího myšlení, když kontemplanuje svět, potřeba dokonalé objektivity, která *trvá* nezávisle na přelétavých spojeních a vztazích lidí“ (s. 257).

O rafinované kompozici a z ní vyplývající podivuhodné duchovní jednotě *Myslivcova roku* svědčí pregnantní závěrečná vzpomínka na divadelní Pastorále, hrané ve Varšavě v roce 1942 na pozadí německých vyhlazovacích záměrů klášterními chovankami – bývalými mladistvými prostitutkami. To je věru bachovská *coda* za bohatým příspěvkem k duchovním dějinám střední Evropy 20. století.

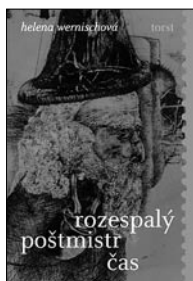
Pavel Švanda je spisovatel, přednáší na Divadelní fakultě JAMU v Brně.

Z nových knih

HELENA WERNISCHOVÁ ROZESPALÝ POŠTMISTR ČAS

Torst, brož., 236 s., 499 Kč

Helena Wernischová je známa především jako výtvarnice a ilustrátorka. V této knize se poprvé představuje jako spisovatelka. Půdorysem její knihy jsou vzpo-

mínky na lidi, které měla ráda a které v životě poznala, ve svém celku však kniha žánr memoárů přerůstá – je citlivým vyjádřením jemného a citlivého ženského vidění světa. Wernischová křehce a osobitě vykresluje – i s využitím jedinečné korespondence – pozoruhodné portréty mnoha českých básníků a výtvarníků, mimo jiné Josefa Palivce, Ivana Jelínka, Ivana Wernische, Zbyňka Hejdy, Tomáše Pěkného, Ivana Divíše či svých synů Martina a Michala. Její text objevně evokuje neopakovatelnou atmosféru šedesátých let i následujícího dvacetiletí. Místy se její vyprávění mění v působivou koláž – obsahuje též neznámé texty Josefa Palivce, Jiřího Padrty, Miloslava Topinky či Jana Součka. Kniha vychází doplněna velkým množstvím autorčiných výtvarných prací.

Torst, Opatovická 24,
110 00 Praha 1
www.torst.cz

VÍT HLOUŠEK, LUBOMÍR KOPEČEK, JAKUB ŠEDO POLITICKÉ SYSTÉMY

Barrister & Principal, brož., 296 s.,
295 Kč

Jak zajistit vládní stabilitu? Proč jsou politické strany dnes jiné než v minulosti? Co je videodemokracie? Jak soudci ovlivňují současnou politiku? Upadá význam parlamentů? Co je víceúrovňové vládnutí? K čemu může vést určitý volební systém? Jak nahlížet na země, jejichž vůdcové mají plná ústa demokracie, ale férovost voleb v nich nemá místo? Na tyto otázky – a řadu dalších – odpovídá tato kniha. Odpovědi jsou

plodem systematické analýzy a vyhodnocování zkušeností, které provází fungování politiky. Kniha zahrnuje komplexní pohled na moderní politické systémy a nejnovější trendy v jejich vývoji. Hlavním předmětem zájmu autorů je Evropa, nicméně pozornost je ve srovnávací perspektivě věnována i mnoha mimoevropským zemím.

LUBOR LACINA, PETR KÖNIG, JAN OSTŘÍŽEK, JAN PŘENOSIL, PETR STREJČEK

UČEBNICE EVROPSKÉ INTEGRACE

Barrister & Principal, 472 s., brož.,
445 Kč

Učebnice evropské integrace vás provádí celým spektrem témat od počátků a motivů evropské integrace až po její dnešní podobu a nástin možného budoucí-

ho vývoje s ohledem na probíhající krizi eurozóny. Ve 3. přepracovaném a rozšířeném vydání jsou také plně zohledněny změny související s ratifikací Lisabonské smlouvy. Od ostatních prací tohoto zaměření se publikace liší způsobem, jakým je téma evropské integrace čtenářům představováno. Jednotlivé politiky, instituce, ale i legislativa Evropské unie jsou vysvětleny a přiblíženy na velkém množství konkrétních příkladů, které spolu s jednoduchým jazykem přispívají k čtivosti a srozumitelnosti vysvětlovaných témat. Autoři vám předkládají knihu, jejíž obsah a forma podání jsou ověřeny na tisících posluchačů a účastníků prezenčního a e-learningového vzdělávání středních i vysokých škol v celé ČR. Úspěšnost a poutavost této knihy dokládá fakt, že jak první, tak druhé vydání bylo vyprodáno a celkový počet prodaných výtisků dosáhl 4 000.

PAVEL ZAHŘÁDKA (ED.)
ESTETIKA NA PŘELOMU MILÉNIA
Vybrané problémy
současné estetiky
 Barrister & Principal, 488 s., brož.,
 495 Kč

Co je umění? Jakým způsobem existují umělecká díla? V čem spočívá hodnota umění? Proč si ceníme více původních děl než jejich napodobenin? Je vysoké

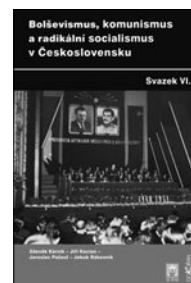
umění esteticky lepší než umění populární? Jaký je vztah mezi ideologií, uměním a estetikou? Jaký vliv má autorský zákon na uměleckou tvorbu a z jakých estetických předpokladů vychází? Čím se zabývá environmentální a feministická estetika? Kniha Estetika na přelomu milénia představuje devět vybraných témat současné estetiky, a nabízí tak čtenářům jedinečnou možnost seznámit se s tradičními i novými problémy filozofické estetiky a jejich aktuálními řešeními. Publikace vznikla ve spolupráci s autorským a překladatelským týmem

odborníků z České republiky, Německa a USA. Je určena všem, kdo kriticky uvažují o otázkách spojených s tvorbou, recepcí a hodnocením uměleckých děl, a může sloužit také jako vhodný studijní materiál pro výuku teorie umění a estetiky na vysoké škole.

Barrister & Principal, o. s.
 Martinkova 5
 602 00 Brno
 545 211 015
<http://www.barrister.cz>

JIŘÍ KOCIAN, ZDENĚK KÁRNÍK,
JAKUB RÁKOSNÍK, JAROSLAV
PAŽOUT
BOLŠEVISMUS, KOMUNISMUS
A RADIKÁLNÍ SOCIALISMUS
V ČESKOSLOVENSKU VI.
 Dokořán, brož., 272 s., 298 Kč

Publikace je rozdělena do dvou částí. První, zaměřená na období do konce druhé světové války, obsahuje studie věnované postoji komunistické strany k otázce sjednocení levice před VII. kongresem Kominterny konaném v roce 1935, vlivu sovětské propagandy

na utváření obrazu Sovětského svazu v meziválečném Československu, dětství a studentským letům Alexeje Čepičky a represím vůči slovenským komunistům v letech 1939–

1943. Do druhé, „poválečné“ části pak byly zařazeny texty zabývající se rivalitou mezi komunistickou stranou a sociální demokracií v letech 1945–1989, sítí vazeb a způsoby vyjednávání v poúnorové komunistické straně na příkladu kontaktů mezi funkcionáři Krajského výboru KSČ v Brně a Okresního výboru KSČ Brno I v letech 1948–1952, převzetím sovětského modelu sociální správy v Československu v letech 1950–1956 a kulturní politikou vedení komunistické strany v letech 1962–1966. Vychází ve spolupráci s Ústavem pro soudobé dějiny AV ČR.

Dokořán, Holečkova 9,
 150 00 Praha 5 – Smíchov
 tel.: 257 320 803, tel./fax: 257 320 805
dokoran@dokoran.cz, www.dokoran.cz

Navštivte internetové stránky CDK

www.cdk.cz

Naleznete zde informace o všech vydaných i připravovaných titulech CDK, včetně obálek a anotací.

Knihy jsou účtovány s 15% slevou, pro předplatitele časopisů *Kontexty* a *Církevní dějiny* s 25% slevou.

Poštovné a balné neučtujeme!

JESUS GYM – Čumlivski / Kalina – ZAPALTE KNIHOVNY
Myšková, Bellingerová, Hájíček – PRÓZY / OLDSCHOOL
HUGO VON HOFMANNSTHAL V ČECHÁCH – Merhautová
DESIGN – Haloun – GRAMODESKY / ATELIÉRY – Kovanda
MJU YORK CITY – Kloss / Koudelka – AUTORSKÉ KNIHY
Kaufman – IVO VO ZUŘENÍ / Hanzlík, Mrkus – ROZHOVOR
O PIVNÍM BOHU BHAJRÁBOVI / recenze a glosy – COULEUR

K dostání v knihkupectvích, s výraznou slevou v redakci RR (Jindřišská 5, Praha 1) nebo poštou. Objednávejte na webu: www.revolvervue.cz
email: sekretariat@revolvervue.cz nebo telefonicky: 222 245 801.

CEP nabízí sborník **„Kůrovcová kalamita – více než spor přírodovědců“**, do něhož přispěli T. Chalupa, J. Stráský, I. Brezina, M. Lstibůrek, T. Jirsa, J. Ríppelová, R. Mrkva, V. Krečmer, P. Martan, J. Mánek, P. Drobil, J. Hanzlíček, P. Kalina, J. Marková, V. Podrázský, J. Štich, V. Kotecký a T. Křištofory. Editorem je M. Loužek. Předmluvu napsal prezident **Václav Klaus**.

Cena: 100 Kč, 150 stran.

cep
CENTRUM
PRO EKONOMIKU A POLITIKU

CEP nabízí knížku **Stanislavy Janáčkové** „Krise eurozóny a dluhová krize vyspělého světa“ (2010). První část zkoumá varovné signály hospodářského zpomalení 2007–2009. Druhá část diskutuje světovou finanční krizi. Třetí část rozebírá eurozónu v krizi. Kniha by neměla chybět v knihovně žádného ekonomy zajímavějšího se o krizi eurozóny. Předmluvu napsal prezident **Václav Klaus**.

Cena: 100 Kč, 100 stran.

objednávky na www.cepin.cz • tel. 222 814 666 • e-mail: cep@cepin.cz

Nová publikace CDK

IVANA PEČINKOVÁ (ED.)

EURO VERSUS KORUNA

Dilemata jednotné měny v době dluhové krize

4., rozšířené vydání

Euro je nepodařeným měnovým experimentem. Během deseti let své existence dokázalo způsobit makroekonomické nerovnováhy rozměrů, které jsou řešitelné snad jen zavedením polototalitních režimů. Zvýšení inflace na úroveň 4–7 procent patrně bude nejmenší cenou za chtivost politiků sjednocovat. O důsledcích zvoleného způsobu řešení krize eurozóny rozhodnou voliči.

Formát B5, 340 str., 349 Kč

AUTOŘI:

Milan BOEHM, zakladatel a ředitel Megaflex • Miroslav CVRČEK, redaktor Reflexu • Hynek FAJMON, poslanec Evropského parlamentu • Peter GONDA, ředitel Konzervativního institutu M. R. Štefánika • Mojmír HAMPL, viceguvernér České národní banky • Stanislava JANÁČKOVÁ, poradkyně prezidenta republiky • Kamil JANÁČEK, člen Bankovní rady České národní banky • Jiří JONÁŠ, ekonom Mezinárodního měnového fondu • Václav KLAUS, prezident České republiky • Pavel KOHOUT, ekonom a spoluzakladatel Partners • Ondřej KRUTÍLEK, analytik Centra pro studium demokracie a kultury • Pavel KYSILKA, generální ředitel České spořitelny • Petr MACH, ekonom, politik a vysokoškolský pedagog • Petr NEČAS, předseda vlády České republiky • Radek NOVÁK, ekonomický analytik • Pavel PÁRAL, šéfredaktor týdeníku Euro • Miroslav SINGER, guvernér České národní banky • Petr SOKOL, tajemník Klubu ODS v Evropském parlamentu • Miroslav ŠEVČÍK, děkan Národohospodářské fakulty VŠE v Praze • Michal TOMÁŠEK, vedoucí katedry evropského práva Právnické fakulty UK • Miroslav TUČEK, profesor Vysoké školy ekonomické v Praze • Ivo ZEMAN, ekonom České národní banky

Objednávky na adrese:

CDK, Venhudova 17, 614 00 Brno, tel./fax: 545 213 862, e-mail: cdk@cdk.cz, www.cdk.cz

revuepolitika

pouze na internetu !

Politicko-společenská revue CDK s dvacetiletou tradicí

Newsletter, měsíční přehled uveřejněných
textů, e-mailem zdarma, RSS kanál
Více na **www.revuepolitika.cz**

Církevní dějiny

Odborný historický časopis, věnovaný církevním dějinám v českých zemích i ve světě

- Dějiny křesťanství v perspektivě současných historiografických metod
- Kvalitní, zároveň však zajímavé a čtivé články
- Žánrová pestrost (studie, kratší články, eseje, dokumenty, paměti, recenze aj.)
- Texty domácích i zahraničních autorů
- Nezávislost a ekumenický charakter časopisu

Bonus: sleva 25 % na všechny knihy CDK

Ukázkové číslo vám zašleme **zdarma**.

Vychází dvakrát ročně v rozsahu přibližně 160 stran, cena 129 Kč, roční předplatné 200 Kč (dvě čísla).

Knihy z ediční řady *Quaestiones quodlibetales* lze kromě standardní varianty zakoupení jednotlivých svazků získat v rámci ročního předplatného, které má následující výhody:

- dostanete poštou všechny svazky (minimálně tři) ediční řady, které během roku vyjdou
- získáte slevu 25 % na všechny knihy CDK, kterou můžete uplatnit při nákupu na **www.cdk.cz** anebo při objednávkách v redakci CDK
- roční předplatné činí 300 Kč (cena platí pro rok 2011)

Ediční řada navazuje na úsilí CDK o kultivaci a prohlubování historické, teologické a filosofické reflexe vztahů mezi náboženstvím, kulturou a společností, které nacházelo své vyjádření v časopisech *Teologický sborník*, *Teologie & společnost* a nově v časopisech *Církevní dějiny* a *Kontexty*.

Objednávky na adrese:

CDK, Venhuda 17, 614 00 Brno, tel./fax: 545 213 862, e-mail: cdk@cdk.cz, www.cdk.cz

NAKLADATELSTVÍ
VYŠEHRAD
SPOL. S R. O.

VÍTA NEJEDLÉHO 15,
130 00 PRAHA 3
tel./fax: 224 221 703
info@ivysehrad.cz

Vyšehrad – expedice,
Štěrbaholská 44/1307,
102 00 Praha 10
tel./fax: 271 961 380
distribuce@ivysehrad.cz

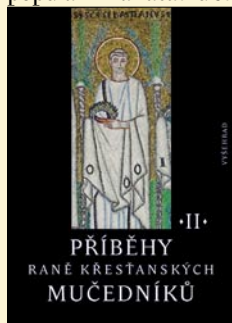
Při nákupu
v **expedičním skladu**
sleva 20 %
na **www.ivysehrad.cz**
sleva 15 %

Petr Kitzler (ed.)

**PŘÍBĚHY RANĚ
KŘESŤANSKÝCH
MUČEDNÍKŮ II.**

Výbor z latinské a řecké
martyrologické literatury
4. a 5. století

Druhý díl výboru ze starověkých
martyrologií obsahuje překlady
třinácti latinských a řeckých textů
vzniklých ve 4. a 5. století, tedy až
po vítězství křesťanství v římské
říši. Jejich hlavními hrdiny jsou
opět ženy a muži, kteří pro své
náboženské přesvědčení neváhali
podstoupit mučení a smrt. Nalezne-
me tu například i český překlad Akt
Šebestiánových, jež byla nesmírně
populární na začátku středověku.

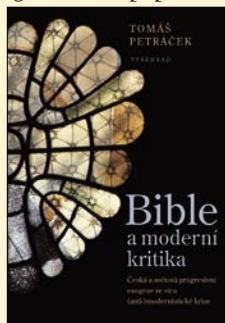

Váz., 400 s.,
398 Kč

Tomáš Petráček

BIBLE A MODERNÍ KRITIKA

Česká a světová progresivní exegeze
ve víru (anti-)modernistické krize
Katolický kněz, historik a teolog se
snaží nalézt odpovědi na vznikající
otázky při otevření problému progre-
sivní katolické exegeze. Téma dějin
zápasu katolické biblické vědy o příje-
tí náročných vědeckých kritérií umo-
žňuje otevřít celou řadu dalších otázek:
vztah církve a moderní doby, svobody
teologické a exegetické práce, způsob
výkonu učitelského úřadu církve,
vznik a výklad církevních dokumentů,
otázku cenzury a autocenzury v církvi,
ohrožení vlastní osobní víry vědec-
kým badáním či otázkou následků
ignorování a popírání reálně existují-
cích problémů.

Váz., 352 s.,
298 Kč

Étienne Gilson

**JEDNOTA FILOSOFICKÉ
ZKUŠENOSTI**

Středověký experiment,
karteziánský experiment,
moderní experiment

Z dějin filosofie můžeme vyčíst
určitý filosoficky relevantní smysl,
který spočívá v povaze samotného
filosofického poznávání. To je
náзор E. Gilsona, jenž zkoumá nej-
důležitější témata a pojmy středo-
věkého, karteziánského a moderní-
ho (kantovského) myšlení jako řadu
konkrétních myšlenkových „expe-
rimentů“. Každý z nich představuje
pokus o metodické uchopení filo-
sofického poznání, všechny však
tvoří „filosofickou zkušenost“, kte-

rá je pozo-
ruhodně
jednotná.

Brož., 224 s.,
268 Kč

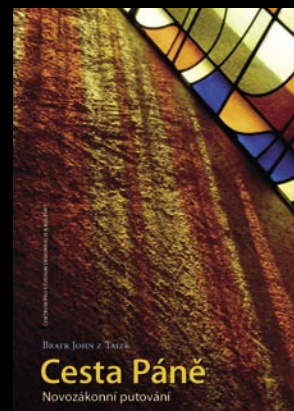
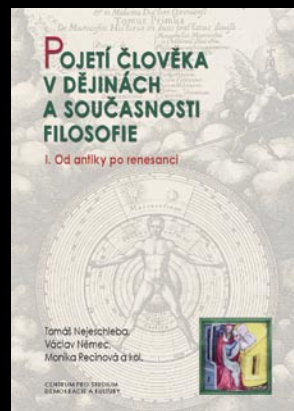
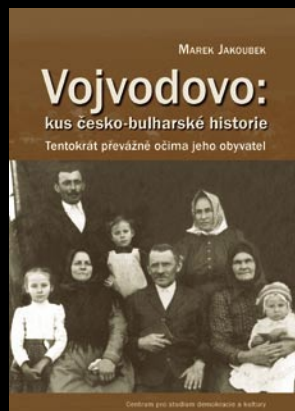
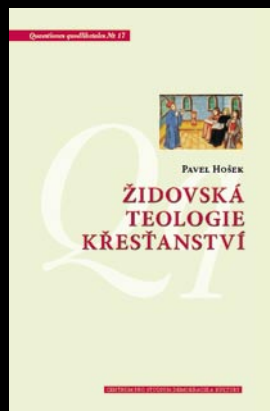

host

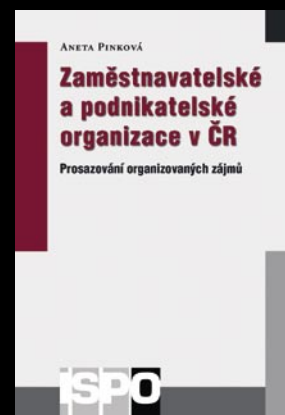
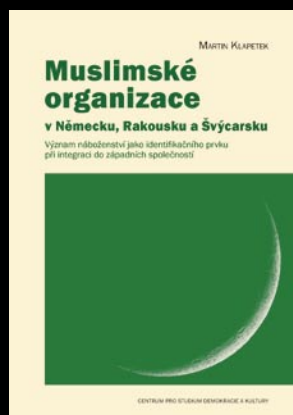
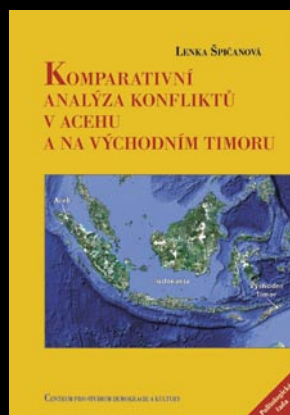
**měsíčník
pro literaturu
a čtenáře**

www.hostbrno.cz

Více informací a objednávký: CDK, Venhudova 17, 614 00 Brno,
tel./fax: 545 213 862, e-mail: cdk@cdk.cz, www.cdk.cz

NOVÉ PUBLIKACE CDK

Informace o předplatném časopisu *Kontexty* na rok 2012

Všem zájemcům doporučujeme předplatné. Je to nejspolehlivější a nejlevnější způsob pravidelného odběru.

Roční předplatné (6 čísel včetně poštovného): 500 Kč

Sponzorské předplatné: 1 000 Kč

Způsob úhrady předplatného

- **složenkou typu C** (do zprávy pro adresáta uveďte „Kontexty“)
- **přímou platbou** na účet č. 120 402 514 / 0600 (je třeba požádat redakci o přidělení variabilního symbolu)
- **hotově** v redakci časopisu (Venhudova 17, Brno)
- na základě faktury **bankovním převodem** (fakturu Vám vystavíme **na požádání**)

Objednávky předplatného

- vyplněním objednávkového formuláře na: www.cdk.cz/kontexty
- **e-mailem** na adrese: objednavky@cdk.cz
- **telefonicky** nebo **faxem** na čísle: 545 213 862
- **písemně** na adrese: CDK, Venhudova 17, 614 00 Brno

Upozornění:

Předplatitelé našich časopisů mají 25% slevu při nákupu knih CDK v internetovém knihkupectví www.cdk.cz.

